

ОҚИЛХОН ИБРОҲИМОВ, ЧАМИЛ САДИРОВ

МУСИҚИ

Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 7-уми
мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

Наشري сеюми аз нав коркарда ва такмилшуда

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
ба нашр тавсия намудааст*

Хонаи эҷодии таъбу наشري ба номи Ғафур Ғулом
Тошканд – 2017

УЎК 78(075)
КБК 85.31я71

М у к а р р и з о н:

Гулчеҳра Дадабоева – мудири шуъбаи мусиқӣ, санъат, таълими меҳнат, камолоти ҷисмонӣ ва саломатии Маркази таълими республика;

Қ. Мамиров – номзади илмҳои педагогика, профессор;

Ф. Муҳиддинова – омӯзгори фанни маданияти мусиқии мактаби таълими миёнаи умумии рақами 38-уми ба номи «Ором»-и ноҳияи Учтеппеи шаҳри Тошканд;

З.Зокирова – омӯзгори фанни маданияти мусиқии мактаби таълими миёнаи умумии рақами 17-уми ноҳияи Юнусободи шаҳри Тошканд.

Аз ҳисоби маблағи Бунёди мақсадноки китоби республика
чоп шудааст

Иброҳимов Оқилхон, Садиров Чамил.

Мусиқӣ: Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 7-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ. Нашри сеюми аз нав коркарда ва такмилшуда. — Т.: Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Ғафур Ғулом, 2017, – 160 саҳ.

УЎК372.878(075)
КБК 85.31я71

ISBN 978-9943-5006-3-1

© О.Иброҳимов, Ч.Садиров
© Хонаи эҷодии таъбу нашри ба
номи Ғафур Ғулом, 2017

САРСУХАН

Донишомӯзони азиз! Ба шарофати истиқлол дар қатори арзишҳои миллию маънавий ба мероси мусиқии бисёрасринаамон ҳам эътибори алоҳида дода мешавад. Акнун Шумо ҳам соҳиби имконияти баҳрабардории рӯҳӣ, гирифтани завқи маънавий аз анъанаҳои аҷоиб, гуногун ва аз якдигар зебои мусиқии маҳаллӣ ва дурдонаҳои волои мусиқии мумтоз, аз ҷумла намунаҳои мақом шудед.

Барои ин, Шумо бояд дар худатон маданияти аз самими қалб шунидани суруду оҳангҳои мардумӣ ва мақомҳои мумтозро, ки чашмаҳои мусофҳои оҳангҳо мебошанд, маҳорати ба дараҷаи зарурӣ иҷро карда тавонистани онҳоро ташаккул диҳед. Танҳо дар ҳамин сурат Шумо ба силсилаи анъанаҳои бойи бадеӣ, ки ба шарофати аҷодии соҳибистеъдоди мо аз қадим давом доранд, маънан пайваст шуда метавонед. Зеро, мусиқии милли маънавияти бой ва рӯҳияи баркамолӣ халқ аст, ки дар садоҳои ифодаи зебои бадеӣ ёфта, дар айни замон, нерӯи рӯҳӣ ва ғизои маънавии бунёдкорони ҷомеаи нав — Давлати Бузург ба ҳисоб меравад.

Донишомӯзони азиз, умедворем, ки ин китоб ба Шумо, барои дар қалбатон ҷой гирифтани ҳамин гуна навоҳои аҷиби қадима, вале ҳамеша навҷавони халқӣ кӯмак мерасонад. Баробари ин аз китоби дарсии мазкур аз намунаҳои мусиқии мумтози ҷаҳон ҳам баҳраманд мегардед. Ба мақсади муфассал аз бар намудани ин ҷиҳатҳои дар ҷорӣ яқини соли таҳсил услубҳои мусиқии Сурхондарёву Қашқадарё ва Бухорову Самарқандро омӯзем, дар ҷорӣ дуҷум Шашмақом, мақомҳои Хоразм ва роҳҳои мақоми Фарғонаву Тошкандро аз худ мекунем. Ҳамчунин, дар ҷорӣ сеюм бо маданияти мусиқии ҷаҳон, дар ҷорӣ чорум бошад, бо санъати мусиқии замонавии Ўзбекистон шинос мешавад. Дар давоми дарс аз рӯйи мавзӯҳои додашуда суҳбатҳо барпо мегарданд. Инчунин, аз намудҳои фаъолият, аз қабилӣ шунидани мусиқӣ, бо овоз иҷро кардани машқҳои гӯйиш, сурудҳои ҳам васеъ истифода бурда мешавад.

Луғати мусиқии оид ба анҷоми ҳар як ҷорӣ додашуда барои васеъ гардидани доираи донишатон мусоидат хоҳад кард.

Барои истифодаи самараноки китоби дарсӣ аломатҳои шартии зеринро дар хотир доред:

- – Шунидани мусиқӣ
- – Машқҳои гӯйиш
- – Саройидани суруд
- – Сурудҳои аз рӯйи нота

- – Хониши мустақилона
- – Саводи мусиқӣ
- – Савол ва супоришҳо

ГИМНИ ДАВЛАТИИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

Шеъри Абдулло Орипов
Мунтанган

Оҳанги М. Бурҳонов

f
Сер- ку- ёш, хур ўл- кам, эл-

ff
га бахт, на- жот, Сен ў- зинг дўст- лар- га

p
йўл- дош, меҳ- ри- бон! Меҳ- ри- бон! Яш- на-

f *mf*
гай то а- бад ил- му фан, и- жод. Шух- ра- тинг пор- ла-

f *ff*
син то - ки бор жа- ҳон! Ол- тин бу

p *ff*
во- дий - лар, жон Ўз- бе- кис- тон. Аж- дод-

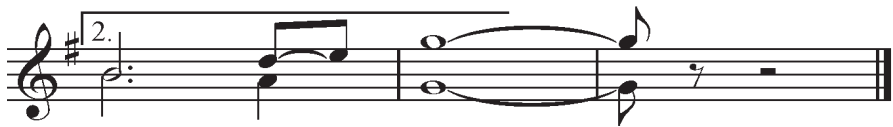
лар мар-до- на ру- хи сен- га ёр! У- луг

халқ қуд- ра- ти жўш ур- ган за-мон, О-лам-

ни маҳ-ли- ё ай- ла – ган ди- ёр! Бағ-ри

ган ди- ёр!

Серқуёш, хур ўлкам, элга бахт, нажот,
Сен ўзинг дўстларга йўлдош, меҳрибон!
Яшнагай то абад илму фан, ижод,
Шухратинг порласин токи бор жаҳон!

Н а қ а р о т:

Олтин бу водийлар – жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона рухи сенга ёр!
Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
Оламини маҳлиё айлаган диёр!

Бағри кенг ўзбекнинг ўчмас иймони,
Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот!
Истиклол машъали, тинчлик посбони,
Ҳақсевар, она юрт, мангу бўл обод!

Н а қ а р о т:

ЧОРЯКИ I

УСЛУБИ МАҲАЛЛИИ МУСИҚИИ ХАЛҚӢ

Мавзӯи 1: МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ УСЛУБИ МУСИҚИИ СУРХОНДАРЁВУ ҚАШҚАДАРЁ

Услуби мусиқии Сурхондарёву Қашқадарё гуфта, ҳамаи анъанаҳо аз гӯйишҳо оиди меҳнат, сурудҳои маросимии мавсимӣ, эҷоди ҷӯпонон, санъати бахшиҳо ва бисёр гӯйишҳо оҳангҳои созии мансуб ба эҷодиёти халқ фаҳмида мешавад, ки дар давоми асрҳо ташаккул ёфтаанд. Он чизро низ гуфтан ҷоиз аст, ки сарчашмаҳои пайдоиши анъанаҳои мусиқӣ ба давраҳои қадим тааллуқ дошта, онҳо дар вазъиятҳои мухталифу намудҳои гуногун – вобаста ба тарзи зисти мардум, хусусан, дар ҷараёни меҳнат, урфу одат ва маросимҳои, ки дар муҳити оила гузаронида мешаванд, дар сайру гашт ва тантанаҳои оммавӣ ба вуҷуд меоянд. Сокинони маҳаллие, ки дар ҳудуди Сурхондарёву Қашқадарё зиндагонӣ мекунанд, аз давраҳои қадим бо ҷорводорӣ ва деҳқонӣ шуғл варзида меоянд. Аз ҳамин

сабаб, дар ин ҷойҳо гӯйишҳо ва навоҳои ҷӯпонии ба ҷараёни меҳнат вобаста бисёр эҷод гардидаанд. Қаблан, аз ҷониби шахсони боистеъдод (якка ё ки бо иштироки ҷамоа) гуфта шуда, баъд, байни мардум аз даҳон ба даҳон гузашта, сурудҳои меҳнатӣ оммавӣ гардида, то замони мо дар хотираи халқ ва дар таҷрибаи амалии фаъолияти меҳнатӣ боқӣ мондаанд. Ғайр аз ин, сурудҳои маросимии мавсимӣ, идҳои умумихалқӣ ва сайрҳои мардумӣ («Ҷашни Наврӯз», «Сайри лола»), инчунин гӯйишҳои қарсақбозӣ ва боз бисёр оҳангу навоҳои сурудҳои оммавӣ ба замони мо аз гузашта, мерос шуда боқӣ мондаанд.

Достонҳоеро, ки қисми бузурги мероси мусиқиянд, бахшиҳо дар хотира ва эҷодиёти худ нигоҳ дошта, иҷро карда меоянд.

Инчунин, дар қатори асбобҳои анъанавии Сурхондарёву Қашқадарё дӯмбира, қобиз, найи ҷӯпонӣ, сибзизик, лабчанг, дойра аз замонҳои қадим байни мардум мақом дошта, оҳангҳои гуногун иҷро мегарданд.

Дӯмбураро дар мусиқии маҳаллии Сурхондарёву Қашқадарё асбоби васеъ паҳнгардида ҳисоб ёфта, вай аз тарафи бахшӣ ва ҷӯпонон бо меҳру муҳаббати калон навохта мешавад.

⊙ *Аз навову сурудҳои равиши мусиқии Сурхондарёву Қашқадарё намунаҳо шунавед.*

ҚАТОРОВОЗИ ДО МАҶОР

ЎЗБЕКИСТОН – ОНАЧОН

Шеъри Қамбар ота

Оҳанги Муҳаммад Отаҷонов

Tez

Ер, ос - мон - нинг о - ра - си, О - лам - нинг энг

са - ра - си, ав - лод ме - рос Ва - та - ним – Қад - ри ба - ланд

бўс - то - ним, О - на - жон Ўз - бе - кис - тон,

Жо - на - жон Ўз - бе - кис - тон

О - на - жон Ўз - бе - кис - тон

Жо - на - жон Ўз - бе - кис - тон

Са - хо - ват - ли, фи - до - кор, дун - ё - да энг

бах - ти - ёр. Со - диқ - лик - да бо - ланг - га

та - нил - ган - сан о - лам - га.

О - на - жон Ўз - бе - кит - тон

Жо - на - жон Ўз - бе - кис - тон

Ер, осмоннинг ораси,
Оламнинг энг сараси,
Авлод мерос Ватаним,
Қадри баланд бўстони.

Н а қ о р а т:

Онажон Ўзбекистон
Жонажон Ўзбекистон

Саховатли, фидокор,
Дунёда энг бахтиёр.
Содиқликда болангга
Танилгансан оламда.

Н а қ о р а т:

Ой ҳуснда етолмас,
Қуёш шайдо, кетолмас,
Кўк тоғингда юлдузлар,
Бахт таратар кундузлар.

Н а қ о р а т:

Бир ёнингда Жайхундир,
Бир ёнингда Сайхундир.
Меҳрингдир нур тарами
Бағринг диллар ороми.

Ҳиммати ҳаётда тенг,
Инсонпарвар бағри кенг,
Онажон, Ўзбекистон,
Жонажон, Ўзбекистон.

Н а қ о р а т:

АНЪАНАҲОИ ДОСТОНСАРОЙИИ СУРХОНДАРЁВУ ҚАШҚАДАРЁ

Достон асари адабӣ-музикӣ аст. Дар таркиби он қисмҳои насрий ва назмӣ мавҷуд буда, онҳо мазмунан бо ҳам муштарак мешаванд. Достонсароёни Сурхондарё-Қашқадарёро *шоир ё бахшиӣ* меноманд. Дар санъати бахшигӣ суҳандонӣ, сарояндагӣ ва навозандагӣ (дӯмбура) муттаҳид мешаванд. Бинобар он, бахшиҳо қисми насрии достонхоро бо маҳорат — ба таври бадеӣ ҳикоя кунанд, порчаҳои шеърнашро дар шакли суруд — бо овози махсуси дохилӣ («гирифта») месароянд ва аз навои дӯмбура ба сифати чӯрнавозӣ истифода мебаранд.

Мавсими иҷрои достонсароӣ асосан дар анҷоми фасли тирамоҳ, пас аз он ки аҳли деҳот ба қорҳои деҳқонии ба ғунучини ҳосил вобаста шурӯъ мекунанд, оғоз ёфта, то ибтидои фасли баҳор идома меёбад. Одатан, бахшиҳо аз ҷониби мардуми

маҳаллӣ ба яке аз хонаҳое, ки махсус барои гузаронидани шабнишинӣ ба мақсади дostonсароӣ тайёр шудаанд, даъват мегардиданд. Дар ин хонавода аҳли маҳалла, ҳамсояҳо чамъ омада, дostonсароӣ бахширо гӯш мекарданд. Ин гуна шабнишинӣҳо гоҳо чандин рӯз идома меёфт. Ғайр аз ин, бахшиҳоро ба чашнҳои оилавӣ, маросимҳои тӯй ва гузаронидани дигар тадбирҳо ҳам даъват менамуданд.

*Шобердибахшӣ
Болтаев*

Аз рӯи тартибу қоидаҳои дostonсароӣ, аввал термаҳо (гулчинҳо) иҷро мешаванд.

Терма – гӯйишест, ки пеш аз иҷрои ягон дoston аз ҷониби бахшӣ иҷро гардида, дар он вай дostonҳоро аз бисоти худ мухтасар таъриф медиҳад ва ҳамин тариқа ба шунавандаҳо рӯй оварда, «кадом дostonро сароям» гӯён муроҷиат мекунад. Озмуни шунавандаҳо, хоҳишу ихтиёри онҳо сабаб гардида, бахшӣ аз бисоти хеш ба сарояндани ягон дoston оғоз менамояд.

○ *Намунаҳои сурудро аз дostonҳои «Гӯрӯғлӣ» ё ки «Алтомши» шунавед.*

○ ҚАЙ ДОСТОНДИН АЙТАЙИН

Термаи бахшӣ

Охиста

Ах,

Тер-ма-ни қӯ-яй-лик, ай-тай-лик дос-тон, тер-ма-ни

кӯ-яй-лик, ай-тай-лик дос- тон, Ку-лоқ сол-санг

йи-ғил-ган қа-дир-дон, Чам-бил бел-ди кат-га да-ғи а-

да-ти, О- лам-га маш-хур-дир Гӯрӯғли сул-тон,

о- лам-га маш-хур-дир Гӯр- ӯғ- ли сул- тон.

Гӯрӯғ- ли- дан ай- тай- лик- ми бир су- хан?

Е ...

- ?! 1. Сарпардаи (тоникаи) суруди «Ўзбекистон – онаҷон»-ро муайян созед?
2. Бо ҳаракати дасти рост дар андозаи такти 6/8 чӣ тавр дирижёрӣ қарданро нишон диҳед.
 3. Бо шумлаи навои суруди «Ўзбекистон – онаҷон», ки дар поён оварда шудааст, матни шеърро мувофиқ қарда нависед.
 4. Дар мисоли нотаи болоӣ дар байни кадом овозҳо ним лаҳн (овоз) ва лаҳни пурра омаданаширо муайян созед

5. Дар бораи услуби мусиқии Сурхондарёву Қашқадарё накл кунед.
6. Созҳои анъанавии мусиқии Сурхондарёву Қашқадарёро номбар кунед.
7. Дар бораи бахшиҳо чихоро медонед?

Мавзӯи 2: МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ УСЛУБИ МУСИҚИИ БУХОРОВУ САМАРҚАНД

Услуби мусиқии Бухорову Самарқанд гуфта, анъанаҳои мусиқие фаҳмида мешаванд, ки дар ҳудуди шаҳру вилоятҳои Бухоро ва Самарқанд қарор ёфтаанд. Дар ин вилоятҳо, ки маскани қадимаи маданияти диёри мо ба ҳисоб мераванд, сурудҳои халқӣ, ашӯлаҳо, навоҳои асбобҳои мусиқӣ, қарсақбозӣ – гӯйишҳо, дostonсароӣ доир ба мусиқии касбӣ, намунаҳои санъати созандагӣ ва мақом мавқеи намоён ишғол мекунанд.

Яке аз ҷиҳатҳои ба худ хоси ин услуб – як-дузабонӣ, яъне намоён гардидани анъанаҳои забонҳои ўзбекӣ ва тоҷикӣ мебошад. Ин ҳолат дар эҷодиёти бисёр шоироне, аз қабилҳои Мучрим Обид, Абдулло Мулҳами Бухороӣ, Фитрати Зардӯзи Самарқандӣ, Музнийб Шавқатии Каттакўрғонӣ, ки дар ин маҳал зиндагӣ ва фаъолият доштанд, инчунин дар силсилаи Шашмақом (мақомҳои Бухоро), ки ба ду забон иҷро карда меоянд, инъикоси худро ёфтааст.

Анъанаи дузабонии мусиқии халқӣ дар шаклҳои хоса инъикос мегардад. Чунончӣ, баъзе сурудҳои халқиро дар як вақт ҳам ба забони ўзбекӣ ва ҳам ба забони тоҷикӣ сурудан мумкин

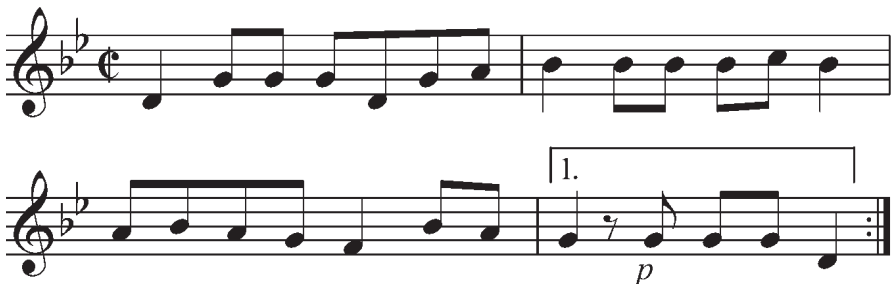
аст. Одатан, бандҳои сурудҳо ба забони ўзбекӣ, нақоратхояшон ба забони тоҷикӣ, баъзан бошад, баръакс садо медиҳанд. Ғайр аз ин, имконияти ба забони ўзбекӣ ё ба забони тоҷикӣ сурудани баъзе сурудҳои халқӣ мавҷуданд. Инчунин, сурудҳое ҳам дучор меоянд, ки ба хотири фақат ба як забон – ё ба ўзбекӣ ё ба забони тоҷикӣ иҷро намудан эҷод карда шудаанд.

Дар тарзи зиндагонии рӯзмарраи мардум, ид ва тӯю тамошоҳо мусиқӣ мавқеи муҳим ишғол мекунад. Аз ҷумла, дар тантанаҳои маросими халқии «Ғули сурх», ки ба фасли баҳор мутааллиқ аст, сурудҳо хонда мешудаанд, рақсҳои бухороӣ ба монанди «Қайроқбозӣ», «Зангбозӣ» иҷро мегардиданд.

«БАЛҶУВОН»

мусиқии мардумӣ

2.

p

p

▲ *Машқҳои созкунии овоз.*

△ **ОСОИШТАГӢ БОШАД**

Шеъри Ҳалима Аҳмедова

Муסיқии Хуришеда Ҳасанова

Миёна

Бу-лут кӯк-ни коп-ла-ма-син, Ку-ёш кул-син, Ку - ёш кул -син,

Биз ис-тай-миз бу дун-ё-да, Тинч-лик бўл-син, тинч-лик бўл-син.

Қал-дир-ғоч-лар қа-но-ти-да. Дун-ё -га бахт о-либ кел-син,

Тур-на-лар-нинг ба-ё-ти-да, Тинч-лик бўл-син, тинч-лик бўл-син,

Тинч-лик бўл- син, тинч-лик бўл-син.
Бо - ла - лар -нинг бах - ти у -чун,

Тинч-лик бўл - син бу дун - ё - да

Тинч -лик бўл - син Бу дун -

ё - да, О-лам тўл - син, о - бод бўл - син,

Ке-ла - жак у - мид - лар ҳақ - қи

1. Куёш кўкни қопламасин,
Куёш кулсин, куёш кулсин.
Биз истаймиз бу дунёда
Тинчлик бўлсин, тинчлик
бўлсин.

Қалдирғочлар қанотида,
Дунёга бахт олиб келсин.
Турналарнинг баётида,
Тинчлик бўлсин, тинчлик
бўлсин.

2. Онажоним алласидан,
Еру-осмон ором олсин,
Боғимизга кўп ярашган,
Ҳаёт гули ҳеч сўлмасин.

Онажоним алласидан,
Еру-осмон ором олсин,
Боғимизга хўп ярашган,
Ҳаёт гули ҳеч сўлмасин.

Н а қ о р а т:

Тинчлик бўлсин, тинчлик бўлсин.

Тинчлик бўлсин, бу дунёда.

Болаларнинг бахти учун.

Тинчлик бўлсин, бу дунёда.

Олам тўлсин обод бўлсин,

Келажак умидлар ҳаққи,

Тинчлик бўлсин, бу дунёда.

Тасаввуратонро ба воситаи суруди «Осоиштагӣ бошад» (Шеъри Ҳ. Аҳмедова, мусиқии Х.Ҳасанова) ғанӣ гардонед.

Дар суруди «Тинчлик бўлсин», ки ба мавзӯи осудагӣ бахшидаи Х. Ҳасанова мебошад, мудом мусаффо шудани осмонамон, зебо будани табиатамон, осуда гардидани ҳаётамон тараннум ёфтааст. Дар ифодакунии мавзӯи мазкур оҳангсоз аз андозаи 4/4, лаҳнҳои (овозҳои) минор ва маҷор ва дар ҳамин асос аз воситаҳои ифодакунии ривҷдиҳии наво самаранок истифода бурдааст. Банди суруди мазкур, ки дорои шакли банд – нақорат аст, бо лаҳни «ре – минор» баён ёфтааст. Нақораташ бошад, аз лаҳни «фа – маҷор» баромада, дар 2 ва 3 овоз саройида мешавад. Дар ҳамин асос эҷодкор ғояи осудагиро, ки дар суруд пеш гузоштааст, зикр намудааст, ки дар рангҳои оҳанги равшан алоҳида акс ёбад.

- ?! 1. Дар бораи услуби мусиқии Бухорову Самарқанд маълумот диҳед.
2. Дар суруди «Тинчлик бўлсин» чӣ гуна ғоя акс ёфтааст?
3. Бо суруди «Тинчлик бўлсин» ба ченаки 4/4 бо дасти рост дирижёрӣ карда, дар асоси нотаҳо (солфедҷио) сароед.

Мавзӯи 3: САНЪАТИ СОЗАНДАГӢ

Дар услуби мусиқии Бухорову Самарқанд санъати созандагӣ низ ташаккул ёфтааст ва он ба эҷоди бонувон вобаста мебошад. Созанда ин – яккахон – гӯянда буда, ӯ дар дасташ қайроқ ё занг (зангӯлача) дошта, ба рақс меदारояд, бандҳои сурудро месарояд. Ду ё се зани дойрадаст бошанд, бо нақаротҳо чӯр шуда меистанд. Ҳамин тавр, дар дастаи (ансамбли) созандаҳо ҳамагӣ се-чор зан – созандаи яккахон, дойразанҳои нақаротхон иштирок менамоянд.

Мувофиқи анъанаҳо дастаи созандаҳо санъати худро фақат дар тадбирҳои занону духтарон бахшида ба ягон чамъомад, тӯй ва чашнҳои гуногун намоиш медиҳанд. Репертуари онҳо аз силсилаи рақсу гӯйишҳои бисёрқисмаи ўзбекӣ ва бештар

точикӣ иборатанд. Инчунин, анъанаи ҳам ба забони ўзбекӣ ва ҳам ба забони тоҷикӣ ичро намудани сурудҳо вучуд доранд. Одатан, созанда гӯйиши худро вазнин, вале омехта ба рӯҳияи мутантан бо суруди «Туй муборак» оғоз менамояд. Пас аз он, рақсу сурудҳо батадрич авҷ гирифта, яке пайи дигар беист ба ичро мерасанд.

Дойрадастон ҳам ба нақорот, ҳам ба нағмаҳо чӯр шуда меистанд, гоҳо дар давоми силсила усули дорои ду намудро ҳам мутаносиб ичро менамоянд.

БҮЙИ – БҮЙИ

Миёна

Суруди мардумӣ

Бӯ- йи, бӯ- йи, бӯ- йи, аб- рӯ- яш ду-

ми мо- ре. Ни- го- ри но- за- ни- ни аҳ

ли дар- дум (эй), Аб- рӯ- яш ду-

ми мо- ре. Бӯ- йи, бӯ- йи, бӯ- йи,

аб- рӯ- яш ду- ми мо- ре, Са- рам- ро гар

бу- рӣ бо хан- ча- ри тез (эй),

Аб- рӯ- яш ду- ми мо- ре. Бӯ- йи, бӯ- йи,
бӯ- йи, аб- рӯ- яш ду- ми мо- ре.

а) Саросема нашуда

б)

ЭЙ НОЗАНИН

Ғазали Муқимӣ

Оҳанги мардумӣ

М.М. ♩ = 88-92

Эй но- за-нин, иш- кинг би-лан

де- во- на- ман (о),

Оқ-шом- ла- ри (ё) уй- кум кел- май (о)

тўл-ғо- на- ман (о).

Оқ-шом- ла- ри (ё) уй-кум кел- май (о)

тўл-ғо- на- ман (о).

Па-ри - лар - дек о-чиб ю-зинг,

ни-ҳон бўл- динг (о), па-ри- лар-

дек о -чиб ю-зинг ни- ҳон

бўл-динг Худ- ба - худ-

ба(о) раш-ким ке- либ (о)

киз – го- на-ман (о).

Эй, нозанин, ишқинг билан девонаман,
Оқшомлари уйқум келмай тўлғонаман.

Парилардек очиб юзинг, ниҳон бўлдинг,
Худ ба-худ рашким келиб қизғонаман.

 Дар мисоли нотаи хурд намудҳои фосиларо муайян созед. Донишомӯзони гиромӣ! Дар мисоли нотаи дар поён додашуда нисбияти фосилаи овозхоро муайян созед. Ба хотир меоварем, ки фосилаҳои оддӣ бо ном ва рақамҳои зерин ифода мегарданд: прима – 1, секунда – 2, терсия – 3, кварта – 4, кванта – 5, секста – 6, септима – 7, октава – 8.

1 2 3 4 5 6 7 8

1 2 3 4 5 6 7 8

- ?! 1. Дар дастаи созандагони Бухоро киро иштирок менамоянд?
 •• 2. Истилоҳҳои ба услуби мусиқии Бухорову Самарқанд хосро ёбед.
 3. Андозаи мисоли нотаи поёниро муайян созед.

3. Исломишқов. Шоҳимардон

СУРУДҲОИ ХАЛҚӢ

Дар услуби мусиқии Фарғона—Тошканд сурудҳои халқӣ ҳам мавқеи муҳим доранд. Ин сурудҳо аз ғӯйишҳо, монанди терма, лапар, ашӯла бо васеъ будани доираи овоз, инчунин дилнишинию оҳангҳои марғубашон фарқ мекунанд. Сурудҳои халқӣ дар асоси шеърҳои мардумии вазни ҳичо ё ин ки дар асоси вазни арӯзи шеъри мумтоз гуфта мешаванд.

Сурудҳои халқӣ, ба монанди «Танавор», «Эй нозанин», «Ойдек тӯлибдир», «Фарғона», «Эй париваш» нафақат аз ҷониби ҳофизон-сарояндаҳо, балки аз тарафи зиёиён, хунармандон, косибон ва соҳибони дигар касбҳо ҳам иҷро гардида меоянд. Инчунин, навъи мазкури сурудҳо аз ҷониби занону духтарон ҳам «дарунакӣ» суруда шудаанд. Аз ҷумла, равияи сурудхонии «Мӯйи сиёхам», «Танавор», «Дар чаман» дар ҳамчӯриии дутор аз ҷониби занону духтарон ба шавқӣ беандоза иҷро мегарданд.

Сурудҳо, чун одат, дар ҷамъомад ва маҷлисиҳои гуногун, дар маросимҳои тӯй ва дигар тантанаҳои мардумӣ иҷро гардидаанд. Дар ҷойхонаҳо бошад, мусобиқаҳои эҷодии сарояндагон ҳам гузаронида мешуданд.

Дар катори сарояндаҳои шинохта номҳои Мамадбобо Сатторов, Болтабой Раҷабов, Эркақорӣ Каримов, Ортиқхӯча Имомхӯчаев, Расулқорӣ Мамадалиев, Ҷӯрахон Султонов, Маъмурҷон Узоқов, Муқаррама Азизова, Зайнаб Полвонова, Мурадҷон Аҳмедов, Тавакқал Қодиров, Фаттоҳхон Мамадалиев, Орифхон Ҳотамов барин санъаткорони машҳурро бо эҳтиром ба забон мегирем.

ТАНАВОР I

Қо-ра со- чим

ӯ- сиб (о)

Қо-ра со- чим

ӯ- сиб қо- шим- га туш-

ди

Не сав- до- лар ме- нинг бо- шим-

га туш- ди (ё) ёр

ШАҲРИ МАН ТОШКАНД

(Тошкент шаҳрим)

Шеъри Пӯлод Муъмин

Оҳанги Надим Норхӯҷаев

Миёна

О- лин- са- ҳам но-минг тош-дан,
 Мех-ринг се- нинг нур – ку-ёш- дан.
 Са-ло- бат- ли қад- ду бас- тинг,
 Қар-дош- лик- дан қул- ган бах- тинг,
 Тош – кент шаҳ- рим,

тош- қин шах- рим, Ў- зинг- дир
- сан ю- рак- бағ- рим.

Тош- кент шах-рим, тош-қин шах-
рим, Ў- зинг- дир- сан
ю- рак- бағ рим. Тош-кент шах-
рим.

Олинса ҳам номинг тошдан,
 Меҳринг сенинг нур – қуёшдан.
 Салобатли қадду бастинг,
 Қардошлиқдан қулган бахтинг.

Тошкент шахрим, тошқин шахрим,
 Ўзингдирсан юрак-бағрим.

Чаман нусха ясангансан,
 Саодатдан яшаргансан.
 Юлдуз каби чарақлайсан,
 Бахтим бўлиб ярақлайсан.

Донг ёйгансан тарихларда,
 Номдоримсан таърифларда.
 Пахтакорга шон шахримсан,
 Меҳмондўстим, нон
 шахримсан.

Н а қ о р а т:

Н а қ о р а т:

- ?! 1. Суруди «Танавор» бо чӯравозии кадом созҳо иҷро мегардад?
2. Номҳои сарояндагони машҳури услуби муסיқии Фарғона-Тошкандро биғӯед.
3. Матни суруди «Тошкент – шаҳрим»-ро ёд кунед.

Мавзӯи 5: **ТАРОНАИ КАЛОН ВА САНЪАТИ ЯЛЛА**

Чӯраҳон Султонов

Таронаи (суруди) калон, яке аз хусусиятҳои ба худ хоси услуби муסיқии Фарғона—Тошканд мебошад. Чунки ин жанри суруди муסיқии касбӣ дар дигар услубҳои маҳаллӣ дучор намеояд.

Таронаи калон — суруди ҳачман калон ва оҳангу муסיқиаҷобҳои нафаси васеъ (чуқур) таъин гардида, он аз ҷониби ҳофиз-сарояндаи яккаҳон ё 2-4 ҳофизӣ ҳамнафас хонда мешавад. Дар он асбобҳои чӯрнавоб хамроҳ намегарданд. Асоси номии Сурудҳои калонро намунаҳои ашӯри дар вазни арӯз ва дар мавзӯҳои динию фалсафӣ, ишқу муҳаббат, панду насиҳат (Лутфӣ, Саккоқӣ, Навой, Муқимӣ, Фурқат, Мискин, Ҳабибӣ ва диг.) офаридашуда ташкил медиҳанд. Ин қабил сурудҳо ба оҳангҳои ривочёфта соҳиб буда, одатан бо хусусияти бадеҳавӣ иҷро карда мешаванд. Жанри мазкурро «суруди лаълидор», «суруди тақсимҷадор» (патнусаки ашӯла, лиқоби ашӯла) низ меноманд. Зеро ҳофизон хангоми иҷро дар даст лаълӣ ё тақсимҷаро дошта меистанд. Болтабой Ҳофиз, Эркақорӣ Каримов, Чӯраҳон Султонов, Маъмурҷон Узоқов барин ҳофизон аз иҷрокунандагони моҳири Таронаи калон буданд. Сурудҳои калони аз тарафи ин ҳофизон иҷрошуда, ба монанди «Кӯп эрди» («Бисёр буд»), «Бир келсун» («Боре биёяд»), «Эй дилбари ҷононам», «Адашганман» («Раҳгумзадаям»), «Дӯстлар» («Дӯстон»), «Ёввойи Чоргоҳ» («Чоргоҳи ёбой») барои оммаи васеи шунавандаҳо хуб шиносанд.

Дар давоми солҳои минбаъда дар ҳамҷӯрии асбобҳои муסיқӣ хондани баъзе Сурудҳои калон дар амал ҷорӣ гардиданд.

Ба ин сурудҳо ба монанди «Аҳли меҳнат», «Эй дилбари чононам», «Ўзбекистон»-ро мисол овардан мумкин аст. Инчунин, анъанаи бо асбоби мусиқии алоҳида, масалан, бо най иҷро кардани Суруди калон низ пайдо гардид. Дар ин чода устодон – санъаткорон, аз қабили Исмоил найчӣ, Абдулқодир найчӣ ва Саидҷон Калонов саҳми босазо гузоштаанд.

Дар услуби Фарғона-Тошканд эҷоди занону духтарон назаррастар буда, дар байни онҳо тараф-тараф шуда лапар гуфтан, сурудҳои гуногунро хондан, ёр-ёр, келин салом ва ўланҳо барин гўйишҳоеро, ки ба маросими тўй дахлдоранд, саройидан намуди оммавӣ гирифтаанд. Бахусус, яллаҳо бо шавқ суруда мешаванд.

Ялла ин гўйиши ба банду нақарот молик аст, ки онро ба рақс даромада, месароянд. Дар он агар яккагон – яллагўй ба ҳамчўрии дойра ба рақс даромада, бандҳоро хонад, нақоратҳоро аксарияти ба давра ҳозиршудагон якҷоя месароянд. Ғайр аз он, яллагонҳои касбие, ки дар санъати созандаҳои Бухоро-Самарқанд ва халфаҳои Хоразм қаринанд, мавҷуд буда, онҳо ба таври якка ё худ ба намуди ансамбл ба назар мерасанд. Яллахоне, ки дар ҳолати танҳо аст, дар сурудҳои худ, одатан, ба дутор ё ин ки ба сози дойра чўр мегардад. Ансамбли яллагонҳо бошанд, аз ду-се бонувон иборат буда, фақат дар дойра чўр гардида месароянд. Репертуари яллаҳое, ки ба давраи занону духтарон ҳозир мегарданд, асосан аз суруд, лапар, ялла ва гўйишҳои маросими тўй мураттаб мегарданд.

ЯЛЛАМА ЁРИМ

Миёна

Яллаи мардумии ўзбек

Қал-дир-ғоч қо-ра э-кан, қа-но ти о-
ла э-кан, ёш-лик-да бер-ган кўн-гил ай-рил-мас ба-
На қо-рат:
ло э-кан. Ял-ла-ма-ё-рим, ял-ло-ла, ял-ло-ла-
шай-лик, бе-дод-ла-шай-лик, уч-та, тўрт-та
бир бў-либ, ро-ҳат-ла-шай-лик

Ганӣ сохтани таассурот дар бораи сурудҳои патнисакӣ.
 Жанри Таронаи калон дар роҳҳои мақомаи Фарғона-Тошканд, хусусан ба авҷи роҳҳои суруд таъсири назаррас расондааст. Баробари ин, ҳангоми чараёни тасиррасонӣ ҳар ду жанр (таронаи калон + мақом) жанри «мақоми ёбой» ба вучуд омад, ки хосиятҳои онҳоро дар худ таҷассум гардондааст. Дар ин ҳолат дар намунаҳои суруди мақомии Фарғона-Тошканд бидуни сохҳои ҷўрнавоз бо усули озоди монанди Таронаи калон саройидан дар назар дошта шудааст. Бинобар ин иборати «Мақоми ёбой» ба маънии «мақоми беусул» ҳам истифода мегардад. Мувофиқи он, масалан, роҳи суруди «Ушшоқ» ғайриусула (ба услуби Таронаи калон) иҷро гардида, роҳи «Ушшоқи ёбой», ҳамчунин мисли роҳи «Чоргоҳ» чун «Чоргоҳи ёбой» номида мешавад. Баъзан ба ҷойи калимаи «Ёбой» мафҳуми

«Мақоми патнисак», яъне мисли «Чоргоҳи патнисак», «Баёти патнисак»-ро кор мефармоянд. Дар ин бобат ба кор бурдани калимаи «патнисак» ишора ба иҷрои услуби Таронаи калон мебошад. Ба «Мақоми ёбой» намунаҳои шеърҳои дар вазни арӯз офаридаи Лутфӣ, Саккоқӣ, Навоӣ, Муқимӣ, Фурқат, Мискин, Ҳабибӣ ва дигар шоирони мумтоз истифода гардидаанд.

- ?! 1. Номи Таронаҳои калонро гӯед: Чоргоҳи ёбой, Эй дилбари чаҳоним, Бир келсун, Гули сурх, Зарафқанд, Гулбизорам, Савти чоргоҳ
2. Дар санъати ялла чӣ гуна гӯйиш саройида мешавад?
 3. Таронаи калон ба кадом услуби мусиқӣ хос аст?
 4. Садоҳои нимпарда ва пардаи пурраро, ки дар пардаҳои оҳанги «Тошкент шаҳрим» мавҷуд аст, муайян намоед.
 5. Нақорат ва се банди сурудро ёд кунед.
 6. Шумори ченаки дарозии нотаи зеринро муайян кунед ва онҳоро ба воситаи чапак (мутаносиби ҳисоб) ифода кунед.

7. Ба воситаи бо ҳам якҷоя кардани ҳарфҳои дар катакҳои поёни ҷойгиршуда истилоҳҳоро ёбед.

С	А	М	А	Р	Қ	А	Н	Д
С	С	О	З	Д	Қ	М	Б	И
Ў	Д	Н	А	Ў	А	Н	А	Р
Б	А	Қ	О	Р	Қ	А	Ў	Ё
И	Қ	А	Ш	Қ	А	Д	А	Р
З	Қ	А	Р	С	А	К	С	А
И	Ў	Ў	И	Н	Р	А	Қ	Р
Қ	Қ	Ў	Ш	И	Қ	Д	О	И

Мавзӯи б: МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ УСЛУБИ МУСИҚИИ ХОРАЗМ

Услуби мусиқии Хоразм аз анъанаҳои мусиқии касбӣ, аз кабили суруду ашӯлаҳои халқӣ ва лапарҳо, оҳангҳои гуногуни рақсу бозӣ, маросиму тамошоҳои ҳархела, инчунин, дostonсарой, сурудхонӣ ва санъати мақом ташкил ёфтааст. Мусиқии Хоразм, ки қисми таркибии мусиқии ўзбек аст, дар айни замон таровати ба худ ҳосе дошта, дар он то андозае ҷиҳатҳои наздикӣ бо мусиқии туркман ва озарбайҷон низ ҷой дорад.

Ҷиҳатҳои ба худ ҳоси услуби мусиқии Хоразм дар асбобҳои мусиқии анъанавӣ ҳам намоён мегардад. Масалан, асбобе, ки бо нафас ва пуф навохта мешавад, яъне буламон дар ин услуб ба таври васеъ истифода мегардад. Вай ба дигар услубҳои маҳаллӣ хос намебошад. Буламон асбобест, ки аз дарахти тут дар шакли сурнайи хурд сохта шуда, онро дар ҳоли якка ва дар таркиби ансамбл навохтан мумкин аст.

Дар Хоразм асбоби мусиқии машҳури Кавказ, яъне тор ҳам васеъ паҳн гардидааст. Аз охирҳои асри XIX сар карда, асбоби мусиқии «гармон» ҳам истифода мешавад. Вайро «соз» меноманд. Ба ғайр аз ин, дар таҷрибаи мусиқии Хоразм қариб ҳама асбобҳои мусиқии халқии ўзбекӣ (датор, танбӯр, ғижжак, най, кӯшнаӣ ва ғ.) истифода карда мешавад. Сози думбура мавриди истифода нест.

Дар услуби мусиқии Хоразм оҳангҳои мусиқие, ки ба рақс ва умуман, ба ҳаракатҳои бозӣ тааллуқдоранд, мавқеи намоён ишғол намудаанд. Оҳангҳои рақсу бозиро ба якҷанд намуд тақсим кардан мумкин аст:

1. Рақсҳое, ки байни мардум оммавӣ гардида, асоси онҳоро оҳангҳо ба монанди «Лазги», «Ганҷи Қаробог», «Уфар» ташкил медиҳанд.

2. Оҳангҳои рақсии дорбозон. Онҳо аз оҳангҳои «Елпозаланди», «Уфари Елпозаланди» ва ғайра иборатанд.

3. Оҳангҳои рақсии базлагӯён ва масҳарабозон. Ин оҳангҳоро намунаи «Ҷоғоллоқ», «Аз-аз», «Тези аз-аз», «Хоразмча», «Саду як», «Аспи эронӣ», «Роҳи сурнай» дар бар мегиранд.

Оҳангҳои рақсу бозии Хоразм дар чашнҳои мардумӣ, сайру гаштҳо иҷро карда мешаванд. Дар айёми гузашта, дар рӯзҳои сайри мардумӣ дар намуди маҷмӯае бо номи «Бозии хатарнок» ҳам намоиш дода мешуданд. Дар «Бозии хатарнок» ҳаракатҳои парранда ва ҳайвоноти хонагӣ (масалан «Аспбозӣ», «Рақси тустовук», «Кафтар» ва ғ.), инчунин саҳнаҳои маиширо ба монанди «Себчинӣ», «Кампир» («Пиразан»), «Кӯкнорӣ» дар ҳамҷӯрии созҳои мусиқӣ ва ба воситаи ҳаракатҳои мазҳакавӣ дар худ таҷассум менамуд.

ЛАЗГИИ ХОРАЗМ

Оҳанги халқӣ

Шӯх

ШОДИЁНА

Шеъри Нурмуҳаммад Исроилов

Оҳанги Хуришеда Ҳасанова

Дил-да шод-лик, тил-да кӯ-шиқ, куй-лай-миз, ё-на, ё-на Бай-ра-мо-на

ку-йи-миз, Юр-ти-миз-да шо-ди-ё-на, Се-вин-чи-миз, дос-тон-дир,

Тин-чи-миз хур, за-мон-дир, шод-ли-ги-миз дос-тон-дир, Тин-чи-миз хур

за-мон-дир

Ҳей!

Ў-ғил қиз-лар

уй-нанг шӯх, куй-ланг шӯх Дил-да ғам-га ў-рин йўқ, Хус-ни аъ-ло

гул ди-ёр, Бах-тинг куй-лаб қўл-да тор, Бах-тинг куй-лаб қўл-да тор

Дил-да-шод-лик, тил-да кӯ-шиқ, куй-лай-миз ё-на, ё-на, Бай-ра-мо-на

ку - йи-миз, Юр-тим-да шо-ди-ё-на, Се-вин-чи-миз, дос-тон-дир,

Тин-чи-миз хур, за-мон-дир, шод-ли-ги-миз дос-тон-дир, Тин-чи-миз хур

Тин-чи-миз хур, за-мон-дир, шод-ли-ги-миз дос-тон-дир, Тин-чи-миз хур
за-мон-дир **8** Хей! Ў-ғил қиз-лар
ўй-нанг шўх, куй-ланг шўх. Дил-да ғам-да ў-рин йўк, Хус-ни аъ-ло
гул ди-ё-р, Бах-тинг куй-лаб, кўл-да тор, Бах-тинг куй-лаб, кўл-да тор **4**
Дил-да шод-лик, тил-да кў-шик, куй-лай-миз ё-на, ё-на Бай-ра-мо-на
ку-йи-миз, Юр-тим-да шо-ди-ё-на, Се-вин-чи-миз, дос-тон-дир,
Тин-чи-миз хур, за-мон-дир, шод-ли-ги- миз дос-тон-дир,
Тин-чи-миз хур, за-мон-дир **2**

Н а қ о р а т:

Дилда шодлик, тилда кўшик,
Куйлаймиз ёна-ёна,
Байрамона куйимиз,
Юртимда шодиёна.
Севинчимиз дostonдир,
Тинчлигимиз – хур замондир.
Шодлигимиз дostonдир,
Тинчлигимиз хур – замондир.

1. Хей!
Ўғил-қизлар ўйнанг шўх
куйланг шўх,
Дилда ғамга ўрин йўк,
Хусни аъло гул диёр,
Бахтинг куйлаб кўлда тор!
2. Хей!
Зар куёшга тенг бизнинг бўйимиз,
Юртда бу кун тўйимиз,
Доим севинч кучга тўл,
Тилагимиз омон бўл,
Она ватан омон бўл!

- ?! 1. Кадом оҳангҳои рақсиро медонед? Нотаҳои шонро номбар кунед.
2. Фосилаи мусиқӣ – оҳанги дар суруди «Шодиёна» истифодашударо, усули дойраро бо воситаи «бум-бак» ифода созед.
3. Аз нотаи «сол» ба боло нигоҳ карда, қаторовози маҷор созед.

Мавзӯи 7: АНЪАНАҲОИ ДОСТОНСАРОИИ ХОРАЗМ

Мактаби достонсароии Хоразм дорои анъанаҳои худ буда, он аз дигар мактабҳои достонсароӣ (масалан, анъанаҳои достонсароии Сурхондарё—Қашқадарё) ҷиҳатҳои фарқкунанда дорад. Ин фарқҳо, асосан, ба тариқи зайланд:

а) Достонҳои Хоразм бо овози хирӣ (дарунӣ) не, балки бо услуби «овози кушод» (равон) бо хусусиятҳои оҳангдор гуфта мешаванд.

б) Агар дар бисёр мактабҳои маҳаллӣ ба сифати ҷӯрнавобӣ аз дӯмбира истифода баранд, дар достонсароии Хоразм дуторро қор мефармоянд. Инчунин дар ғӯйиши достон ансамбли иҷрочиён иштирок менамоянд. Дар он устод-бахшӣ бо дутор, тор ё ин ки рубоб, боқимондаҳо бошанд, бо ғижжак, буламон ва баъзан сози дойра ҷӯр шуда меистанд.

в) Репертуари достонҳои Хоразмро асосан «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам», «Ғӯрӯғлӣ», «Кунтуғмиш», «Бозургон», «Ошиқ Ойдин» барин достонҳо ташкил медиҳанд. Вале дар достонсароии Хоразм намунаи достони ба қаҳрамонӣ (ҳамоса) мансуби «Алпомиш» ба назар намерасад.

Дар қатори намоёндаҳои бузурги достонсароии Хоразм номҳои Аҳмадбахшӣ, Рӯзимбек Муродов, Болабахшӣ, Қаландарбахширо ба забон гирифта лозим аст.

Анъанаи бо гармон иҷро намудани достонҳо дар муҳити услуби мусиқии Хоразм мавҷуд буда, дар он достонҳо дар як шакли яқлухту бутун не, балки порчаҳо ва гулчинҳое, ки аз достонҳо гирифта шудаанд, иҷро мегарданд. Дар Хоразм ин гуна иҷрокунандаҳоро созчӣ, яъне ба мисли Қурбонсозчӣ,

Халқ у-зи ет-кыз-ган

а-зиз меҳ-мо – ним, бо-ла-ма ўх-

шай-ди о – во-зинг се-ни Тез ха-ба-рин

бер-гил чиқ-мас-дан жо-ним,

ўғ-ли-ма ўх-шай-ди о-во-зинг се-ни,

бо-ла-ма ўх-шай-ди но-ли-шинг се-

ни.

Ўғлим кетиб султон бошим хор ўлди,
 Ўғлимни кўрмакка кўнглим зор ўлди,
 Йиғламоқдин икки кўзим кўр бўлди,
 Ўғлима ўхшайди овозинг сени,
 Болама ўхшайди нолишинг сени.

ЗАБОНИ ТОЧИК

Шеъри Исҳоқ Ёқуб

Мусиқии Қўрабой Охунов

Миёна тез

mf

Дур-ри га-ро - ни, ши-рин ба-ё - ни,
Дур-ри га-ро - ни, ши-рин ба-ё - ни,
Хуш-тар зи чо - ни, за-бо - ни то - чик.
Хуш-тар зи чо - ни, за-бо - ни то - чик.
Чу шам-си то - бон чу шам-си то - бон.
Ҳас-ти ду-рах - шон, за-бо - ни то - чик
Ҳас-ти ду-рах - шон, за-бо - ни то - чик.
Ҳас-ти ги-ро - ми за-бо - ни то - чик

Ҳас-ти ги-ро - ми за - бо - ни то -
чик.

Дурри гаронӣ,
Ширринбаёнӣ.
Хуштар зи чонӣ,
Забони тоҷик.

Дар илму ирфон,
Чу шамси тобон.
Ҳастӣ дурахшон,
Забони тоҷик.

МОДАР

Шеъри Низом Қосим

Мусиқии Амирбеки Мӯсо

Миёна тез

mf
Ҳас - там ба - ҳо - ри мо - дар, ав - чу ба - ро -
ри мо - дар Чун гун - ча - ҳо - и бо - ғам,
ман дар ка - но - ри мо - дар. Фай - зи ба - ҳо -
раш о - яд, Ав - чу ба - ро - раш о - яд, Фай - зи ба - ҳо -

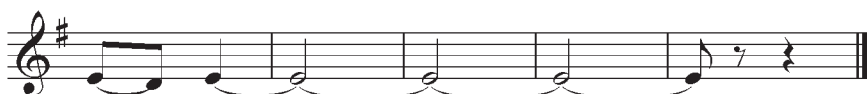
ка - но - раш, Гул - дар ка - но - раш о - яд.

О - ям чу дар ка - но - раш, Гул - дар ка - но

раш о - яд Рӯ - шан - тар ос -

мо - наш!

Ҳастам баҳори модар,
Авчу барори модар.
Чун ғунчаҳои боғам,
Ман дар қанори модар.

Файзи баҳораш ояд,
Авчу барораш ояд.
Оям чу дар канораш,
Гул дар канораш ояд.

Ҳастам ҷаҳони модар,
Ороми ҷони модар.
Ҳамчун ситора ҳастам,
Дар осмони модар.

Осуда бод ҷонаш.
Аз ханда пур ҷаҳонаш.
Бо ман ҳамеша бодо,
Рӯшантар осмонаш!

 Фарқияти услуби мусиқии Фарғона-Тошканд аз услуби иҷрои мусиқии Хоразм. Дар амалияи мусиқии Фарғона-Тошканд қариб тамоми созҳои мардумӣ, аз он ҷумла, дутор, танбӯр, рубоб, чанг, сато, ғижжак, най, кӯшнаӣ, сурнай, карнай, дойра, нағора ва дигар созхоро дидан мумкин. Созҳои мазкур мувофиқи вазъият дар шакли якка ва ансамбл намоён мегардад. Хусусан дар идҳои оммавӣ, тантанаҳои халқӣ ва маросимҳои тӯӣ аз сурнай, карнай, нағора ва дойраҳо иборат садои ансамбл танинандоз гардад, дар шароити хона бошад, садодиҳӣ дар созҳои мулоим – дутор, танбӯр, ғиччак, кӯшнаӣ ва ҳоказо истифода мешавад. Дар асл ҳофизони ғӯйишгар бисёр вақт дутор ва танбӯрро дар ҷӯровозӣ маврида истифода қарор додаанд.

Дар услуби мусиқии Хоразм ҳам баробари истифодаи он созҳо боз буламон, гармон ва тори Қафқоз васеъ кор фармуда мешавад. Аз он ҷумла, халфаҳо дар ғӯйишҳои мухталиф сози гармонро ба сифати ҷӯровозӣ истифода мебаранд. Сози тор бошад, дар иҷрои мақом, сувора ва дoston дар байни созҳои ҷӯрнавон мақоми пешбариро ишғол менамояд. Баробари ин созҳои буламон, гармон ва тор дар таркиби ансамблҳои гуногун истифода мегарданд.

Мавзӯи 8: САНЪАТИ СУРУДХОНИИ ХОРАЗМ

Дар Хоразм санъати сурудхонӣ равнақ ёфта, сарояндаҳои онро дар байни мардум бештар «ғӯянда» (хонанда, ҳофиз) ном мебаранд. Ҷихатҳои муҳими жанри суруд аз он иборат аст, ки вай асосан ба намунаҳои шеъри мумтоз таъя мекунад. Оҳангҳои бошанд, нисбати суруд ва лапарҳо ба таври васеъ ривоч ёфта, диапазонаш байни ду октава ва аз он зиёд мешавад.

Дар Хоразм силсилаи маълум ва машҳури сурудҳо бо номи «Сувора» вучуд доранд. Калимаи «Сувора» аз забони форсӣ-тоҷикӣ гирифта шуда, маънои савор шуданро дорад.

Сувораҳои Хоразм дар асоси шеърҳои Навоӣ, Машраб, Нодира, Огаҳӣ, Мунис, Аваз Ётар, Бедил барин шоирон гуфта мешаванд. Мусобақаҳои ба худ хоси номашон фаҳмонда ва нафаҳмондаи иҷрогарони «Сувора»-и Хоразм гузаронда мешавад. Дар он якҷанд сурудхон иштирок карда, дар асоси навои суруди

аввалин сурудхон (якумӣ) таклифкарда шеърҳои нав бофта, бо навбат иҷро мегарданд. Ин вазифаи эҷодиро бо маҳорати баланд иҷрокарда ғолиб доништа мешавад.

Дар қатори иҷрочиёни машҳури Сувораҳо номҳои Ҳочихон Болтаев, Мадрахим Ёқубов (Шерозӣ), Комилҷон Отаниёзов ба таври алоҳида бо эҳтиром ба забон гирифта мешаванд. Дар Хоразм ду силсилаи роҳи суруди Сувора машҳур буда, онҳо бо номҳои зерин ифода мешаванд:

Мадрахим Шерозӣ.

1. Силсилаи савти Сувораҳо, ки аз дуvozдаҳ сувора иборат аст. Ҳар як Сувораи ин силсила бо рақами римӣ ишора мешавад. Масалан, Савти Сувораи I, Савти Сувораи II, Савти Сувораи III, Савти Сувораи IV, Савти Сувораи V ва ҳоказо. Ҳама Сувораҳои ин силсила бо ҷӯрнавози усулҳои дойра иҷро карда мешаванд.

2. Боз як силсилаи Сувораҳо ро маҷмӯи Сувораҳои шаклан бузург ташкил медиҳанд. Ҳар як сувораи ин силсила номи махсус дошта, онҳоро Сувора, Чапандози Сувора, Яқпардаи Сувора, Қўшпардаи Сувора меноманд. Дар ин Сувораҳо андозаҳои лаҳни 6/8, 3/4, 3/8 ва усулҳои ба онҳо мувофиқи дойра истифода бурда мешаванд.

Савти Сувора I-ро шунавед.

Дар асоси нотаҳо навохтани оҳанги «Қалъабандӣ»-ро (дар суръати вазнин) машқ кунед.

ҚАЛЪАБАНДӢ

Оҳанги халқӣ

Миёна

- ?!
1. Дар бораи услуби мусиқии Фарғона-Тошканд маълумот диҳед.
 2. Дар бораи Таронаи калон маълумоти умумӣ диҳед.
 3. Оиди услуби мусиқии Хоразм маълумот диҳед.
 4. Рақсҳои мардумии Хоразмро номбар кунед.
 5. Чихатҳои хоси мактаби дostonсароии Хоразмро тавсиф кунед.
 6. Дар бораи асбобҳои мусиқии Фарғона-Тошканд чихоро медонед?

ЧОРЯКИ II

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ МАҚОМҲО

Мавзӯи I: МАФҲУМИ МАҚОМ. ШАШМАҚОМ

Санъати мақом ба таърихи бисёрасраи худ соҳиб аст. Ин намуди санъати мусиқӣ дар намуди шифоҳӣ ривоч ёфта, аз намунаҳои волои мусиқии касбии (инчунин, мусиқии устодона) аз насл ба насл ба воситаи анъанаи «устод-шогирд» мерос гузаранда ба ҳисоб меравад. Дар нахустин шаклгирии мусиқии касбӣ бошад, пеш аз ҳама, маданияти шаҳр, инчунин сарой мавқеи муҳим ишғол менамуд. Чунки дар давраҳои аввал мусиқинавози боистеъдоде, ки аз байни «шаҳриён» ба камол расидаанд, ба саройи хонҳо ё ин ки хонаводаи амалдорон барои ҳамчун мусиқинавоз хизмат намудан ҷалб карда мешуданд. Аз давраҳои ба вучуд омадани айнан ҳамин гуна вазъият ва шарту шароит мусиқии касбӣ пайдо шудааст. Пас, дар гузашта бо санъати мақом асосан мусиқинавозони касбӣ (бастакор, созандаи касбӣ, навозандаи асбоби мусиқӣ, сарояндаҳои касбӣ) махсус машғул гардида, ҳаёт ба сар мебуданд. Истилоҳи мақом аслан арабӣ буда, маъноҳои зиёд, аз ҷумла, «ҷой», «мавзӯ», «дараҷа», «мартаба», «манзилгоҳ»-ро ифода менамояд. Аввалин истилоҳи мусиқии он бошад, ба маънои «ҷойи ба асбобҳои мусиқӣ овозхосилкунанда»¹ (И. Рачабов), яъне парда марбут аст. Бисёре аз дигар ҷихатҳои мазмуни он низ айнан ба ҳамин пардаҳо бевосита пайваст мегардад: мақом ин «иттиҳоди» мукаммали пардаҳо ва маҷмӯи оҳанг ва сурудҳои бо муштаракии усулҳои доира эҷодгардида мебошад.

Алҳол дар Ёзбекистон се намуди мақом вучуд дошта, онҳо ро ба таври зерин ном мебаранд:

1. Шашмақом (Шашмақом ё ин ки мақомҳои Бухоро).
2. Мақомҳои Хоразм.
3. Роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд.

Шашмақом – маънои шаш мақомро дошта, вай аз мақомҳои зерин иборат аст:

¹ И.Рачабов. Мақомҳои – Тошканд.: 2006. саҳ. 63.

- I. Бузрук – маънояш «калон», «муқаддас», «бузург».
- II. Рост – маънояш «саҳеҳ», «дуруст», «ҳақиқӣ».
- III. Наво – маънояш «оҳанг», «нағма», «савти ҳазин».
- IV. Дугоҳ – маънояш «ду мавзеъ», «ду ҷой», «ду парда».
- V. Сегоҳ – маънояш «се мавзеъ», «се ҷой», «се парда».
- VI. Ироқ – маънояш ба мамлақати ҳамноми Араб нисбат дода шудааст.

Шашмақом – дар мобайни асри XVIII дар Бухоро аз тарафи мусиқорони касбии сарой ва олимони мусиқишинос бо тарзи силсилаи иборат аз шаш мақом ифода гардида буд. Дар ин ҳолат шаш хел пардаи мукамал – иттиҳоди тузукҳо ба сифати омили асосӣ интиҳоб гардида, роҳҳои суруд ва мусиқии якҷоя бо усулҳои муайяни дойра эҷодгардидаи онҳо ба силсилаҳои алоҳида-алоҳида муттаҳид карда шудаанд. Пас, шашмақом қабл аз ҳама, муттаҳидии шаш пардаи мукамалро мефаҳмондааст. Силсилаҳои сурудҳо ва оҳангҳои мусиқии мақом бошанд, дар натиҷаи муштаракии усулҳои дойраи ана ҳамин пардаҳои мукамал ба вучуд меоянд. Ҳар як мақоми Шашмақом аз ду шӯбаи калон – роҳҳои (силсила) сози ва гӯйишӣ иборат буда, онҳоро танҳо навозандаҳои бомаҳорати касбӣ ва ҳофизону сарояндаҳои дар мактаби анъанавии «устод-шогирд» таҳсилгирифта иҷро карда метавонанд. Корҳои дар асоси навишта гирифтани низоми нотаи панҷхаттаи мақомҳо дар тӯли асри XX якҷанд маротиба дар амал татбиқ шудаанд. Академик Юнус Раҷабӣ (1897–1976) низ сохти Шашмақомро ду бор – дар давоми солҳои 50 ва солҳои 60–70 дар навишти нотаҳо аз нашр баровард.

● *Намунаҳоро аз Шашмақом шунавед.*

САМОИ ДУГОҲ

Аз мақоми «Дугоҳ»

M.M. ♩ = 72

△ Гўйиши мақоми «Соқиномаи савти калон»-ро дар асоси се байти газал (ба матн нигоҳ карда) сароед.

САВТИ КАЛОНИ СОҚИНОМА

Ғазали Бобур

Аз мақоми «Рост»

М.М. ♩ = 108

Кел-гур- са юз ба- ло- ни ў-шал

бе- ва- фо мен- га,

Кел-сун, а-гар ю- зум-

ни э- вур- сам ба- ло мен-га.

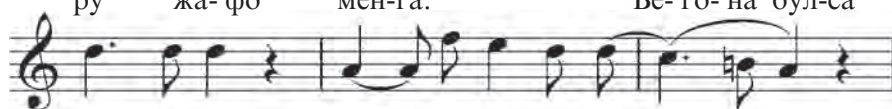
Нет-гай- мен ул ра-фик би- ла- ким ки-лур ба-се

Мех-ру ва-фо ра- қиб- ға, жав-

ру жа- фо мен-га. Бе- го- на бўл-са

ақл ме-ни тел- ба-дин не тонг,

Чун бўл- ди ул па- ри - си- фа- тим

о- ши- но мен- га.

Келтурса юз балони ўшал бевафо менга,
Келсун, агар юзумни евурсам бало менга.

Нетгаймен ул рафиқ билаким қилур бәсе,
Мехр-у вафо рақибға, жавр-у жафо менга.

Бегона бўлса ақл мени телбадин не тонг,
Чун бўлди ул парисифатим ошно менга.

АЗ ХУСУСИ ШАШ МАҚОМ

Маълумоти ҳар як мақоми силсилаи Шашмақом аз ду шубаи калон шубаҳои оҳангҳои сози (мушкилот) ва гӯиш (наср) таркиб ёфтаниро медед. Ба сифати илова инҳоро доништантон мумкин. Иҷрои роҳҳои суруди унвонашон Сарахбор, Талқин, Наср ва Уфар, ки аз шубаи гӯишӣ (суруди) мақомҳо ҷой гирифтааст, аз ҳар яке ҳунарвар намоён кардани санъати гӯишро талаб мекунад. Барои ба он сазовор шудан анъанаи «устоз–шогирдӣ»-и таҳсили

музикӣ истифода гардидааст. Мувофиқи ин анъана устоди мақомсарой дар роҳи омӯзондани санъати худ ва ба ҳамин тариқ мерос гузоштан ба худ шогирди соҳибистеъдод интихоб намудааст. Шогирд маҳорати устодашро дар бобати суруди мақом дар давоми бисёр сол (7–10, ҳатто 10–15 сол) марҳила ба марҳила омӯхтааст. Дар чараёни мазкур навиштаҷоти нота ҳам аҳамият дошта, шогирдон иҷрои намунавии устодонро асосан бо «шунавида, идрок кардан» дар хотира мустаҳкам карда, ба воситаи машқҳои махсус онҳоро амалан аз худ кардаанд. Ҳамчунин, дар сурудҳои мақом истифода бурдани шеърҳо дар вазни арӯз (намунаҳои эҷодиёти Лутфӣ, Саккоӣ, Атоӣ, Ҳофиз, Навоӣ, Фузулӣ, Бобур, Машраб ва дигарон)-ро ёд гирифтани лозим буд. Ба ғайр аз ин, дар катори соҳҳои ҷӯровоз усулҳои доира, ҳамчунин иҷрогариҳои танбӯр ва дуторро ба дараҷаи зарурӣ аз худ намудаанд.

- ?! 1. Номи мақомҳои таркиби Шашмақомро бигӯед.
 •• 2. Суруди «Савти калон»-ро ёд кунед.
 3. Дар Ёзбекистон чанд намуди асосии мақом мавҷуд аст?
 4. Дар асоси нота оҳанги «Самой дугоҳ»-ро навозед.

Мавзӯҳои 2–3: ШУЪБАИ СУРУД (НАСР) ВА МУШКИЛОТИ ШАШМАҚОМ

Аз ду шуъбаи калон – роҳҳои сози (Мушкилот) ва гӯйиш (наср) таркиб ёфтани ҳар як мақоми низоми Шашмақом гуфта шуда буд. Шуъбаи оҳангҳои созии мақомҳо мувофиқи анъанаи Бухоро «Мушкилот» номида мешаванд. Шуъбаи «Мушкилот» аз панҷ қисми асосӣ иборат буда, онҳо ба таври зерин номбар мешаванд:

1. Тасниф – асари муқаммали таснифгардида, эҷодшуда.
2. Тарҷеъ – баргардониш, такрорсози, такроркунанда.
3. Гардун – гардиши фалак, қисмат.
4. Муҳаммас – панҷгона, панҷтошуда.
5. Сақил – вазнин, вазндор.

Гуфтан даркор аст, ки номҳои оҳангҳои мусиқии мақом маъноҳои серпахлу касб намоянд ҳам, аммо қариб ҳамаи онҳо

дар «матни» мақом ба мазмуни усулҳои дойра қор фармуда мешаванд. Бинобар ин, вақте ки «Гардун», «Мухаммас», ё ки «Сақил» мегӯянд, дар навбати аввал усулҳои маълуми дойра дар назар дошта мешаванд.

Шуъбаҳои сози – «Мушкилот» бо «Тасниф» ном оҳангҳо сар мешаванд. Ин истилоҳ ба ҳар яке аз Шашмақом ҳамроҳ гардида, ба таври «Таснифи Бузрук», «Таснифи Рост», «Таснифи Наво», «Таснифи Дуғоҳ», «Таснифи Сегоҳ» ва «Таснифи Ирок» номбар мешаванд. Дар таснифҳо, одатан, усули дойраи дар андозаи ритми 2/4 буда татбиқ мегардад. Дар анъанаи устодон ин усул ба тарзи «бак-бак, бум-бум, бак-ист, бум-ист» мешавад. Дар навиштаи нота бошад чунин акс меёбад:

Тасниф

Дар шаклири оҳангҳои мусиқии тасниф сохтори оҳангҳои «хона» ва «бозгӯй» мавқеи муҳим ишғол менамоянд. «Хона» (форсӣ-тоҷикӣ) – сохтори оҳанги тағйирёбанда буда, вай дар давоми асар чандин маротиба такрор шуда, дам ба дам ҳаҷми овоз ҳам васеъ мегардад. Ҳамин тавр, сӯйи авҷи оҳанги «хона» ҳаракат намуда, тараққӣ мекунад ва ба ҳолати авҷ омада мерасад. Сохтори оҳанги бозгӯй бошад, аз «хона» фарқ намуда, ба барқарории ҳамешагӣ соҳиб аст. Зеро вай аз ибтидо то интиҳои асар қиёфаи аввалии сохти оҳангиашро нигоҳ медорад. Дар ин маврид сохтори «бозгӯй» бо такрори худ хусусияти бетағйири нақоратро ба ёд меорад.

Ду намуди асосии иҷро қардани оҳангҳои мусиқии мақом – шаклҳои якканавоз (дар сози якка) ва ансамбл (даста) ба вуҷуд омадааст. Танбӯр ба сифати асбоби мусиқии пешрав дар байни мусиқинавозони касбӣ ба таври васеъ истифода мешавад. Дойра бошад, бо садодиҳии усулҳои зарб аҳамиятнок аст. Инчунин, оҳангҳои мусиқии мақомро бо ғижжак, най, сурнай барин асбобҳои мусиқӣ ҳам дар намуди якка иҷро намудан мумкин аст. Дар таркиби иҷрочиғии ансамбл бошад,

дар қатори танбӯр ва дойра боз дутор, най, кӯшнай, гижжак ё ки қобиз, сато (сетор), чанг, қонун, уд, рубоб барин асбобҳои мусиқӣ ҳамроҳ шуда метавонанд. Дар таҷрибаи мусиқии Бухоро ансамбли созии иборат аз танбӯр ва дойра ба ҳукми анъана даромадааст.

ТАСНИФИ БУЗРУК

М.М. ♩ = 84-88

Аз мақоми «Бузрук»

Мувофиқи анъанаҳои Шашмақом дар аввал шӯъбаи созӣ – оҳангҳои «Мушкилот» («Тасниф», «Тарҷеъ», «Гардун» ва ғ.) пайҳам беист иҷро гардида, силсилаи яқлуктро ташкил медиҳад. Дар он усулҳои дойра аз як қисм ба қисми дигар мураккаб шуда меравад. Баъди иҷро гардидани охири оҳанги шӯъбаи созӣ – «Сақил» ба шӯъбаи ғӯйиши (суруди) мақом гузашта мешавад.

Шӯъбаи ғӯйишҳои (сурудҳои) мақомҳо ба таври умумӣ «Наср» номида мешавад. Н а с р – калимаи арабии буда, маънои «кӯмак», «зафар»-ро дорад. Роҳҳои ғӯйиши (суруди)

номаш «Наср» (ё ки шуъбаҳои суруд) ба силсилаҳои суруди иборат аз ду гурӯҳ тақсим мегардад. Таркиби гурӯҳи аввал одатан аз роҳҳои гӯйиши асосӣ унвон гирифта, «Сарахбор», «Талқин», «Наср», ҳамчунин таронаҳои он ва қисми хотимагии суруди уфар ташкил меёбад.

Гӯйишҳои Савр, Мӯғулча ва шабакаҳои унвонашон Талқинча, Қашқарча, Соқинома ва уфар иборат аст. Ҳамин тавр, силсилаи Шашмақом шаш мақомро дар бар мегирад. Ҳар яке аз шаш мақом бошад, аз роҳҳои созӣ ва суруд таркиб ёфтааст.

● *Роҳи гӯйиши «Насруллоӣ»-ро гӯйиш кунед.*

НАСРУЛЛОӢ

Ғазали Навоӣ

Аз мақоми «Бузрук»

Муш-кин зул-фи
 жо - ним мус - та-

манд эт - миш, ма-

ло- йик куш- ла- рин ул ҳал- қа -

мӯ- лар бир- ла

банд эт - миш, о

У ф а р. Уфар аз усулҳои рақсбоби доира буда, дар ду намуди асосӣ намоён мегардад: 1. Уфари сабук; 2. Уфари вазнин.

Уфари сабук, одатан, дар андозаи вазни 6/8 мешавад. Ба ин усули Уфари Самарқанд мисол шуда метавонад.

бум ба - ка бум бак

Уфари вазнин дар андозаи вазни 3/4 ба намуди зерин соҳиб аст:

бум ба - ка бак бум бак

**ШУЪБАИ МУШКИЛОТИ ШАШМАҚОМ
(ОҲАНГҲОИ СОЗӢ)**

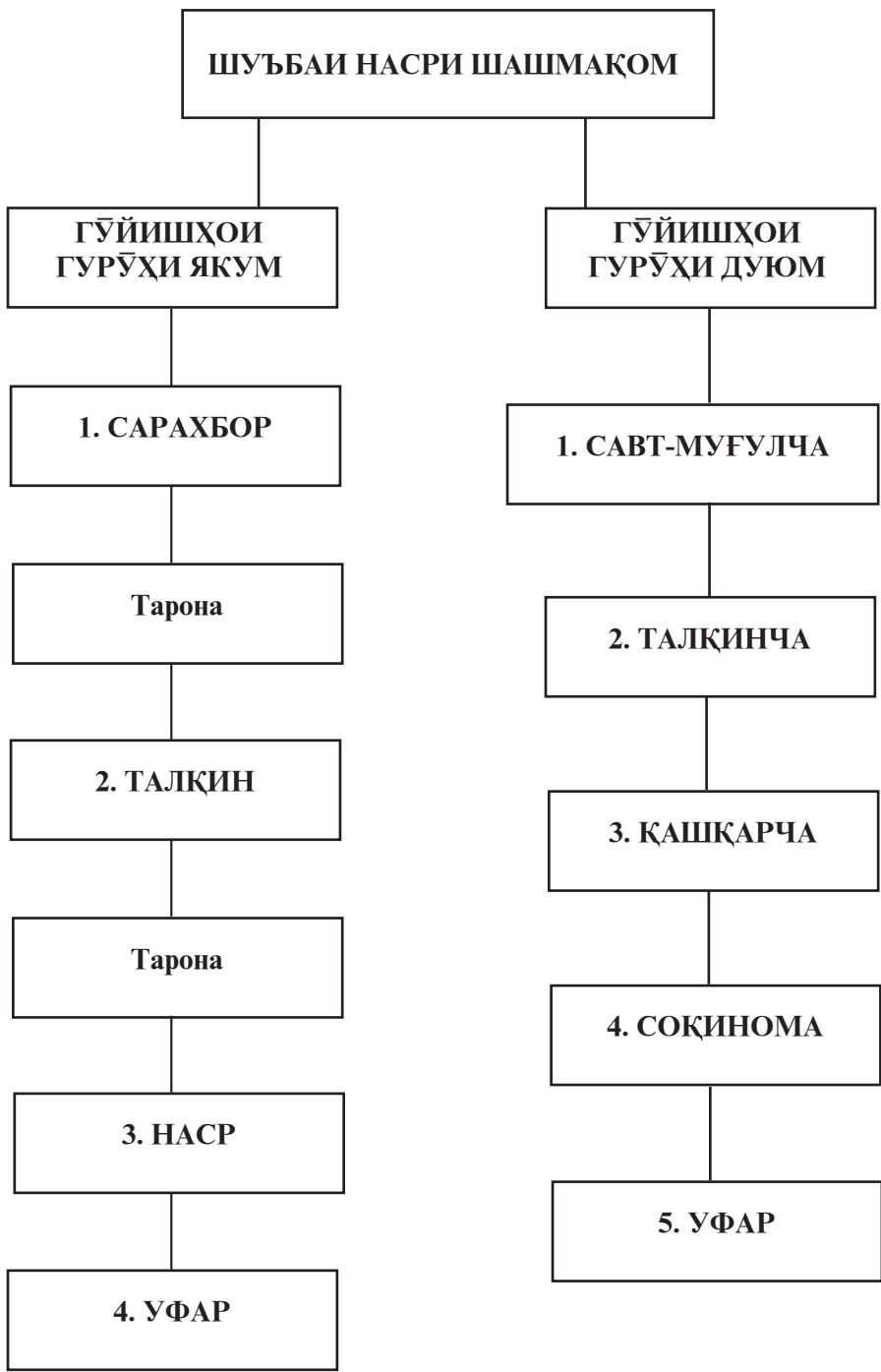
1. ТАСНИФ

2. ТАРЦЕЪ

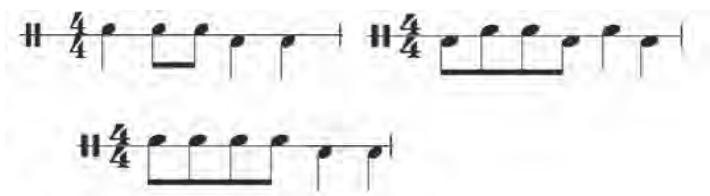
3. ГАРДУН

4. МУХАММАС

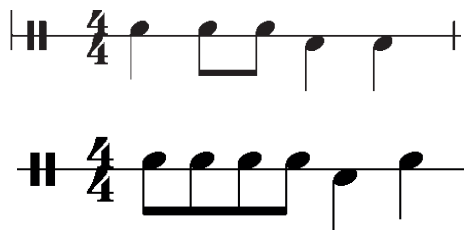
5. САҚИЛ

- ?! 1. Номҳои панҷ оҳанги асосии дар шуъбаи «Мушкилот»-и Шашмақом мавҷударо гӯед.
2. Усули дойраи «Тасниф»-ро ёд кунед.
3. Се байт (6 мисраи) ғазали гӯйиши «Соқиномаи савти калон»-ро ёд кунед.
4. Усули дойраи «Соқиномаи савти калон»-ро муайян созед.

5. Усулҳои поёниро дар асоси ҳичоҳи «бум-бак» ифода созед.

ОТАЧАЛОЛ НОСИР

 Дар катори сарояндаҳои машҳур ва маъруфи мақомҳои Бухоро номҳои Отачалол Носир, Отағиёс Абдулғанӣ, Домуллоҳалим Ибодов, Ҳоҷӣ Абдулазиз Расулов, Левӣ Бобоҳон ва дигаронро зикр кардан мумкин аст.

Отачалол Носир (1845–1928) ба омӯзиши Шашмақоми Бухоро аз давраи бармаҳали ҷавонӣ оғоз намудааст. Бори аввал бо ин санъат ўро модараш шинос намудааст. Баъдтар бошад, тахти сарпарастии ҳофиз ва навозандаи машҳур – устодаш Тиллобой пухта аз бар менамояд. Аз солҳои 60-уми асри XIX то даҳсолаи аввали асри XX дар саройи Аморати Бухоро

ба сифати ҳофиз хизмат менамояд. Дар замони шӯравӣ дар «Мақтаби мусиқии Шарқ», ки дар Бухоро кушода мешавад, устодӣ мекунад ва бисёр шогирдонро ба воя мерасонад.

Отачалол Носир шаш мақомро, ки ҳазинаи бузурги маънавии халқамон ба ҳисоб меравад, ба таври мукамал медонист. ӯ санъаткорест, ки барои нигоҳ доштани мақомҳо хизмати шоёне кардааст. Тавре ки маълум аст, В. А. Успенский дар ибтидои солҳои 20 силсилаи Шашмақоми пуршукӯхро дар иҷрои Отачалол Носир ва танбӯрнавоз Отағиёс Абдулғанӣ бори нахуст ба навишти нота дароварда буд. Ҳамин тариқа, хавфи тамоман нобуд шудани мақом баргараф мегардад. Чунки устод – созанда ва устод – ҳофиз, ки донишманди ин санъат ва иҷрочиёни амалии он ба ҳисоб мерафтанд, аққалиятро ташкил медоданд.

ШАШМАҚОМХОНҲОИ МАШҲУР

Отағиёс Абдулғанӣ

Отачалол Носир

Домуллоҳалим Ибодов

Карим Муъминов

Мавзӯи 4: МАҚОМҲОИ ХОРАЗМ

Мақомҳои Хоразм дар шакли силсила ва низоми муайян дар нимаи аввали асри XIX пайдо шуда, монанди мақомҳои Бухоро асосан аз шаш мақом иборат аст:

1. Мақоми «Рост»	4. Мақоми «Дугоҳ»
2. Мақоми «Бузрук»	5. Мақоми «Сегоҳ»
3. Мақоми «Наво»	6. Мақоми «Ироқ»

Тавре ки аз сарчашмаҳо маълум мешавад, барои пайдо шудани мақомҳои Хоразм анъанаҳои мақомхонии Бухоро таъсири калон расонидаанд. Дар ин ҷода хизматҳои шоёни мусиқидони шинохта Ниёзҷон Ҳоҷа алоҳида таъкид карда мешавад. Дар ибтидои асри XIX ба Бухоро омада, Шашмақомро махсус омӯхта, сипас, ин санъатро дар Хоразм паҳн намудани Ниёзҷон Ҳоҷа дар он зикр мегардад. Дар айни замон, мақомҳо ба шароити Хоразм мутобиқ гардида, ҳамбастагӣ ҳосил

Комили Хоразмӣ

карданашон ба паҳлуҳои анъанаҳои бадеии маҳаллӣ низ таъкид шудаанд.

Шоир ва олими мусиқидоне, ки дар асри XIX зиндагӣ ва эҷод кардааст, Паҳлавон Ниёз Муҳаммад (тахаллусаш Комил Хоразмӣ, 1825–1897) ба воситаи «навишти нота»-и ба худ хос, ки худааш бо номи «Хати танбӯр» кашф намудааст, таҷрибаи навишта гирифтани мақомҳои Хоразмро саркарда дода буд. Ин корро писари вай – Муҳаммад Расул Мирзобошӣ давом додааст. Дар ин «Навишти нота»-нуктаҳои, ки аз тарафи рост ба чап

хонда мешуд, оид ба пардаҳои танбӯр 18 хати мувозӣ вучуд дошт. Пардаҳои, ки дар он садо доданашон (пахш карданашон) лозим буд, дар асоси хатча ва нуктаҳо дода шудаанд.

Мақомҳои Хоразм аз ҷиҳати сохт ба мақоми Бухоро ҳолатҳои аксар монанд ва фарқкунандаро намоён месозанд. Хусусан, шуъбаи аз роҳҳои сози ташкилётҳои ин мақомҳо тавре ки дар Шашмақом ҳаст, «Мушкилот» не, балки «Роҳи навозиш» ё ин ки «Мансур» ном бурда мешавад. Инчунин, дар таркиби шуъбаи сози «Тарчеъ», «Гардун», «Муҳаммас» ва «Сақил» ном оҳангҳои ба мо аз Шашмақом шинос вучуд дошта, аммо истилоҳи «Тасниф» вонамехӯрад ва ба ҷойи вай номи ҳар як мақом (масалан, «Мақоми Рост», «Мақоми Бузрук» ва ғ.) ё ин ки ибораи «Тани мақом» истифода мегардад. Ғайр аз ин, аз шуъбаҳои роҳи навозиш қисмҳои «Пешрав» ва «Уфар» доимӣ ҷой гирифтаанд, ки ин ҳолат ба Шашмақом хос нест. Инчунин, маълум аст, ки шуъбаҳои созии Шашмақом бо «Сақил» ном оҳангҳо хотима меёфтанд.

Дар мақомҳои Хоразм бошанд, дар ин маврид «Уфар» ба назар мерасад. Ба мақсади ба хубӣ дарк намудани ин қабил монандӣ ва ҷиҳатҳои фарқкунандаи Шашмақом ва мақомҳои Хоразм оҳангҳои созии силсилаи «Рост»-и Шашмақом ва

созҳои танбӯр ва дойра мавқеи муҳим ишғол менамоянд. Дар танбӯр оҳанги мақом, дар дойра бошад, роҳи усул навохта мешавад. Инчунин, дар роҳҳои навохтан дастаи анъанавӣ иборат аз ду танбӯр, як ғижжак, як буламон ва дойра ҳам намоён мегардад.

⊙ *Аз роҳҳои навохтани мақоми Хоразм намунаҳо шунавед.*

ЎЗБЕКИСТОН

Шеърӣ Муҳиддин Омон

Оҳанги Д. Омонуллоева

mf Ча-ма-ним-сан и-фо-ринг-га тў-йиб бўл-мас,
 Дий-до-ринг-ни ки-ё - мат-га
 кў-йиб бўл-мас, Минг-та-жан-нат бо-ғи-дан ҳам
 сен му-қад-дас, Минг-та жан-натбо-ғи-дан ҳам сен му-қад-
 дас, Ўз-бе-кис-тон Ўз-бе-кис-тон
 Ман-гу сўл-мас ба-ҳо- рим-сан, Ўз-бе-кис-тон, Ўз-бе-кис-

тон. Бах-ти кул-ган ди-ё-рим-сан. Ўз-бе-кис-
тон, Ўз-бе-кис-тон Ман-гу сўл-мас ба-хо-рим
сан. Ўз- бе- кис- тон, Ўз- бе- кис-
тон. Бах-ти кул-ган ди-ё- рим-сан

Чаманимсан, ифорингга тўйиб бўмас,
Диёрингни қиёматга қўйиб бўлмас,
Мингта жаннат боғидан ҳам сен муқаддас,
Ўзбекистон – мангу сўлмас баҳоримсан,
Ўзбекистон – бахти кулган диёримсан!

Мавзӯи 5: РОҲИ ГҶЙИШ

Шуъбаи суруди мақомҳои Хоразм «Роҳи гўйиш» ё худ «Манзум» номида мешавад. Ҳангоми бо шуъбаҳои «Наср»-и Шашмақом муқоиса намудани роҳҳои гўйиши Хоразм ҳолатҳои бештар умумӣ ва фарқкунанда намоён мегарданд. Масалан, дар гўйишҳои Хоразм дар баробари «Талқин», «Наср» ва «Уфар»-ҳо «Сувора»-и ба анъанаҳои сурудхонии маҳаллӣ алоқадор, инчунин намунаҳои сурудҳо бо номҳои «Фарёд» ва «Нақш» мавқеи намоён ишғол кардааст. Аммо дар айни замон истилоҳи «Сараҳбор» умуман дучор намегардад ва ба ҷойи он (мисле ки дар роҳи навоҳтан аст) номи мақом (Мақоми Рост, Мақоми Бузрук ва ҳ.) қор фармуда мешавад. Ба тариқи мисол

Матёкуб Харратов

Ҳочихон Болтаев

Матниёз Юсупов ва Матпано Ота Худойберганов

роҳҳои гӯйиши (суруди) ба мақомҳои «Наво»-и ҳарду силсила дахлдорро муқоиса кардан мумкин аст.

Мақоми «Наво»-и Хоразм

Роҳи гӯйиш:

1. Мақоми Наво
2. Тарона
3. Сувора

Мақоми «Наво»-и Бухоро

Шуъбаи Наср:

1. Сарахбори Наво
2. Тарона I–II
3. Талқини Баёт

4. Талқин
5. Фарёд
6. Нақш
7. Ораз
8. Уфар

4. Тарона
5. Насри Баёт
6. Тарона I–II
7. Орази Наво
8. Тарона I–III
9. Ҳусайнӣ Наво
10. Уфари Баёт

Муқоисаи мақомҳои Хоразм ва Бухороро давом дода, ҳаминро низ гуфтан мумкин аст, ки намунаҳои суруд доир ба «роҳи гӯйиш» дар мақоми «Ироқ»-и Хоразм умуман дучор намеояд. (Ин намунаҳо то ба мо омада нарасидаанд). Пас, мақоми «Ироқ» аз «роҳи навохтан» иборат асту халос. Инчунин, дар мақоми Хоразм «Савт», «Муғулча»-и ба силсилаи суруди гурӯҳи дуҷум дахлдошта ва шабакаҳои онҳо ба таври муқим шакл нагирифтаанд.

Роҳҳои гӯйиши мақомҳои Хоразм дар асоси шеърҳои дар вазни арӯз эҷодкардаи шоирони мумтоз ба монанди Навоӣ, Фузулӣ, Машраб, Огаҳӣ, Мунис, Аваз Ўтар хонда мешаванд.

● *Намунаҳоро аз роҳҳои гӯйиши мақоми Хоразм шунавед.*

ДАР БОРАИ КОМИЛҶОН ОТАНИЁЗОВ

 Иҷрогарони бомаҳорати ба мо маълуми мақомҳои Хоразм аз якҷанд авлод иборатанд. Хусусан дар асри XIX Комил Хоразмӣ, дар нимаи дуҷуми асри XIX ва дар ибтидои асри XX бошад, шогирдони Комил Хоразмӣ Худойберган Мӯҳркан, Матёқуб позачӣ, Абдулло гулобӣ, Бобочон буламончӣ, Муҳаммад Расул Мирзо, Матёқуб Харрот барин санъаткорони мақомдон фаъолият нишон додаанд. Инчунин, дар давоми асри XX номҳои Матпано Ота Худойберганов, Матюсуф Харратов, Мадрахим Ёқубов (Шерозӣ), Ҳочихон Болтаев, Комилҷон Отаниёзов, Матниёз Юсупов, Рӯзимат Ҷумъаниёзов ва дигар устодони санъаткор дар қатори иҷрогарони варзидаи мақомҳои Хоразм намоён мегарданд.

Хусусан, Комилҷон Отаниёзов (1917–1975) хонанда, созанда ва бастакори машҳур буда, ӯ роҳҳои гӯйиши мақомҳои Хо-

Комилҷон Отаниёзов

разро аз Матпано Худойберганов, Мадрахим Ёқубов ва Ҳочихон Болтаев ёд гирифта буд. Дар баробари ин, ӯ дostonхо, сурудхо ва «Суворахо»-и Хоразро бо махорат иҷро намудааст. Комилҷон Отаниёзов дар боби бастакорӣ ҳам пурбаракат фаъолият намуда, суруду ашӯлаҳои дар байни мардум пахнгардидаро ба монанди «Салламно», «Бозӣ мекунад», «Нигоҳ кунед», «Муборак», «Аз нигораш чудо накунад», «Шудааст», «Чӣ кунам» эҷод кардааст.

- ?! 1. Дар иҷрои мақомҳои Хоразм кадом созҳо мақоми муҳим мебозанд?
2. Оҳанги рак-раки Садид ба кадом мақом мансуб аст?
3. Андозаи усули зерини уфарро муайян созед.

4. Усулҳои поёниро бо ҳиссаҷудокунии «бум-бак» ифода созед

5. Роҳҳои сози мақомҳои Хоразм кадом номҳои умумиро дар бар мегиранд?
6. Аз таркиби роҳҳои сози мақомҳои Хоразм кадом номи оҳангҳо ҷой гирифтаанд?
7. Матни суруди «Ўзбекистон»-ро ёд кунед.

Мавзӯи 6: РОҶҲОИ МАҚОМИ ФАРҶОНА–ТОШКАНД

Нисбат ба роҳҳои мақоми дар таҷрибаи мусиқии шаҳрҳои водии Фарғона ва Тошканд ибораи умумигардонидашудаи «роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд» кор фармуда мешавад. Ин навъи мақомҳо аз мақомҳои Бухоро ва Хоразм фарқ дошта, як силсилаи яклухтро ташкил намода, балки аз роҳҳои алоҳида-алоҳидаи гӯишӣ иборатанд. Хусусан, «Насрулло I–V», «Муноҷот I–V», «Таронаҳои Аҷам I–V», «Мискин I–V», «Сегоҳ I–III», «Мушкilotи сеғох», «Сайқал I–II», «Мирзодавлат I–II», «Мушкilotи дуғох», «Чӯли Ироқ» барин оҳангҳои сози, ҳамчунин «Чорғох I–V», «Дуғох – Хусайн I–VII», «Баёт I–V», «Баёти Сеғох I–V», «Гулёр-Шаҳноз I–V», «Кӯчабоғи I–II», «Сеғох», «Ироқи Тошканд» барин роҳҳои суруд аз ҳамин ҷумлаанд. Бинобар ин, дар таркиби роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд аз намунаҳои якқисма сар карда, то панҷ-ҳафтқисмаи силсилаасарҳо намоён мегарданд.

Дар гузашта роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд нафақат дар саройи хон, балки дар шароит ва вазъиятҳои гуногуни бо ҳаёти шаҳр вобастабуда (сайру тамошоҳои мардумӣ, базмҳои тӯй ва ғ.) низ иҷро мешуданд.

Роҳҳои навоҳти мақоми Фарғона-Тошканд оҳангҳои дӯст доштаи халқамон буда, онро «Насрулло I–V», «Муноҷот I–V», «Аҷам ва таронаҳои он», «Мискин I–V» «Сеғох I–II», «Мирзодавлат I–II», «Мушкilotи дуғох», «Чӯли Ироқ», «Чорғох», «Ушшоқи сурнай», «Дуғоҳи сурнай» барин оҳангҳо ташкил медиҳанд.

Бинобар ин, якқисма таркиби роҳҳои ин мақомро аз намунаҳои оҳанги сар карда то силсилаи асарҳои панҷ-қисмаро ташкил медиҳад. Қисмҳои таркибии силсила ба воситаи рақамҳои римӣ (масалан, «Мискин – I», «Мискин – II», «Мискин – III» ва ҳоказо) ҷудо карда мешаванд. Дар баъзе силсилаҳо номҳои махсусе ҳам дучор меоянд. Масалан, қисми III силсилаи созии «Мискин I–V» «Адой», қисми IV, «Асирӣ» номида шавад, қисми II «Насрулло I–V» «Чапандоз», қисми III «Қашқарча», қисми IV «Тарона», қисми V «Уфар» ва ҳоказо унвон гирифтааст.

Абдуқодир Исмоилов.

Анъанаи бо асбобҳои гуногуни мусиқии халқӣ (най, ғижжак, дутор, танбӯр, сурнай ва ғ.) иҷро намудани оҳангҳои мақоми Фарғона-Тошканд ҳам вучуд дорад. Инчунин ин оҳангҳо дар вазъиятҳои гуногун навохта мешаванд. Масалан, роҳҳои сурнай дар идҳову тамошоҳои мардумӣ, дар ҳунарнамоии дорбозон ва базмҳои тӯй, иҷрои дутор, танбӯр ё ин ки ғижжак дар ҷамъомад ва маҷлисҳои «Муҳити хона» ба мушоҳида мерасанд.

Иҷрогарони оҳангҳои мақоми Фарғона–Тошканд одатан мусиқнавозони касбӣ буда, онҳо ин санъатро аз устодони мақомдон меомӯзанд. Ба ин тарз дар қатори созандаҳои маъруфи ин санъатро то ба мо расонида номҳои иҷрогаро бомаҳоратро ба монанди Абдуқодир Исмоилов (най), Аҳмадҷон Умурзоқов (қӯшнаӣ, сурнай), Ашӯралӣ Юсупов (сурнай), Шобарот танбӯрчӣ, Абдумутал Абдуллоев (танбӯр), Муҳиддин Ҳочӣ Начмидинов (дутор, танбӯр), Абудусоат Ваҳҳобов (дутор), Комилҷон Ҷабборов (ғижжак, дутор, танбӯр), Максудхоҷа Юсупов (танбӯр), Саидҷон Калонов (най), Фаҳриддин Содиков (чанг, дутор), Ғаниҷон Тошматов (ғижжак), Турғун Алиматов (танбӯр, дутор, ғижжак), Ғуломҷон Ҳочикулов (ғижжак) алоҳида таъкид намудан лозим аст.

Роҳҳои мақоми Фарғона–Тошканд силсилаи сурудҳои аз намунаҳои якқисмаи алоҳида сар карда («Сегоҳ», «Ироқи Тошканд» ва ғ.) то биёрқисмаро дарбар мегирад. Алалхусус, силсилаи сурудҳои панҷқисма бисёртар ба назар мерасанд. Роҳҳои суруд ба монанди «Чоргоҳ», «Баёт», «Баёти Шерозӣ», «Гулёр-Шахноз» айнан силсилаасари аз панҷ қисм иборат мебошад.

Намунаҳои сурудҳои қисмҳои силсиларо ташкилмедода ба воситаи рақамҳои римӣ ишора мегарданд. Масалан, «Баёт

НАСРУЛЛО I

Роҳи мақоми Фаргона-Тошканд

Вазнин

 Муллоғўйчӣ Тошмухаммедов

I», «Баёт II», «Баёт III» ва ҳоказо. Дар баъзе мавридҳо бошад, номҳои махсуси қисми таркибӣ низ дучор мешаванд. Аз ҷумла, қисми I силсилаи сурудҳои «Гулёр-Шахноз» «Гулёр», қисми II «Шахноз», қисми III «Чапандози Гулёр», қисми IV «Ушшоқ» ва қисми V «Қашқарчаи Ушшоқ» номида мешавад, киба ин мисол шуда метавонад.

*Муллотўйчӣ
Тошмуҳаммедов*

Хусусиятҳои жанри ялла, суруд, суруди калон, ки дар роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд ба «Услуби мусиқии Фарғона-Тошканд» хос мебошад таври дигар инъикос меёбад. Роҳҳои суруд дар асоси ашъори мумтоз (Саккоқӣ, Навоӣ, Бобур, Муқимӣ, Увайсӣ, Фурқат) хонда мешавад.

Дар қатори ҳофизони мақомдоне, ки роҳҳои суруди мақоми Фарғона-Тошкандро бо иҷрои худ ба дараҷаи баланд бардоштаанд, хизматҳои Шораҳим Шоумаров, Мулло-тўйчӣ Тошмуҳаммедов, Шочалилхофиз, Илҳомхофиз, Содирхонхофиз, Юнус Раҷабӣ, Расулқорӣ Мамадалиев, Фаттоҳхон Мамадалиев, Орифхон Ҳотамов барин устодони санъаткорро ба таври алоҳида таъкид кардан лозим аст.

ДУГОҲ-ҲУСАЙНӢ I

Ғазали Навоӣ

Роҳи мақоми Фарғона – Тошканд

М.М. ♩ = 72-76

Эй, сар - ви - ноз, гул-ша-ни

бо - ги ма - ло - ха - тим.

Ва гул - у - зор

ма - хи - ва - шу сар - ви-

ко - ма - тим. Лаь-линг та-

бас-сум эт - ди-ю, жо - ним а - сир -

дир. Шак - кар со - гин - ди,

тү - ти ка - би

йүк ха - ло - ва - тим.

СУРУДИ МЕХР (МЕХР ҚЎШИҒИ)

Шеъри Нурмуҳаммад Исроилов

Музиқии Хуршеда Ҳасанова

Дил - га - дил, куй - га - куй, на - фис,

у - ла - нар, Бахт - га зор дун-

ё - га тинч - лик, ти - ла - нар.

Кўз - ни қа - маш - ти - раф қу - ёш

шўъ - ла - си. Се - винч - ла куй-

лай - миз бахт а - шу - ла - син,

Дил - да яп- роқ ёз - ди ме - хр
 да - рах - ти Бир - га ол - қиш-
 лай - лик кел ё-руғ бахт-ни, Куй-лар бул-бул,
 о - чи - лар - гул, Са-до-да кўн - гил а - зи - зим.

1. Дилда япроқ ёзди меҳр дарахти,
 Бирга олқишлайлик, кел ёруғ бахтни,
 Куйлар булбул, очилар гул,
 Садода кўнгил, азизим!

Н а қ о р а т:

Дилга дил, куйга куй нафис уланар,
 Бахтга зор дунёга тинчлик тиланар.
 Кўзни қамаштирар қуёш шўъласи,
 Севинч-ла куйлаймиз бахт ашуласин.

2. Олтин болаликнинг ҳар куни тиник,
 Наҳордай тиниқ-у, баҳордай илиқ.
 Куйлар булбул, очилар гул,
 Садода кўнгил, азизим.

УШШОҚ

Ғазали Навоӣ

Роҳи мақоми Фарғона – Тошканд

М.М. ♩ = 76

Қа- ро кӯ- зим ке-лу

мар- дум, ко-ра кӯ - зум ке-лу мар-дум-

луғ эм-ди фан қил - ғил,

кӯ - зум қа - ро - си - да

мар-дум ка - би ва - тан қил - ғил.

Ю-зинг гу - ли -га кӯн - гул рав - за-

син я - са гул - шан,

қа - динг - ни

ҳо - ли - га жон гул - ша - нин ча-

ман қил - фил - эй, о.

- ?!
1. Дар бораи мақом маълумоти умумӣ диҳед.
 2. Номҳои дувоздаҳ мақомро номбар кунед.,
 3. Номи мақомҳои таркиби Шашмақомро гӯед.
 4. Усули дойравии «Тасниф»-ро дар ҳисоби «бум-бак» ифода намоед.
 5. Номи панҷ оҳанги созии асосиро аз таркиби шуъбаи «Муш-килот» гӯед.
 6. Роҳҳои асосии ғӯйиши шуъбаи «Наср» чӣ ном дорад?
 7. Усули дойравии «Қашқарча»-ро дар ҳисоби «бум-бак» ифода кунед.
 8. Аз сурудҳое, ки дар давоми чоряк омӯхтаед, 2-3 намуна хонед.
 9. Номи силсилаи ғӯйишиҳо (ашӯлаҳо)-ро доир ба роҳҳои мақоми Фарғона – Тошканд гӯед.
 10. Се байт ғазали ғӯйиши «Чоргоҳ IV»-ро аз ёд кунед.
 11. Муамморо ҳал кунед.

ҲАРФЧАДВАЛ

2. Номи яке аз шуъбаи созии Шашмақом.
3. Сози дуторе, ки бо ангушт навохта мешавад.
4. Номи умумии шуъбаи суруди Шашмақом.
5. Яке аз номи шӯъбаи созии Шашмақом.
6. Асбобе, ки бо нохун навохта мешавад.
7. Роҳи суруди хоси услуби мусиқии Фарғона – Тошканд.
8. Номи мақоми панҷуми шомили таркиби Шашмақом.
9. Номи мақоми дуюм.

ЧОРЯКИ Ш

МАВКЕИ САНЪАТИ МУСИҚИИ ЁЗБЕК ДАР САНЪАТИ МУСИҚИИ ЧАХОН

Мавзӯи 1: ДАР БОРАИ МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ ЧАХОН

Маданияти мусиқӣ дар ҳаёти маънавии ҷамъияти инсонӣ мавқеи муҳим дорад. Чунки мусиқӣ дар қалби инсон эҳсосоти зебӣ бедор намуда, ёро ба иҷрои амалҳои нек ҳидоят мекунад. Дар баробари ҳамин мусиқӣ, хусусан, «овози форам дорои қувваи таъсири баланд буда, бо шунидани он инсон аз аламҳои ботинӣ озод мегардад. Кас ҳар хел душворӣро, ҳатто гуруснагӣ, ташнагиро аз хотир мебарорад. Мусиқӣ беҳтарин воситаи истироҳат пас аз меҳнати вазнин мебошад. Қувваи таъсири мусиқиро ҳатто аз он ҳам доништан мумкин, ки кӯдаки гирён бо шунидани аллаи модар ором мешавад ва хоб меравад»¹.

Решаҳои маданияти мусиқӣ ба эҷодиёти мусиқии халқӣ, ки дар давраҳои қадим ташаккул ёфтааст, рафта мерасад.

Ҳар як халқ соҳиби оҳанг ва сурудҳо, лапар ва яллаҳо, ашӯла ва аллаҳо мебошад, ки асрҳои аср вучуд дошта, чун мероси бебаҳои маънавӣ аз аҷдод ба авлод мегузаранд. Баъзан ин мероси маънавию бо як ибора «мусиқии миллӣ» ҳам меноманд. Чунки ин мусиқӣ дар худшиносии миллӣ, дар ҳамҷиҳати миллионҳо одамон аҳамияти калон касб мекунад.

Дар айни замон, бастакор ва оҳангсозони касбӣ ҳам дар эҷод намудани асарҳои худ аз қабилӣ дoston, мақом, сувора, ашӯлаи калон ё симфония ва опера ҳам ба мусиқии халқӣ таъя мекунанд. Чунки қувваи таъсири бадеӣ-ҳиссии асарҳои мусиқии халқие, ки дар жанрҳои мазкур офарида шудаанд, ба шунаванда ҳам баланд мешавад.

Аҳамияти мусиқиро дар ташаккули сарвати маънавии одамон ва тарбияи онҳо ба инобат гирифта, қариб дар ҳамаи мамлакатҳо масканҳои махсус, ки барои омӯзонидани ин

¹ И.Рачабов. Мақомҳо.Т., 2006.

санъат ба насли ҷавон пешбинӣ шудаанд, кушода шудааст. Инчунин, дар иҷрои санъаткорони шинохта тасмаҳои магнитӣ ва асарҳои дар CD сабтшуда дар байни омма тарғиб карда мешавад. Баромади муסיқинавозон дар толорҳои гуногуни консертӣ ва ба воситаи барномаҳои радио ва телевизион ҳам ба анъана даромадааст.

Ин ҳама маданияти муסיқии замони имрӯзаро ташкил медиҳад.

● *Намунаҳоро аз асарҳои И.С.Бах шунавед.*

КЕНГ ТУРКИСТОН (ТУРКИСТОНИ ВАСЕЪ)

Шеъри Пӯлод Муъмин

Муסיқии Надим Норхӯҷаев

Ба сифати марш

Ку - ла - вер - син ар - мо - ни тенг,

Гул - ла - ёт - ган бўс - то - ни кенг,

И - пак йў - ли кар - во - ни тенг,

Кар - во - ни тенг.

Н а қ а р о т:

Кенг Туркистон тенг уйимиз,
Биргалашса дил-ўйимиз,
Яшнамоғин Турон замин
Дўстлик бахти этар таъмин.

Туркистоннинг осмони кенг,
Кулаверсин армони тенг.
Гуллаётган бўстони кенг,
Ипак йўли карвони тенг.

Н а қ а р о т:

Туркистоннинг осмони кенг,
Кулаверсин армони тенг.
Гуллаётган бўстони кенг,
Ипак йўли карвони тенг.

Чорлаганда ўз бағрига
Дўстлар қонар дўст меҳрига.
Осойишта она диёр
Ўқтамликда ўз ўрни бор.

Н а қ а р о т:

Дўстлигимиз бўлса шундай:
Яна яшнаб кулса кундай.
Кўлни кўлга берса миллат,
Тинчу обод юрту элат.

Туркистоннинг осмони кенг,
Кулаверсин армони тенг.
Гуллаётган бўстони кенг,
Ипак йўли карвони тенг.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ПОЛИФОНИЯ

 Калимаи «Полифония» юнонӣ буда, «поли» – маънои бисёр, «фония» – маънои овоз, садоро дорад. Аз ин

рӯ, вақте ки полифония мегӯем, бисёровозии санъати мусиқӣ фаҳмида мешавад. Дар ин ҳолат дар як вақт байни ҳамдигар ҳамоҳанг садо додани ду ва аз он зиёд овозҳоро мефаҳмонад. Муаллифи асаре, ки шумо шунавидед, оҳангсоз И.С.Бах (1685–1750) буда, ӯ намояндаи бузурги мактаби олмониҳои полифонӣ мебошад. Бисёр асрҳои фугаи ба орган навиштаи ӯ маҳз бо услуби полифонӣ эҷод гардидаанд.

- ?! 1. Аз хусуси маданияти мусиқии ҷаҳон чиро фаҳмидед?
•• 2. Матни суруди «Кенг Туркистон»-ро ёд кунед.
3. Таассуротатонро аз шунавидани асари И.С.Бах нақл кунед.
4. Дар бораи полифония маълумот диҳед.

Мавзӯи 2: АЛЛОМАҲОИ ШАРҚ ДАР БОРАИ МУСИҚӢ

Абӯнаسر Форобӣ

Алломаҳо, машоихи Шарқ ба санъати мусиқӣ баҳои баланд дода, чун қувваи маънавии рӯҳи инсон хизмат намудани онро алоҳида таъкид намулдаанд. Хусусан, Ҳазрат Абӯбакр Бухорӣ-Калободӣ (ваф. соли 994) садоҳои мусиқӣ — нағмаҳоро таъриф намуда, онҳоро қуввати ҷон ва ғизои рӯҳ номидааст. «Агар ҷон аз нағма қувват ёбад, дар роҳи мақоми худ ишроф мегардонад, ба он мақом машғул мегардонад» – навишта буд, вай.

Пас, мусиқӣ баробари ғизои маънавии инсон будан, дар тарбияи он ҳам аҳамият доштааст. Чунки, каси рӯҳаш бедор ва камолёфта дар худ фазилятҳои неки инсониро таҷассум карда метавонад.

Фикри ҳамватани мо Абӯнаسر Форобӣ (873—951) ҳам дар ин хусус сазовори эътибор аст: «Илми мусиқӣ ба он маъно нафъовар аст, ки он хулқи одамонро, ки мувозинатро гумкардаанд ба тартиб меандозад, хулқи номукамалро мукамал мегардонад ва мувозинати хулқи одамони дар мувозинат бударо нигоҳ медорад. Ин илм ба саломатии тан ҳам фойданоки мебошад. Чунки агар тан бемор бошад, рӯҳ пажмурда

мешавад, тан дучори монеа шавад, рӯх ҳам ба монеа рӯ ба рӯ меояд. Барои ҳамин бо ёрии сихат гардонидани рух аз таъсири овозҳо тансихат мегардад...»

Гуфтаҳои зерини аллома Абӯалӣ ибни Сино (980–1037) дар бораи аҳамияти бузурги тарбиявии мусиқӣ ҳам маъноӣ амиқ дорад: «Барои пурзӯр намудани мизочи кӯдак ду чизро истифода бурдан лозим. Якум кӯдакро оҳиста чунбонидан, дуум барои хобонидани вай ба мусиқӣ ва алла мурочиат намудан. Аз рӯйи сатҳи қабули ҳамин ду чиз, истеъдоди кӯдак бо ёрии тани вай ба тарбияи бадан ва бо ёрии рӯҳи вай ба мусиқӣ ҳосил мегардад».

Мутафаккирони Шарқ дар бораи хусусиятҳои аҷоибӣ ифодакунандаи эҳсосоти пок ва зебои муҳаббат будани мусиқӣ ҳам ба мо фикрҳои пурҳикматро чун мероси маънавий боқӣ гушоштаанд.

Дар ин замина гуфтаҳои ҳазрат Алишер Навоӣ (1441–1501) хеле ҷуфтаҳои мебошад:

«Муғаннии оташинрух, ки аз хулқи худ суруди нарм барорад,

Аз канори пурсӯзи аҳли ҳол дуд барорад».

Яъне, суруди форами хонандаи хушовоз қалби аҳли муҳаббатро оташ медихад, месӯзонад.

◎ *Намунаҳоро аз оҳангҳои мумтози ўзбек шунавед.*

- ?! 1. Дар бораи маданияти мусиқии Шарқ маълумот диҳед.
•• 2. Қадом ғазалҳои Алишери Навоиро ҳофизон саройидаанд?
3. Суруди «Қаро кӯзим»-ро кӣҳо иҷро кардаанд?
4. Бо қадом ғазали шоири бузург оҳанги мумтози «Муноҷот» баста шудааст.

Абӯалӣ ибни Сино.

Алишер Навоӣ.

Мавзӯи 3: ЗИНАҲОИ АСОСИИ РИВОҶИ МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ ҶАҲОНӢ

Дар ҷараёни ташаккул ва то ба имрӯз расидан маданияти мусиқии ҷаҳонӣ якчанд зинаҳои таърихи аз сар гузаронидааст. Ин зинаҳо ба таври зерин ном бурда мешаванд:

1. Маданияти мусиқии қадим;
2. Маданияти мусиқии асрҳои миёна;
3. Маданияти мусиқии давраи Эҳё;
4. Маданияти мусиқии давраи маърифатпарварӣ (асри XVIII);
5. Маданияти мусиқии асри XIX;
6. Маданияти мусиқии асри XX.

Маданияти мусиқии ҳар як давр ҷиҳатҳои ба худ хос дорад. Масалан, маданияти мусиқие, ки аз асрҳои то милод то асри V милодӣ давом дошт, асосан дар намуди монодикӣ (яъне яковоза) буд. Дар ин давр мусиқӣ асосан дар мамлакатҳои Шарқи қадим, чун Миср, Хитой, Ҳиндустон ва ғайра, баъдтар дар Юнони қадим хангоми маросимҳои дастҷамъӣ истифода мешуд. Дар он асбобҳои навохтӣ уд ва арфасион, пуфӣи сибизға, инчунин зарбӣ ба таври васеъ мавриди истифода буданд.

Дар асрҳои миёна, ки аз асри V то асри XIV (яъне давраи фосилаи аз дунёи қадим то таърихи нав) давом кардааст, маданияти мусиқӣ ба тағйиротҳои гуногун рӯбарӯ шуд. Аз ҷумла, дар мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ ривочи мусиқӣ асосан ба маданияти калисои христианӣ вобаста буд. Маҳз дар хори калисо услуби бисёровозии мусиқӣ (полифонӣ) қарор ёфт. Инчунин, акнун дар калисои католикӣ асбоби орган ҳам васеъ истифода бурда мешуд.

Дар мамлакатҳои Шарқ бошад, баръакс, услуби монодикӣ мавқеи худро нигоҳ дошт. Дар олами мусулмон санъати мақом доманфарохӣ пайдо кард. Санъати созандагӣ ва хонандагӣ ривоч ёфт.

Маданияти мусиқии асрҳои XIV–XVI дар таърихи ҷаҳон бештар бо номи «давраи Эҳё» (ренесанс) ҳам машҳур аст. Дар ин давр, дар мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ ва Марказӣ ба ҳаракатҳо оид ба омӯхтани санъати антиқӣ, аз нав барқа-

рор намудани намунаҳои олии он авҷ гирифта буд. Махз ба туфайли ҳамин ҳаракатҳо дар Италия жанри опера ба вучуд омад ва рӯ ба ривож ниҳод.

Дар маданияти мусиқии Аврупои асри XVIII, ки бо устувории ғояҳои маърифатпарварӣ гузаштааст, «Мақтаби класиқии Вена», ки дар тамоми ҷаҳон машҳур аст, ташаккул ёфт. Дар Шарқ бошад, равияҳои нави мақом пайдо шуд. Хусусан, санъати Шашмақом, ки дар Осиёи Миёна овозадор аст, арзи вучуд намуд.

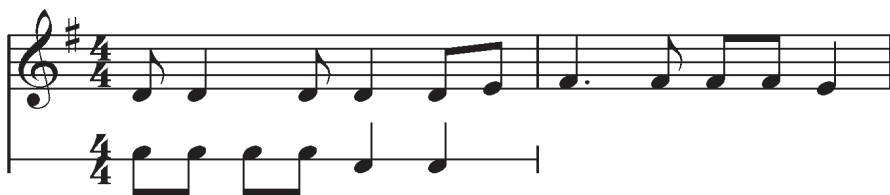
△ Сурудани ғўйиши мақоми «Соқиномаи муғулҷаи дугоҳ»-ро ёд гиред.

СОҚИНОМАИ МУҒУЛҶАИ ДУГОҲ

Ғазали Нодира

Аз мақоми «Дугоҳ»

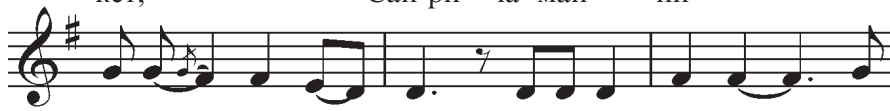
М.М. ♩ = 112

Кел даҳ-ри-ни им - ти - хон э - тиб

кет, Сай-ри ча - ман - ни

жа - хон э - тиб кет. Бе - дард - ла

Кел, даҳрни имтиҳон этиб кет,
Сайри чамани жаҳон этиб кет.

Бедардларинг жафоларидин
Фарёд чекиб, фиғон этиб кет.

Аз силсилаи «Фаслҳои сол»-и А. Вивалди намунаҳо шунавед.

ЧАРХИ ФАЛАК

Шеъри Гулчеҳра

Мусиқии Хайрулло Абдуллоев

Чар - хи фа - лак ра - вон шуд, чар - хи фа - лак
 да - вон шуд. Рах - шон шуд, ча - ро - гон шуд,
 хур - сан - ди - и ка - лон шуд.

1

Чархи фалак равон шуд,
 Чархи фалак давон шуд.

Рахшон шуд,
 Чарогон шуд,
 Хурсандии калон шуд.

2

Ҳайвончаҳои қатор,
 Якбора шуда бедор,

Шодикунон давиданд,
 Бозикунон давиданд.

Намунаҳоро аз силсилаи «Фаслҳои сол»-и А.Вивалди таҳлил намоед.

- ?! 1. Дар бораи марҳилаҳои тараққиёти таърихи маданияти мусиқии ҷаҳон чӣ гуна маълумотҳоро медонед?
2. Дар бораи оҳангсоз А.Вивалди чӣ ҳоро медонед?
3. Асари силсилавии ӯ «Фаслҳои сол» ба иҷрои кадом ҷамъаи созҳо таъин гардидааст?
4. Дар ин асар фасли зимистон дар асоси кадом воситаҳои бадеӣ ифода ёфтааст?
5. Таассуроти бардоштаатонро аз асар нақл кунед.

Мавзӯи 4: НАМОЯНДАГОНИ МАКТАБИ КЛАССИКИИ ВЕНА

Аз нимаи дуюми асри XVIII эътиборан дар пойтахти Австрия – шаҳри Вена маданияти мусиқӣ бо суръати баланд ривож ёфт. Дар ин шаҳр, ки ғояҳои маърифатпарварӣ устувор буд, ҳаёти хушнуду бомурсои халқҳои австриягӣ, олмониҳо, венгерҳо, италянҳо, славянҳо ва ғайраро дидан ва оҳангҳои миллии онҳоро шунидан мумкин буд. Маҳз, дар асоси ҳамҷиҳатии ҳамин оҳангҳо дар чоряки охири асри XVIII дар Вена мактаби ба худ хоси эҷодкорон, оҳангсозони мусиқӣ ба вучуд омада буд. Анъанаҳои ин мактаби эҷодӣ, ки дар таърих инчунин бо номи «Мактаби классикии Вена» шуҳрат ёфтааст, аввал дар асарҳои мусиқии Йозеф Гайдн (1732–1809) ва Волфганг Амадей Мотсарт (1756–1791) таҷассум ёфта, баъд аз ҷониби ҳамзамони ҷавони онҳо Людвик ван Бетховен (1770–1827) идомаи эҷодӣ пайдо кард.

Намояндагони мактаби мазкур ба он муваффақ шуданд, ки маданияти мусиқии ҷаҳониро бо асарҳои бузурги мусиқӣ ба монанди соната, квартет, симфония бой гардонанд.

Дар эҷодиёти оҳангсозони мактаби классикии Вена шакли мумтози жанри симфония ҳам комилан ташаккул ва раванг ёфт. Аз рӯи он симфония асари силсилавии иборат аз чор қисм буда, қисми аввали он бо суръати тез (аллегрои соната)

Й. Гайди

В.Мотсарт

Л.Бетховен

тавӣ), қисми дуом сокин ва вазнин, қисми сеюм бошад, дар ранги рақс (менуэт, скерсо) ва ниҳоят қисми ниҳой ё чорум — ба тарзи пурҷӯшу хурӯш садо меод. Одатан ин гуна асарҳои симфониро оркестри симфонии ба ҳамин қисмҳо ихтисосёфта иҷро мекунад. Аз намоёндагони мактаби классикии Вена Й.Гайдн бештар аз сад, В.Мотсарт чилу як, Л.Бетховен бошад, нӯҳ силсилаи симфонӣ эҷод кардаанд.

Композиторони мактаби классикии Вена бо асарҳои пурмазмуни худ дар бой гардонидани санъати опера ва ривочи минбаъдаи он ҳам ҳисса гузоштаанд. Ба ин операҳои «Хонадоршавии Фигаро», «Найи сеҳрнок», «Дон Жуан»-и В.Мотсарт, «Фиделио»-и Л.Бетховен мисол шуда метавонанд.

● *Аз асарҳои Л.Гайдн, В.Мотсарт ё ки Л.Бетховен намунаҳои шунавед.*

МУЖДАИ БАҲОР

Музиқи Бетховен

Миёна

Про- снись ско- рей, ско-

рей про-снись, при-ро- да, по- ра, про- снись от

тяж- ких зим-них снов; ты сбрось с се- бя хо-

лод- ный се- дой зи- мы по- кров, зи-мы по-

кров. По- ля, ле- са и ни- вы ты

к жиз- ни под- ни- май, раз- бей зи- мы о-

ко- вы, и - дёт, и - дёт к нам свет-лый

май, и - дёт, и - дёт к нам свет-лый

май. Вос-стань, рав- ни-на, про-бу- дись, го-товь- ся

и встре-чай. И- дёт к нам свет-лый май.

Дар бораи эҷодиёти Мотсарт ва Бетховен.

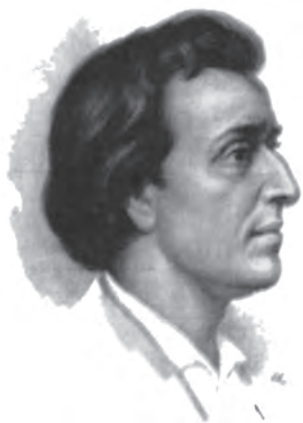
Волфганг Амадей Мотсарт (27.01.1756 Залсбург – 5. 12. 1791, Вена) оҳангсароии австриягӣ аз ҷавонӣ ниҳоят боистеъдод ва хотираи мустаҳкаме дошт. Сабақи аввалинро аз мусиқӣ аз падараш Леополд Мотсарт мегирад. В.Мотсарт дар даври худ ба пианинонавози мохир, дирижёри скрипканавоз ва оҳангсоз шинохта шудааст.

Ӯ дар қасри князӣ-архиепископи Залсбург концертмейстер (1769–1777) ва органнавоз (1771–1781) шуда кор кардааст. Дар қасри императори Австрия ба сифати мусиқанавоз ва оҳангсоз (аз соли 1787) фаъолият рондааст. Опера-мазҳакаӣ ӯ «Хонадоршавии Фигаро» (1786), опера-драмаи «Дон Жуан» (1787), опера-афсонаи «Флейтаи сеҳрнок» (1791) ва дигар операҳо ҳастанд. Ба ҷуз ин Мотсарт реқвием, 41 симфония, (23-то), сонатаи фортепиано (21-то), асарҳоро ба соҳна ҳама навиштааст. Людвиг ван Бетховен 16 декабри соли 1770 дар шаҳри Бонн таваллуд ёфтааст. Ӯ оҳангсози немис буда, пианинонавоз ва дирижёри мохире буд. Бетховен соли 1712 ба Вена кӯч мебаронад ва дар байни дӯстдорони санъат шӯҳрат пайдо мекунад. Консертҳои ӯ барои фортепиано, сонатаҳо, квартет барои фортепиано мавҷуданд. Гӯшҳои Бетховен аз 27-солагӣ вазнин шуда, баъдтар тамоми қарнақча мемурад. Вале ба ин нигоҳ нақарда, эҷодиёташро давом дод. Опера «Фиделио» 9 симфонияи офаридаи Бетховен аз қатори хонишҳои мусиқии ҷаҳонӣ ҷойгир шуд. Ба ҷуз ин, Бетховен оҳангҳои англисӣ, венгерӣ, италявӣ, полякӣ, русӣ ва украиниро аз нав қарнақча кардааст.

- ?! 1. Аз намояндагони мактаби классиқии Вена қатори меҳноронд?
- 2. Дар эҷодиёти онҳо қатори жанрҳои мусиқӣ қатори ёфтааст?
3. Суруди «Юртга садоқат»-ро аз ёд қунед.
4. Оҳангсозони мактаби Венаро қатори қатори.
5. Операи «Фиделио» қатори эҷоди қатори?
6. Асарҳои қатори қатори «Реквием» аз он қатори?

Мавзӯи 5. МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ АСРҲОИ XIX—XX, ИМПРЕССИОНИЗМ ДАР МУСИҚӢ

Дар асри XIX дар мамлакатҳои Аврупо эҷодиёти композитори боз ҳам васеътар гардид, мактабҳои миллии мумтози машҳури ҷаҳон (масалан, рус, поляк, чех, норвегия, венгер ва ғайра) ба вуҷуд омаданд. Дар баробари ҳамин дар эҷодиёти композиторҳо чун дар дигар намудҳои санъат равияҳои гуногуни эҷодӣ ҳам ташаккул ёфтанд. Аз ҷумла, дар ибтидои асри XIX дар эҷодиёти аксарияти композиторҳои Аврупо самти бадеии романтизм ҷой гирифт.

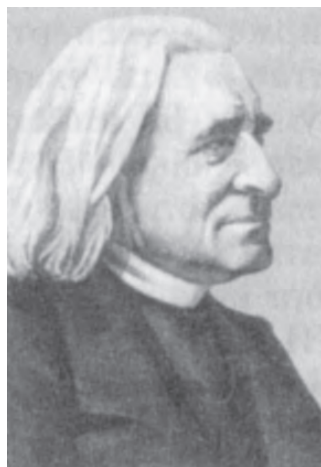
Ф. Шопен

Ф.Шуберт

Н.Паганини

Ф.Лист

Калимаи романтизм, ки аз забони фаронсавӣ гирифта шудааст, ба маънои васеъ аз ҳаёти замони зиндагии худ қаноат ҳосил накарда, балки кӯшиши тасвири бадеияти ҳаёлии орзуи санъаткорро ифода мекунад. Аз ин рӯ, дар эҷодиёти аксарият композиторҳои романтикӣ образҳои фантастикӣ, мавзӯҳои ҳаёлотии ширин мавқеи муҳим дорад. Усули бадеии романтизм дар ин замина, дар асарҳои композиторони австриягӣ Франс Шуберт, италиягӣ Н.Паганини, Ж.Россини, полшагӣ Ф.Шопен, олмонӣ К.Вебер, Ф.Менделсон, Р.Шуман, Р.Вагнер, венгер Ф.Лист, франсуз Г.Берлиоз қобили тавачҷӯх мебошанд.

Дар эҷодиёти ин композиторон жанрҳои мусиқӣ ба монанди симфония, опера, баллада, суруд ва мусиқии барномавӣ, ки бо рӯҳияи романтизм фаро гирифта шудаанд, ривоч ёфтаанд. Дар онҳо зиндагии халқ ва манзараҳои табиат, образҳои ҳаётӣ ва фантастикӣ (ҳаёлий) ифодаи бадеӣ ёфтаанд.

«Серенада»-и Ф.Шубертро шунавед.

Миёна

Песнь мо-я ле-тит с моль-бо-ю
 ти-хо в час ноч-ной.
 В ро-щу лег-ко-ю сто-по-ю
 ты приди, друг мой.

При лу - не шу-мят у-ны - ло

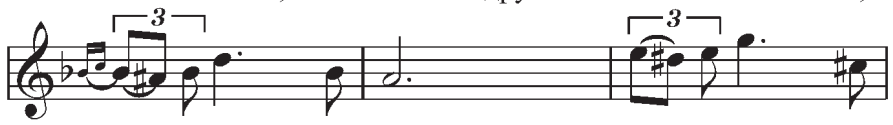
лист - я в позд - ний час,

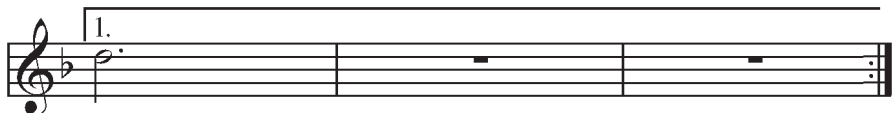
лист - я в позд - ний час,

и ни - кто, о друг мой ми - лый,

не у-слы - шит нас, не у-слы - шит

нас.

ни. Дай же до - ступ их при -

зва - нью ты к ду - ше сво -

ей, и на тай - но -

е сви - да - нье

ты при - ди ско - рей,
ты при - ди ско - рей, при -
ди ско - рей.

Хаминро ҳам гуфтан лозим, ки дар баробари романтизм боз методи бадеии реализм низ васеъ ривоч ёфта буд. Реализм – ин усули бе ягон пардоз, ба таври ҳаққонӣ дар санъат тасвир намудани ҳаёт, танқиди шадиди беадолатиҳои ҷамъият, ифодаи бадеии гоҷаҳои инсонпарварӣ аст. Дар санъати мусиқӣ равияи реализм дар эҷодиёти композиторони италиягӣ Ж.Верди, франсуз Ж.Бизе, рус М.Глинка, А.Даргомижский, М.Мусоргский, П.Чайковский, А.Бородин, Н.Римский-Корсаков ба назар мерасад.

М. Мусоргский

Ж.Верди

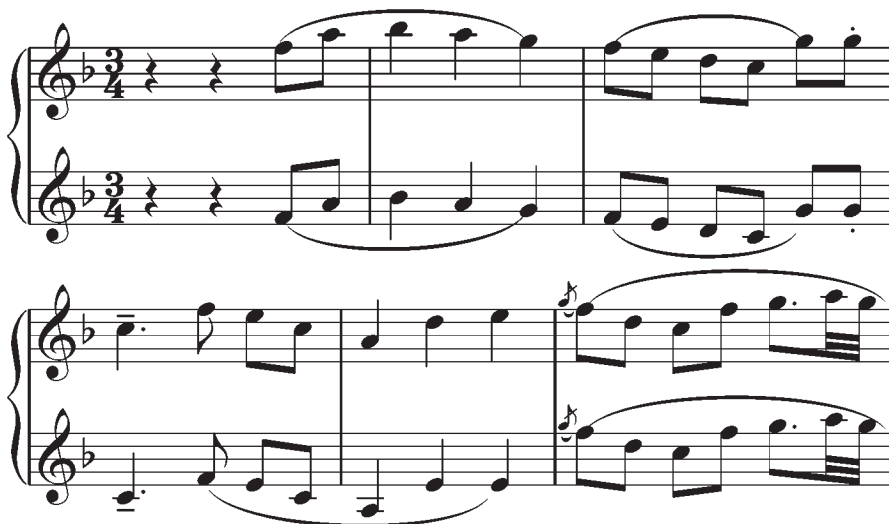
М.И.ГЛИНКА «КАМАРИНИ»

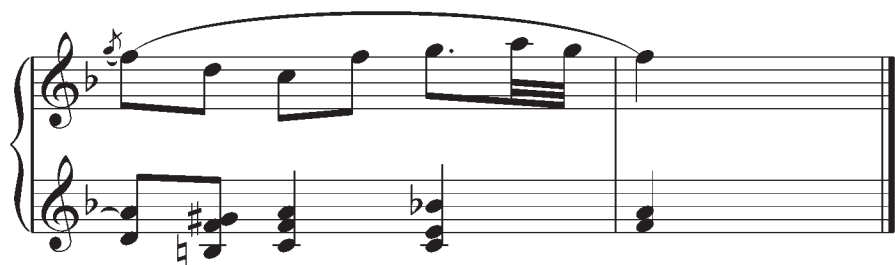
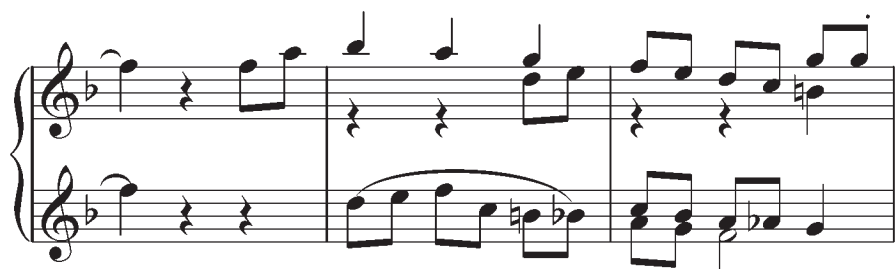
Асосгузори мусиқии классикии рус М.И. Глинка аз худ мероси бойи эҷодӣ гузоштааст. Асоси ин мероси маънавиро операҳои «Иван Сусанин», «Руслан ва Людмила», асарҳои симфонӣ, мусиқӣ ба спектакли драмавӣ, асарҳои фортепиано, романс ва сурудҳо, ки ба қалами вай мансубанд, ташкил медиҳанд. Хизмати бузурги оҳангсоз (композитор) аз он иборат аст, ки вай бо эҷодиёти худ самти таърихии мактаби классикии композиториро муайян намуд ва дар айни замон ба ривочи мусиқии классикии ҷаҳонӣ ҳисса гузошт. М.И. Глинка яке аз асосгузори мусиқии симфонии рус мебошад. Ба он фантазияи «Камарини»-и вай барои оркестри симфонӣ мисол шуда метавонад. Дар ин асар оҳангсоз оҳангҳои сурудҳои халқии рус, тӯёнаи «Дар паси кӯхи баланд» ва «Камарини»-ро бо маҳорат истифода бурда, ба офаридани композитсияҳои рангоранг муваффақ шудааст.

М. Глинка

СВАДЕБНАЯ (ТҮЁНА)

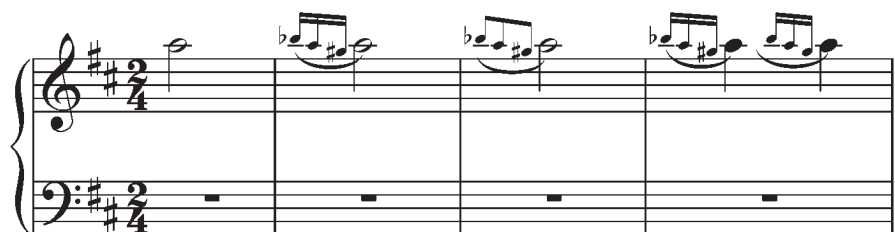

Яке аз оҳангҳои иқтибосшуда, «Дар паси кӯхи баланд» хеле дилнишин ва ҷолиб аст.

Фарқи мавзӯи дуҷум нисбат ба ин оҳанг дар он аст, ки «Камаринӣ» андаке ҳазломез ва рақсонаю шӯҳ аст.

КАМАРИНИ

Дар давоми асар ҳарду мавзӯи рангҳои гуногун гирифта, сифатҳои нав кашф мекунанд ва ниҳоят то ба дараҷаи асари босалобат ривож меёбад. Дар ин асно, дар асоси оҳангҳои халқӣ гувоҳи бунёди ёфтани асари симфонии мумтоз мегардем. Фантазияи «Камарини»-и М.И.Глинка барои оркестри симфонӣ ибораи машҳури композиторро «Мушиқиро халқ меофарад, мо санъаткорон бошем, ба он танҳо сайқал мебахшем» гӯё бори дигар таъкид мекунад.

Дар чоряки охири асри XIX дар санъати мусиқии Аврупои Ғарбӣ равияи бадеии импрессионизм ташаккул меёфт. Истилоҳи импрессионизм аз калимаи фаронсавӣ гирифта шуда, маънои «таассурот»-ро ифода мекунад. Дар он ба мисли равияҳои классицизм ё романтизм масъалаи ҳаёт ва марг ба миён гузошта нашуда, балки ҳусни манзараҳои рӯзмарраи ҳаёт ва нахустин таассуротҳое, ки аз он гирифта мешаванд, ифодаи бадеии худро меёбанд.

Равияи импрессионизм нахуст дар эҷодиёти рассомони фаронсавӣ ба монанди К.Моне, О.Ренсар, Е.Дега, К.Риссаро ба вучуд омада, баъд дар қатори адабиёт, театр дар санъати мусиқӣ ҳам ба вучуд омад. Хусусиятҳои импрессионизми фаронсавӣ дар эҷодиёти композиторони фаронсавӣ К.Дебюсси, М.Равел, италягӣ О.Респигӣ, А.Казелла, англисӣ Ф.Делиус, С.Скотт ва дигарон дида мешавад.

Дар миёнаҳои асри XX равияи бадеии импрессионизм барҳам хӯрд.

СУРУДИ ҶАВОНИ

(Оханги савти муноҷот)

Мухтор Ашрафӣ аз нав таҳия намудааст

Қан - дай гӯ - зал - дир бу ёш - лик, ба -

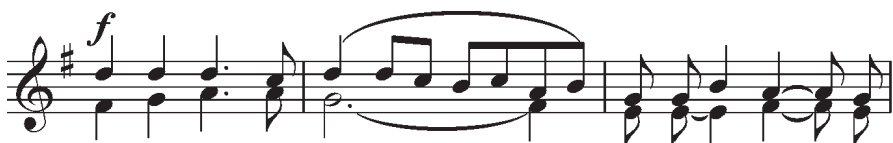
хор, Кӯнг - лим - га ма - йин

қуй янг - лиғ ё - қар. Кӯнг - лим - га ма -

йин қуй янг - лиғ ё - қар.

Сен а - бад яш - на, гул - ла, жон ўл -

кам, Ёл - ка - ки а - зиз,

у - луғ - вор, кўр - кам, ёл - ка - ки а -

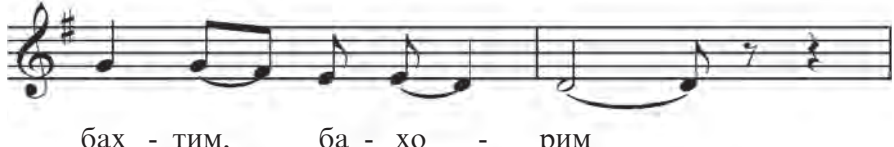
зиз, у - луғ - вор, кўр - кам.

Жо - ним фи - до - дир сен - га, ди - ё -

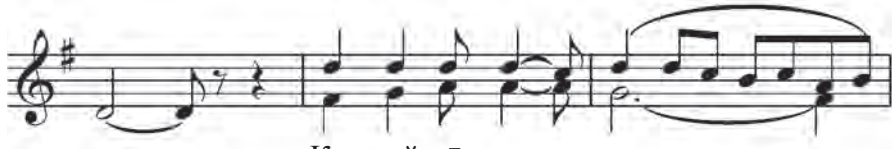
рим, сен - сан, ха - ё - тим,

бах - тим, ба - хо - рим

Сен - сан ха - ё - тим, бах - тим, ба - хо -

рим, Қан - дай гў - зал - дир

бу ёш - лик, ба - хор, кўнг - лим - га ма -
 йин куй янг - лиғ ё - қар.
 Ўр - ги - лай шун - дай
 ча - ман ди - ёр - дан.

Қандай гўзалдир бу ёшлик, баҳор,
 Кўнглимга майин куй янглиғ ёқар.
 Сен абад яшна, гулла, чон ўлкам,
 Ўлкаки азиз, улуғвор кўркам.
 Жоним фидодир, сенга диёрим,
 Сенсан ҳаётим, бахтим баҳорим.

Асари «Серенада»-и Ф.Шубертро таҳлил кунед.

- ?! 1. Романтизм гуфта чиро мефаҳмед?
 .. 2. Эҷоди кадом оҳангсозон ба самти бадеии романтизм мансуб аст?
 3. Импрессионизм гуфта чиро мефаҳмед?

Мавзӯҳои 6–7. ДОИР БА МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ ЎЗБЕКИСТОН ДАР АСРИ ХХ

Дар давоми асри ХХ дар маданияти мусиқии Ўзбекистон тағйиротҳои калон рӯй доданд. Дар он дар баробари ривочи мусиқии халқӣ, мусиқии анъанавии касбӣ боз жанрҳои, аз

кабили опера, симфония, балет, оратория, хор, соната, кинемусиқӣ, эстрада ҳам ба вучуд омада, ба назар мерасиданд.

Дар айни замон дар республика кушода шудани омӯзишгоҳҳои махсусро, ки ба усули аврупоии таълими мусиқӣ асос ёфтаанд, Консерваторияи давлатии Тошканд, инчунин ташкил ёфтани труппаҳоеро, ки барои ба сахна гузоштани асарҳои драма ва комедияҳои мусиқӣ, опера ва балет пешбинӣ шудаанд, мебинем.

Дар баробари ҳамин дар ҷабҳаи бастакорӣ анъанавӣ, ки дорои таърихи бисёрасрина мебошад, ҷиҳатҳои нав ба чашм мерасанд, намуди нави эҷодиёти мусиқӣ соҳаи композиторӣ бошад, бо суръати баланд ташаккул меёбад.

Эҷодиёти бастакорӣ. Дар ривочи мусиқии ўзбек дар асри ХХ эҷодиёти бастакорӣ мавқеи хос дорад. Бастакор одатан, созандаи моҳир ё хонандаи барҷаста буда, дар жанрҳои анъанавии намудҳои мусиқӣ чун суруд, суруди калон, сувора, мақом, оҳанг эҷод мекунад. Дар он бастакор ба сифати аввалин иҷрокунандаи асарҳои худ ҳам шинохта мешавад. Ба ин гуфтаҳо фаъолияти бастакорон – санъаткорони дӯстдоштаи халқ Ҳоҷӣ Абдулазиз Расулов, Тўхтасин Ҷалилов, Юнус Раҷабӣ, Комилҷон Ҷабборов, Ғаниҷон Тошматов, Муҳаммадҷон Мирзоев, Фаҳриддин Содиқов мисол шуда метавонад. Зеро ҳар яки онҳо дар баробари эҷодкори боистеъдод будан иҷрокунандаи моҳир ҳам мебошанд.

Дар давоми асри ХХ бастакорони ўзбек барои бо намунаҳои нав пурра қардани доираи жанрҳои мусиқии миллӣ саҳми босазо гузоштанд. Дар ин замина, хусусан, фаъолияти бастакор Тўхтасин Ҷалилов (1896–1966) сазовори эътибор аст. Т.Ҷалилов, ки муаллифи оҳанг, суруд ва ашӯлаҳои зиёди халқӣ аст, дар республика жанри мусиқии драмаро ташаккул дода, ба ривочи он ҳиссаи сазовор гузошт. Аз ҷумла, ба асарҳои сахнавии «Ҳалима», «Гулсара», «Нурхон», «Тоҳир ва Зўҳро», «Равшан ва Зулҳумор», «Алпомиш» намунаҳои аҷоибӣ мусиқӣ офаридааст.

Аз драмаи мусиқии «Тоҳир ва Зўҳро» дуэти Тоҳир ва Зўҳроро шунавед.

ҲОҶӢ АБДУЛАЗИЗ РАСУЛОВ

Ҳофиз ва бастакори машҳури самарқандӣ, Ҳунарпешаи халқии Ўзбекистон Ҳоҷӣ Абдулазиз Расулов (1852–1936) санъаткоре ба ҳисоб мерафт, ки роҳҳои хондани суруд, навохтани танбӯр ва дуторро мукамал аз бар намудааст. Аз ҷумла, ӯ дар танбӯр иҷро намудани оҳангҳои созии мақомро аз танбӯрнавоз – санъаткор Ҳоҷӣ Раҳимбердӣ, санъати сурудро бошад, дар ибтидо аз ҳофизи шинохта Борух, сипас, дар Бухоро аз устои мақомдон Ота Ҷалол Носир омӯхтааст.

*Ҳоҷӣ Абдулазиз
Расулов*

Абдулазиз Расулов ба Маккаи мунаввараи муқаддас ба ҳаҷ рафта, ба номи «ҳоҷӣ» мушарраф гардида буд. Дар бисоти репертуари Ҳоҷӣ Абдулазиз Расулов зиёда аз 200 суруд ва оҳангҳои мусиқӣ мавҷуд буда, дар он ҳофиз роҳҳои сурудро мувофиқи анъанаҳои Бухоро-Самарқанд ба забонҳои ўзбекӣ ва тоҷикӣ сурудааст. Ҳ.

А. Расулов санъаткори на фақат услуби мусиқии Бухоро-Самарқанд, балки дигар анъанаҳои марбут ба мусиқии маҳаллиро низ ба таври эҷодӣ азбаркарда ба ҳисоб меравад. Хусусан, ҳофизони Бухоро-Самарқанд роҳҳои суруди мақомро дар танбӯр ҷӯрсозӣ карда гӯянд, Ҳ. А. Расулов дар ин ҷода дуторро ҳам истифода бурдааст. Таҷрибаи дар иҷрои мақом аз дутор истифода бурдан бошад, ба услуби Хоразм ва Фарғона-Тошканд бештар хос аст. Ҳ. А. Расулов оҳангҳои Хоразм, аз ҷумла, гӯйишҳои дostonсаройиро ҳам нағз доништа, аз онҳо дар эҷоди худ ба таври умумӣ истифода бурдааст. Чунончӣ, намунаи «Бозаргонӣ»ном суруди устод дар асоси оҳангҳои достони Хоразм, «Гулу зорим» ном сурудаш бошад, дар асоси оҳанги «Эшвойӣ»-и Фарғона эҷод шудааст.

ЮНУС РАЧАБӢ

Бастакори ҳассос, хонанда ва созанда, Артисти халқии Ўзбекистон, академик Юнус Рачабӣ (1897–1976) ба ривочи маданияти мусиқии миллӣ саҳми босазо гузоштааст. Зинаҳои камолоти санъаткори барҷаста аввал дар мадраса зимни таҳсили анъанавӣ оғоз ёфта, баъд дар Консерваторияи халқии Туркистон (1919–1923), курси тайёрии Мактаби олии мусиқии Тошканд (1934), инчунин курси композиторон дар Маскав (1941) идома ёфтааст.

Юнус Рачабӣ

Дар айни замон аз намунаҳои мусиқии мумтоз — роҳҳои мақоми Фарғона–Тошкандро аз ҳофизони машҳур Мирзо Қосим, Шораҳим Шоумаров ва Мулло Тўйчӣ Тошмуҳаммедов мукамал омӯхт. Шаш мақоми Бухороро аз мақомдонҳои забардаст ба монанди Ҳочӣ Абдулазиз Расулов, домолло Ҳалим Ибодов ба таври пухта ёд гирифт.

Дар натиҷаи саводи баланд ва малақаҳои амалӣ ба Юнус Рачабӣ муяссар гардид, ки роҳҳои мақоми Фарғона–Тошканд, силсилаи Шаш мақоми (Шашмақом) бошукӯҳ, суруди калон, асарҳои бастакорӣ инчунин намунаҳои гуногуни эҷодиёти мусиқии халқиро ба нота дарорад ва онҳоро дар маҷмӯаҳои панҷчилдаи «Мусиқии халқи ўзбек» ва шашчилдаи «Шашмақом» ба нашр расонад. Дар баробари ҳамин, Юнус Рачабӣ назди радиои Ўзбекистон соли 1959 ҷамоаи эҷодии «Ансамбли мақом» барпо намуд ва то охири умри худ роҳбари бадеии он буд.

Юнус Рачабӣ дар соҳаи бастакорӣ санъаткоре мебошад, ки услуби миллии халқиро пеш бурд. Хусусан, дар оҳангҳои суруд ва рақсии ӯ «Ўзбекистон», «Баҳор омад», «Баёти Рақс», «Дугоҳи Рақс», «Пахта», «Кошкӣ», мусиқии драмаи дар

хамкорӣ офаридашудаи «Фарҳод ва Ширин», «Муқаннаъ», «Навой дар Астробод», инчунин операи «Зайнаб ва Амон» анъанаҳои бадеии давомдор бо руҳияи замон аз нав зинда гардиданд.

⊙ △ Суруди Эргаширо аз операи «Зайнаб ва Амон» шунавед.

Сув - дан кӯ - тар - дим кӯ - за, кӯ - за - да ол-

тин ғӯ - за, кӯ - за - ю ғӯ - за кӯ - ли - да,

ял - ла - ли бо-бо, ял - ла. У - зум - зор - лар -

дан шин - ни, чин - ни - кор - лар - дан чин - ни!

У - зум - зор - лар - дан шин - ни, чин - ни - кор-лар-

дан чин-ни. Шин-ни -ю, чин -ни -ю, кӯ- за - ю ғӯ - за

кӯ - лим - да, ял - ла - ли бо-бо, ял - ла.

Со - ат - га ол - дим зан - жир, боғ - лар - дан тер -

дим зан - жир. Зан - жи - ру, ан - жи - ру, шин - ни - ю, чин - ни - ю

кӯ - за - ю ғӯ - за кӯ - лим - да, ял - ла - ли бо - бо,

ял - ла. Зан - жи - ру, ан - жи - ру, шин - ни - ю, чин - ни - ю

кӯ - за - ю ғӯ - за кӯ - лим - да, ял - ла - ли бо - бо,

ял - ла. Үр - мон - лар - дан ар - ча,

бо - фан - да - лар - дан пар - ча, үр - мон - лар - дан

ар - ча. бо - фан - да - лар - дан пар - ча.

Ар - ча - ю, пар - ча - ю, зан - чи - ру, ан - чи - ру,

шин-ни-ю, чин-ни-ю, кӯ-за-ю ғӯ-за кӯ-лим-да,
ял-ла-ли бо-бо, ял-ла. Ар-ча-ю, пар-ча-ю,
зан-жи-ру, ан-жи-ру, шин-ни-ю, чин-ни-ю,
кӯ-за-ю ғӯ-за кӯ-лим-да,
ял-ла-ли бо-бо, ял-ла.

Мавзӯи 8: ЭҶОДИЁТИ КОМПОЗИТОРӢ ДАР МУСИҚИИ ӮЗБЕК

Музикисозонеро, ки дар жанрҳои симфония, опера, балет, оратория, хор эҷод мекунанд, композитор меноманд. Композиторон намунаҳои музикӣ эҷодкардаи худро одатан, ба воситаи низоми нотаи панҷхатта сабт мекунанд ва дар асоси он асарҳои музикӣ онҳо иҷро шуда, инчунин ба авлодҳо мерос гузошта мешавад.

Дар роҳи ба маданияти Ӯзбекистон ворид шудани жанрҳои музикӣ ва анъанаҳои эҷодии ба композиторӣ хос, ки даставал дар Аврупои Ғарбӣ пайдо шудаанд, хизмати санъаткорони рус калон буд. Дар ин ҷараён композиторон дар ҳоли тақия ба бойигариҳои музикӣ халқӣ ба офаридани драмаи

музикӣ, опера, симфония, киномусикӣ ва дигар асарҳо камар бастанд. Хусусан, Виктор Успенский, Николай Миронов, Сергей Василенко, Алексей Козловский, Рейнголд Глиэр, Георгий Мишел ва дигар намояндагони маданияти рус дар асарҳои худ, ки дар Ёзбекистон эҷод кардаанд, аз намунаҳои фолклори музикӣ васеъ истифода намудаанд. Дар ҳамин асос, масалан, В. Успенский барои оркестри симфонӣ сюитаи «Чор оҳанги халқҳои Осиёи Миёна», А.Козловский сюитаи «Лола» ва балети «Тановар», Р.Глиэр увертюраи симфонии «Иди Фарғона»-ро эҷод кардаанд. Ин ҳол баъдтар аз ҷониби композиторони ўзбек ба монанди Толибҷон Содиков, Мухтор Ашрафӣ, Мутал Бурҳонов, Донӣ Зокиров, Сулаймон Юдаков, Манас Левиёв, Сайфӣ Ҷалил, Икром Акбаров, Мирсодик Тоҷиёв давоми эҷодӣ пайдо кард.

Ҳаминро ҳам таъкид намудан лозим аст, ки дар давраҳои аввал дар азхуд намудани жанрҳои мураккаб, аз қабилҳои драмаи музикӣ ва хусусан, опера композиторон ҳамкорӣ ҳам кардаанд. Аз ҷумла, нахустин операи ўзбек «Бӯрон», ки соли 1939 ба сахна гузошта шудааст, дар ҳаммуаллифии М.Ашрафӣ ва С.Василенко, операи «Лайлӣ ва Мачнун» бошад, ки соли 1940 рӯйи сахнаро дидааст, дар натиҷаи ҳамкориҳои Р.Глиэр ва Т.Содиковҳо ба вучуд омада буд.

Солҳои охир фаъолияти композиторони ўзбек дар мавриди азхуд намудани жанрҳои муסיқии сахнаӣ қобили тавачҷӯҳ аст. Хусусан, дар операҳои «Дилором»-и М.Ашрафӣ, «Кори Майсара»-и С.Юдаков, «Ҳамза»-и С.Бобоев, «Паланги халқи Суғд»-и И.Акабаров, «Зиё аз зулмат»-и Р.Ҳамроев, «Зебуннисо»-и С.Ҷалил ҳамин гуна натиҷаҳоро дидан мумкин аст.

● *Намунаҳоро аз асарҳои оҳангсозони ўзбек шунавед.*

ЯККАДИР ТОШКЕНТ

(Тошканди ягона)

Шеъри Усмон Кўчқор

Оҳанги Дилором Амонуллоева

Бир-сай -ёҳ син- га ри, ду - нё - ни кез - дим,

Пой-тахт-лар-ни кўр дим, Дов - ру -ғи бўс - тон,

Ва-тан қай - да бўл-май меҳ - ринг-ни сез - дим,

Меҳ-ринг тор-та - вер - ди жон Ўз - бе - кис - тон

Дун - ё - нинг у - луғ-вор ша-хар - ла - ри кўр,

Па-риж дир(о) Ко-хи-ра Ру-мо, мак-ка-дир,

Эй, дўс - тим Тош-кент-нинг туп - ро -ғи-ни ўп,

Ўз - бе - кис-тон тан -ҳо, Тош-кент як - ка - дир,

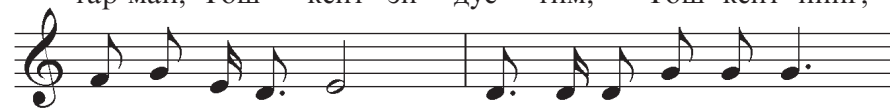
о - нам - сан, меҳ - рим - ни ай-

тар-ман, Тош-кент кӯз-да ёш, бағ-ринг-га қай-

тар-ман, Тош-кент эй дӯс - тим, Тош - кент-нинг,

туп-ро - ги - ни ўп, Ўз - бе - кис-тон тан-хо,

як - ка - дир Тош - кент,

Кӯзланган манзилим узоқдир зотан,
Истиклолга кӯзимсан, Тошкент.
Менинг уйғоқ турган юрагим – Ватан,
Ватаним юраги ўзингсан – Тошкент.

Бир сайёл сингари дунёни кездим,
Пойтахтларни кўрдим довруғи дoston.
Ватан қайда бўлмай меҳрингни сездим,
Меҳринг тортаверди жон Ўзбекистон.

ДАР БОРАИ В.А. УСПЕНСКИЙ

 Яке аз намояндагони шинохтаи маданияти рус,
этнографи мусиқӣ ва эҷодкори боистеъдод Виктор
Александрович Успенский (1879–1949) дар ривочи санъати

*В.А.Успенский
ва Ш.Шоумаров*

мусиқии Ўзбекистон дар асри ХХ саҳми муносиб гузоштааст. Ӯ ба Тошканд пас аз хатми Консерваторияи Санкт-Петербург соли 1917 омада, дар омӯхтани ҷиддӣ ва ба нотаҳо сабт кардани намунаҳои мусиқии халқӣ ва касбии ўзбек ҷонбозӣ кардааст. Аз ҷумла, бо ташаббуси ходими намоеъни давлатӣ ва ҷамъиятӣ, шоир, драматург, олим Абдурауф Фитрат соли 1922 В.А.Успенский нахустин бор Шашмақомро дар иҷрои устодони бухороӣ — ҳофиз Отачалол Носир ва танбӯрнавоз Ота Ғиёс Аб-

дуғанӣ сабт кардааст.

Соли 1924 сабти ин нота бо номи «Шаш мақоми мусиқӣ»¹ ҷоп шуда буд. Натиҷаҳои ин меҳнати иҷрошударо баҳои баланд дода, профессор А.Фитрат чунин навишта буд: «Ҷамъоварӣ ва сабти мақомҳои қадима ба шумо супорида шуда буд. Шумо ин вазифаро моҳирона иҷро кардед, инчунин барои мусиқии Шарқро ҷамъ намуда, нашр карда, дар қори абадӣ гардонидани он ҳиссаи қалон гузоштанатон, изҳори миннатдорӣ моро қабул фармоед. А.Фитрат»²

Ба В.А.Успенский инчунин муяссар гардидааст, ки аз ҳофизи шинохтаи тошкандӣ Шораҳим Шоумаров якчанд мақоми Фарғона–Тошканд (Чоргоҳ, Дугоҳи Хусайн, Шаҳнози-Гулёр, Баёт)-ро сабт кунад. Дар баробари ин, дар фаъолияти этнографии худ В.А.Успенский ба мусиқии фолклорӣ, ки қисми ҷудонашавандаи эҷодияти халқӣ ба шумор меравад, аҳамияти муҳим додааст. Дар яке аз мақолаҳои худ ӯ навиштааст:

¹ Шесть музыкальных поэм (мақом).

² А.Н. Жабборов. «Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари». Тошкент, 2004, 316-бет.

«Корҳои чамъоварӣ ва омӯхтани эҷодиёти мусиқии халқӣ яке аз вазифаҳои умдатарани таърихи фарҳангро ташкил медиҳад. Зеро, суруд дар ҳоли хеле наздик буданаш ба ҳаёти маънавӣ муқаддастарин эҳсосоти халқро аён месозад, олами ботинӣ, қиёфаи онро, гузашта аз он, тарзи зисти онро инъикос менамояд».

В.А.Успенский ба шаҳрҳои Хива, Бухоро, Самарқанд, Қўқанд, Андичон, Марғилони республикаамон, инчунин, ба як қатор ноҳияҳои Туркменистон ва Тоҷикистони ҳамсоя экспедитсияҳои этнографӣ-мусиқӣ ташкил кардааст. Дар рафти он маводи бой ва пурқимати мусиқӣ чамъ оварда шуд, ки жанрҳои гуногуни эҷодиёти халқиро фаро мегирифт.

Дар эҷодиёти композитории В.А.Успенский офаридани асарҳои мусиқӣ дар асоси мақом ва оҳангҳои халқӣ самаранок буд.

Хусусан, агар дар сюитаи оркестрии «Чор оҳанги халқҳои Осиёи Миёна» ӯ оҳангҳои халқии афғон, қазоқ ва ўзбекро моҳирона истифода бурда бошад, дар «Дугоҳи Хусайн», «Достон-рапсодия», «Достони лирикӣ», ки барои иҷрои оркестр пешбинӣ шудаанд, инчунин дар драмаи мусиқии «Фарҳод ва Ширин» ба роҳҳои мақом эҷодкорона така кардааст.

- ?! 1. Сюитаи «Лола» ва балети «Танавор»-ро кадом оҳангсоз офаридааст?
2. Оҳангсозони ўзбекро муайян кунед: А.Козловский, С.Василенко, Т. Содиков, М.Ашрафӣ, Р.Глиер, М. Бурҳонов, Д. Зокиров.
3. Аввалин операи ўзбек чӣ ном дорад?
4. Операи «Найрангҳои Майсара»-ро кӣ офаридааст?
5. В. Успенский дар Ўзбекистон чӣ корхоро ба амал баровардааст?
6. Дар суруди «Якқадир Тошкент» кадом ғояи пешгузашта шудааст?

Мавзӯи 9: РИВОЧИ СИМФОНИЯИ ЁЗБЕК ДАР ЭҶОДИЁТИ МИРСОДИҚ ТОҶИЕВ

Ҷараёни ташаккул ва ривочи мусиқии симфонӣ дар Ёзбекистон дар асоси тамоили «аз оддӣ ба мураккаб» зина ба зина ба амал бароварда шуд. Нахуст, солҳои 1920 агар амалиёти ба оркестри симфонӣ мувофиқгардони охангҳои халқии ёзбек истифода шуда бошад, дар давоми даҳсолаи баъдина (1930—1940) жанрҳои аз қабилӣ сюита, достон, увертюра аз тарафи композиторон амалан азхуд карда шуданд. Дар айни замон натиҷаҳои эҷодии ба даст омада, барои офаридани симфония ҳам пойдевори муҳим гардид.

Арбоби шоистаи санъати Ёзбекистон, композитор Мирсодиқ Тоҷиев (1044—1996) ба он муваффақ гардидааст, ки роҳи В.Успенский, А.Козловский, Г.Мишел, М.Ашрафӣ ва дигаронро, ки дар офаридани симфонияи миллӣ ҳисса гузоштаанд, ба таври муносиб давом диҳад ва натиҷаҳои бадеии дар ин соҳа ғуншударо ба сатҳи баланд бардорад. М.Тоҷиев дар эҷодии худ тавонист, ки дастовардҳои «симфонияи мумтоз»-ро аз давраи Й.Гайдн сар карда то ба Д. Шостакович дар буриши мусиқии миллӣ аз нав талқин намояд, инчунин онро бо қонуниятҳои мақом ҳамоханг созад. Дар натиҷаи ин симфонияи мумтози ёзбек ба вучуд омад ва шуҳрати ҷаҳонӣ ёфт. Хусусан, М.Тоҷиев ҳамагӣ 19 симфония эҷод намуда, аз онҳо симфонияҳои 3,4,5 ва 8 дар шаҳрҳои мамлакатҳои Қазоқистон, Россия, Булғория, Югославия, Австрия иҷро гардидаанд.

◎ *Намунаҳоро аз асарҳои М.Тоҷиев шунавед.*

МАТНИЁЗ ЮСУПОВ

Арбоби шоистаи санъати Ўзбекистон, композитор, созанда ва хонанда Матниёз Юсупов (1925–1992) мақомҳои Хоразмро аз устод Матпано ота Худойбергманов омӯхт ва дар нигоҳ доштани ин мақомҳо ҳиссаи калон гузоштааст. Ӯ якумин шуда, мақомҳои Хоразмро пурра ба тарзи силсила (яъне роҳҳои навохтан ва гӯйиш) ба низоми нота сабт кардааст. Дар баробари ҳамин, Матниёз Юсупов намунаҳои ашула ва сувораҳо, суруд ва лапарҳо, оҳангҳои навохтанӣ ва эҷодиёти мусиқии халқии Хоразмро ҳам оварда, дар чилдҳои VII ва IX-и маҷмӯаи нотаҳои «Мусиқии халқи ўзбек» нашр карда буд.

Матниёз Юсупов

Дар соҳаи композиторӣ як қатор драмаи мусиқӣ ва комедияҳо, опера («Суруди Хоразм») ва балет («Гулсанам»), инчунин мусиқии симфонӣ ва сурудҳо («Духтари шифокор», «Бо дилам» ва ғайра) эҷод кардааст. Дар соҳаи сурудхонӣ бошад, ӯ иҷроқунандаи ба худ хоси мақомҳои Хоразм, сувораҳо ва ашулаҳои халқӣ буд.

⊙ *Аз дискҳои CD ва DVD истифода бурда, намунаҳоро аз асарҳои М.Юсупов шунавед.*

НАВРҶЗ ҚҶШИҒИ (СУРУДИ НАВРҶЗ)

Шеърӣ Назармат

Оҳанги Рустам Абдуллоев

Нав-рӯз эл - дан бош-ла-нар,

Нав - рӯз дил - дан бош - ла - нар

Нав - рӯз дил - дан бош - ла - нар

Се - рин ё - зиб нав - ба - хор,

Ке - лин бӯ - лар гул ди-ёр.

4 t. Тог - лар ко-ри ялт э - тар,

1 t. Ер-га и - лиқ тафт е - тар,

Ка - па - лак - лар кайф э - тар.

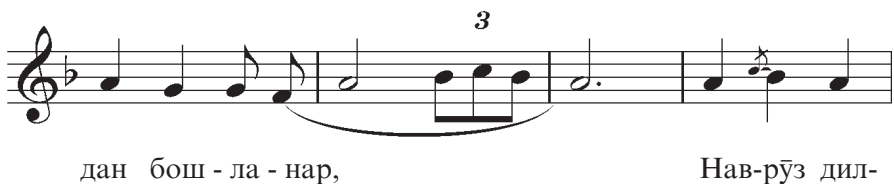
Се - пин ё - зиб нав - ба - хор,

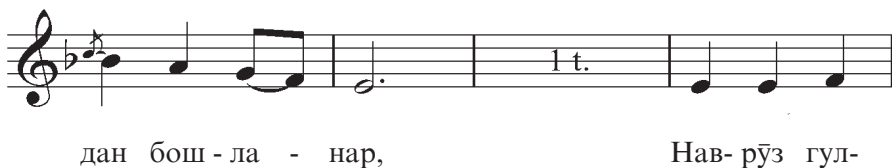
Ке - лин бӯ - лар гул ди - ёр, Ке - лин бӯ - лар

гул ди - ёр. Нав - рӯз эл -

дан бош - ла - нар, Нав - рӯз дил -

дан бош - ла - нар, Нав - рӯз гул -

дан бош - ла - нар, Се - пин ё - зиб

нав - ба - хор, Ке - лин бӯ - лар

гул ди - ёр. Ке - лин бӯ - лар

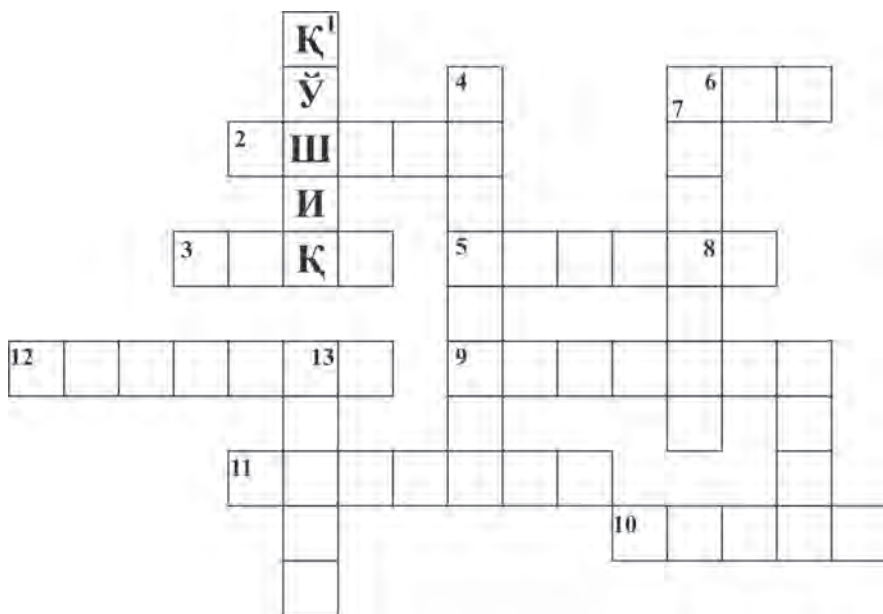
гул ди - ёр. Ке - лин бӯ - лар

гул ди - ёр.

?!

ҲАРФЧАДВАЛ

2. Яке аз жанрҳои гӯйиш.
3. Намуди санъате, ки асосанро ҳаракатҳои даст, пой ва бадан ташкил медиҳанд.
4. Эҷодкоре, ки оҳанг ва сурудҳои миллии ўзбекро офаридааст.
5. Номи суруде, ки дар филми «Тангалик болалар» иҷро гардидааст.
6. Истилоҳи мусиқие, ки мафҳуми оҳангро мефаҳмонад.
7. Намуди санъате, ки дар асри XX ба вуҷуд омадааст.
8. Овозе, ки дар гулӯи инсон ҳосил мегардад.
9. Эҷодкори жанрҳои бисёровоза, аз қабили симфония, опера.
10. Жанри мусиқии сахнавии мураккаб.
11. Банди такроршавандаи гӯйиш.
12. Ҷамоаи соҳа.
13. Бинои махсус барои иҷрои спектаклҳо.

ЧОРЯКИ IV

МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ ЎЗБЕКИСТОН

Мавзӯи 1: МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ ЗАМОНАВИИ ЎЗБЕК

Маданияти мусиқии ҳозираи ўзбек, дар ҳоли дар худ таҷас-сум намудани анъанаҳои қадимаву рангоранг ва дар айни замон нав ривоч меёбад. Дар он, пеш аз ҳама, мусиқии халқ, мусиқии анъанавии мумтоз, эҷодиёти бастакорӣ ва компози-торӣ, инчунин жанрҳои сурудхонии оммавии эстрада ба назар мерасад.

Зебоии маънавии халқи ўзбек дар суруд оҳангҳои аз қаъри асрҳо садодиҳанда ифодаи бадеии аҷоиб ва бетакрори худро ёфтааст. Бинобар ин, мусиқии миллии ифодаи зиндаи маъна-вияти бойи дар давоми асрҳои зиёд ташаккулёфтаи аҷлоди мо дар садоҳо буда, имрӯз чун нерӯи руҳ ва ғизои ҷони халқи мо – бунёдкори давлати нави бузург хизмат мекунад. Аз ин рӯ, дар республикаи мо гузаронидани озмунҳои зиёд ва фести-валҳо ба мақсади таҷдид ва ривочи арзишҳои мусиқии миллии ба анъана табдил меёбад. Хусусан, дар ин замина, мунтазам гузаронида шудани озмунҳои «Алла», бахшӣ-шоир ва иҷро-кунандагони мақомро қайд кардан лозим.

Дар айни замон, дар эҷодиёти санъаткорони варзида ба монанди Ғаниҷон Тошматов, Муҳаммадҷон Мирзоев, Ориф-хон Ҳотамов, Фаттоҳхон Мамадалиев, Ғуломҷон Ҳочиқулов, Салоҳиддин Тӯхтасинов, Абдулҳошим Исмоилов, Ўлмас Расу-лов анъанаҳои бастакорӣ ба зинаи нав баромад. Инчунин, дар соҳаи композиторӣ Икром Акбаров, Мирсодиқ Тоҷиев, Мустафо Вафоев, Нурхалил Маҳмудов, Фарҳод Алимов, Баҳрулло Лутфуллоев, Ҳабибулло Раҳимов, Рустам Абдулло-ев, Надим Норхўчаев пурбаракат эҷод намуда, асарҳои зиёди мусиқиро ба шунавандагон тақдим намуданд.

Мусиқии симфонии ўзбекро шунавед.

Усули қашқарча

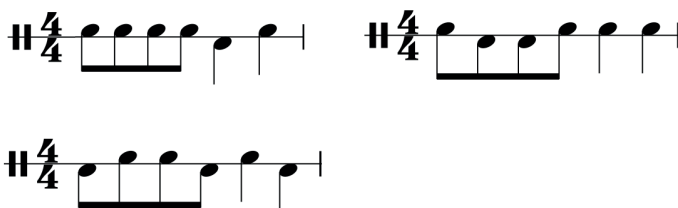
Усули зарбӣ ба номи қашқарча дар ченаки 4/4 намоён шуда, аз ҷиҳати сохти ритмӣ дорои намуди зерин мебошад: Ифодаи (дар ҳичоҳои «бум-бак») анъанавии шифоҳии ин усул чунин аст:

Бум-ба-ка-бум-бак, бум.

Қашқарча бо ҷиҳатҳои ченакӣ-лаҳнии ба Соқинома монанди худ аз усулҳои рақсбоб ба ҳисоб меравад.

- ?! 1. Дар бораи маданияти мусиқии даври нави Ўзбекистон чиҳоро медонед?
2. Аз оҳангсозон кадомашонро медонед, ки бо усули замонавӣ эҷод кардаанд?
3. Усули қашқарчаро муайян кунед.

4. Ба усули қашқарча ба андозаи лаҳни 4/4 бо дасти рост дирижёрӣ карда, дар ҳичои «бум-бак» ифода кунед.

Мавзӯҳои 2–3. САНЪАТКОРОНИ БАРҶАСТА ВА ҶАМОАҲОИ МУСИҚИИ ЎЗБЕК

Аз рӯзи ба Истиқлоли давлатӣ ноил гардидани Ўзбекистон сар карда, дар ривоҷи санъати мусиқии он тағйиротҳои калон рӯй доданд. Дар он пеш аз ҳама, мусиқии мумтоз (мақом, суруд, суруди калон, сувора ва ҳоказо), ки аз аҷдоди бузурги мо чун мероси бебаҳои маънавӣ боқӣ мондааст, мавқеи хеле муҳим дорад. Албатта, дар амалӣ намудани ин

Очилхон Отахонов

Орифхон Ҳотамов

Турғун Алиматов

Ўлмас Расулов

гуна корҳои эҷодӣ хизматҳои санъаткорон-ичроқунандагони барҷаста беназир аст. Аз ҷумла, аз санъаткорони шинохта артисти халқии Ўзбекистон Турғун Алиматов зебоиҳои маънавии дар мақомҳо мучассамро дар танбӯру сато, ғиччаку дутор аз ҷиҳати бадеӣ ҷоннок намуда, сазовори эътибори халқ шудааст. Созандагони бомаҳорат, аз қабиле Артистони халқии Ўзбекистон — Ғаниҷон Тошматов, Ғуломҷон Ҳочиқулов, Абдуҳошим Исмоилов, Ўлмас Расулов ҳам бо нолаҳои нотакрори ғиччаки худ, бо сайқалҳои хоси иҷрои худ ба ороштани мусиқии мумтоз ва асарҳои бастакорони

хамзамонашон мушарраф гардидаанд. Инчунин, хофизони халқии Ўзбекистон — Орифхон Ҳотамов, Фаттоҳхон Мамадалиев, Очилхон Отахонов, Муҳаммадҷон Каримов, Қувондик Искандаров, Ҳасан Раҷабов, Маҳмуд Тоҷибоев, артистони халқии Ўзбекистон — Отаҷон Худойшуқуров, Муноҷот Юлчиева ва Марям Сатторовоҳо ба иҷрои зебои роҳҳои ашӯлаи мақом, асарҳои бастакорони мо ва Аврупо ноил шуданд.

Дар айни замон дар тақдир намудани намунаҳои эҷодиёти мусиқии халқ ба шунавандагон, ҷамоаҳои эҷодӣ аз қабилҳои ансамбли «Мақом»-и ба номи Юнус Раҷабӣ дар назди Ширкати садо ва симои Ўзбекистон, ансамбли анъанавӣ таҳти раҳбарии Ўлмас Саидҷонов, ансамбли «Мақом»-и ба номи Ҳочихон Болтаев дар назди телевизиони вилояти Хоразм, ансамбли «Дуторчиён»-и назди Ширкати садо ва симои Ўзбекистон низ саҳми ба худ хос доранд.

Дар баробари ҳамин дар санъати мусиқии Ўзбекистони муосир фаъолияти ҷамоаҳои низ, ки асосан ба иҷрои асарҳои нави эҷодиёти композиторӣ пешбинӣ шудаанд, ба назар мерасад. Дар ин замина, хусусан, баромадҳои консертии Оркестри камеравии асбобҳои халқии «Сӯғдиёна», Оркестри камеравии Ширкати садо ва симои Ўзбекистон, Оркестри миллии симфонии Ўзбекистон, Оркестри асбобҳои халқии ба номи Донӣ Зокиров ва оркестри асбобҳои халқии ба номи Тӯхтасин Ҷалилов қабилҳои таваҷҷӯҳ мебошанд.

⊙ *Аз асарҳои иҷрокардаи Турғун Алиматов, Орифхон Ҳотамов, Фаттоҳхон Мамадалиев, ки дар фонотекаи синф мавҷуданд, намунаҳо шунавед.*

ЭЙ ЎҒУЛ (ЭЙ ПИСАР)

Шеърӣ Салоҳӣ

Мусиқии Орифхон Ҳотамов

tr

Эй ү - гил, хад - динг - да тур,
 о - танг са - ни сот - ган - да хам,
 Ин - чу - нин муш - фиқ о - нанг - нинг
 сүз - ла - ри бот - ган - да хам.

mf

Кеч - ма - гил, фар - зан -
 ди - сан (су) кек - са - лик хо - лин - да сен,
 Кеч - ма - ди сан - дин а - лар
 зах - ру зақ - кум ют - ган - да хам.
 Хар не - чук дав -
 лат - дир ор - тик - дур са - ло - мат - лик сен - га,

Шу - кур

лар так - рор кил - ки, ке-ча - лар ёт- ган - да хам.

Бахт йӯ - лим боғ - лан - ма - син,

ум-рим гӯзал ўт - син , де - санг,

Эр-та ёт-гил, эр-та тур-гил, ёт-ма тонг от-ган-

да хам.

Ақ-ли паст, бе - бах - ра-лар

ил-му ху -нар юк - мас, си - ра Иб-ни

Си-но ғор и -чин-да хик -мат ұр -гат-ган -да хам

Ол-са мард ол -син бо - шинг-ни,

мард-лар ё-ни - да бұл (эй), бор-ма но-мард

қо-ши-га хар - чанд бо- шинг қот - ган - да хам.

Эй Са-ло - хий, чек-ма кўп ғам баъ-зи-

лар хақ-қин-да сен (эй), Бой бе-рур бе-бах - ра-лар

гав-хар-ни уч -рат- ган -да хам.

Эй Са-ло-хий,

чек - ма кўп ғам баъзи-лар хақ - қин - да сен,

Бой бе-рур бе - бах - ра-лар гав-хар-ни уч-рат -

ган-да хам

Эй у - гил, хад - динг - да тур,

о-танг се-ни сот - ган - да хам.

Ин - чу-нин муш-фик о - нанг - ни

сүз-ла-ри бот - ган-да хам

ин-чу-нин муш-фик

о - нанг - ни

сүз - ла-ри-ё

бот - ган - да хам.

УСТОЗЛАРИМ (УСТОДОНАМ)

Шеъри С. Ӯринов

Музиқши Х. Раҳимов

The musical score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of three systems of music. The first system shows the piano introduction with a forte (*f*) dynamic. The second system begins with the vocal melody, marked piano (*p*), with the lyrics "Қай-ноқ қал - би -". The third system continues the vocal melody with the lyrics "мис-ли чи- рок, фик-ри ти - ник жўш - қин бу". The piano accompaniment consists of chords in the right hand and a bass line in the left hand.

лок, тонг-дай ти - ник, ти-лак - ла - ри,

юр-ган йӯ - ли ман-гу пор - лок.

Меҳ-ри-ги-ё, Ус-тоз-ла - рим, Сӯ - зи зи - ё

Ус-гоз-ла-рим.

A...

A...

The first system of the musical score is set in D major (two sharps). It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line begins with a whole note chord, followed by two measures of chords, and then a melodic phrase starting with a quarter note and a half note, marked with a fermata and 'A...'. The piano accompaniment features a steady bass line with chords in the right hand.

A...

A...

The second system continues the musical piece. The vocal line has a long melodic phrase with a fermata and 'A...' marking. The piano accompaniment continues with chords and a bass line. A section symbol (S) is present at the end of the system.

The third system concludes the piece. The vocal line is silent, indicated by a whole rest. The piano accompaniment features a long melodic phrase in the right hand with a fermata, and a bass line with chords.

Қайноқ қалби мисли чирок,
Фикри тиниқ – чўшқин булок,
Тоғдай тиниқ тилаклари,
Юрган йўли мангу порлоқ.

Меҳридарё, Устозларим,
Сўзи зиё Устозларим.

Пур маъно бор сўзингизда,
Қуёш балқир юзингизда,
Башар сиздан камол топар,
Чечак унар юзингизда.

Меҳридарё, Устозларим,
Сўзи зиё Устозларим.

Ҳавас қилар сизга лочин,
Кўкка ёзиб кенг қулочим,
Пок виждону имон ила,
Оқляяпсиз эл ишончин.

ДАР БОРАИ АНСАМБЛИ «ДУХТАРОНИ ДУТОРНАВОЗ»

 Соли 1939 дар назди Филармонияи давлатии Ўзбекистон ансамбли «Духтарон-бонувони дуторнавоз» ташкил карда, ба он санъаткори дўстдоштаамон Лутфихоним Саримсоқова роҳбарӣ бадеӣ, Юнус Раҷабӣ роҳбари мусиқӣ ва Гавҳар Раҳимова балетмейстерӣ кардаанд. Аз барномаи ичрои ансамбл «Ўзгача», «Қулинг», «Тановор» «Ҳаққалакам уйнасам ман», «Ёргинам» барин оҳанг ва сурудҳои халқӣ, инчунин асарҳои оҳангсозон ҷой гирифтаанд.

Соли 1979 дар назди садо ва симои Ўзбекистон ансамбли «Духтарони дуторнавоз» аз нав ташкил ёфт. Таҳти раҳба-

рии Ғаниҷон Тошматов ансамбли «Духтарони дуторнавоз» фаъолияти худро давом дод. Имрӯз ансамбл ба худ номи Ғ. Тошматовро гирифта, таҳти сарварию Роза Каримова лапар, ӯлан ва яллаҳои халқи ўзбек, инчунин асарҳои дигар оҳангсозонро ба маромаш расонда иҷро карда меояд. Алалхусус, «Чаманнор», «Ёр-ёрахон Гулёрахон», «Сим-сим оралаб», «Йўл бўлсин», «Ёр-ёр», «Тўҳфа», «Яло, яло, яло» барин гўйишҳо, ки аз тарафи ансамбл иҷро мегарданд, дар байни халқ машҳур мебошад.

- ?! 1. Аз санъаткорони барҷастаи ўзбек кихоро медонед?
•• 2. Суруди «Баҳор мадҳи»-ро ба дафтари нота кўчонед ва шеъри сурудро аз ёд кунед.

Мавзӯи 4: САНЪАТИ ТЕАТР ВА ФАЪОЛИЯТИ ИҶРОИ КОНСЕРТӢ

Театр аз калимаи юнонӣ гирифта шуда, маънои «тамошо-хона»-ро ифода мекунад. Театр дар худ намудҳои санъатро, аз қабилу адабиёт, мусиқӣ, ҳаракати сахна, рақс, санъати тасвирий муттаҳид менамояд.

Имрӯзҳо дар Ватани мо беш аз сӣ театри касбӣ фаъолият дорад. Аз онҳо Театри калони академии давлатии ба номи Алишер Навоӣ, Театри мусиқии давлатии Ўзбекистон ба номи Муқимино номбар кардан мумкин, ки дар санъати мусиқӣ аҳамияти алоҳидаи пешбарӣ доранд. Аз ҷумла, дар Театри калони академии давлатии ба номи Алишер Навоӣ асосан асарҳои ба сахна гузошта мешаванд, ки дар жанрҳои опера ва балет иҷро шудаанд. Дар айни замон, дар иҷрои ҷамоаи эҷодии театри мазкур ба шунавандагон аз тариқи сахна операҳои «Аида», «Травиатта», «Риголетто»-и композитори италиягӣ Ж.Вердинг, «Хонадоршавии Фигаро», «Найи сеҳрнок»-и композитори австриягӣ В.А.Мотсарт, «Евгений Онегин», «Пиковая дама»-и композитори рус

П.Чайковский, инчунин балетҳои «Санами хобрафта», «Кӯли Қу», «Қарс-қарскунандагон», аз эҷодиёти композиторони ўзбек операҳои «Аҳмад ал-Фарғонӣ»-и М.Бафоев, «Амир Темур»-и А.Икромов балети «Хумо»-и А.Эргашев тақдим карда мешаванд.

Дар Театри мусиқии давлатии ба номи Муқимӣ асосан драмаҳои мусиқии композиторони ўзбек, аз қабили «Тўйлар муборак»-и М.Маҳмудов, «Нодирабегим», «Суперқайнона», «Ўлдинг, азиз бўлдинг»-и Ф.Алимов, «Такдир», «Алпомишнинг қайтиши»-и Б.Лутфуллоев ба намоиш гузошта мешаванд.

Инчунин, саҳнаи Театри мусиқии Тошканд ба намоиши асарҳои жанрҳои оперетта ва мюзикл пешбинӣ шудааст. Дар баробари ҳамин аз давраи нави Истиқлолияти Ватани мо саркарда, тамошоҳои майдон, ки намудҳои нави театр мебошад, ба вучуд омад. Ба ин тамошоҳои идона, ки вобаста ба Иди истиқлол, Иди Наврӯз ва санаҳои мубораки шаҳрҳо дар майдонҳои кушод гузаронида мешаванд, мисол шуда метавонад.

Мустафо Бафоев

Анвар Эргашев

⊙ *Аз драмаи муסיқии «Ўлдинг, азиз бўлдинг» намунаҳо шунавед.*

**МАВЛОН ОТА ҚЎШИҒИ
(СУРУДИ МАВЛОНОТА)**

Шеъри Нормурод Нарзуллоев

Муסיқии Фарҳод Алимов

Миёна

О - кар дар - ё дер - лар у - мр - ни,
Сир - ли дун - ё дер - лар у - мр -
- ни, о - кар дар - ё
дер - лар умр - ни,
сир - ли дун - ё дер - лар у - мр - ни,
Бу жум - бок - бу, е - ча ол - май -
сан(эй) (жон), са - роб рӯ - ё

дер -лар у - мр - ни,

ни. Шод - лик, кай - ғу

э - кан ён - ма - ён. Бир бе да - во

дер -лар у - мр - ни

Ха - ёт э - кан у - зи чарх - па - лак,

Бир му - ам - мо дер -лар у - мр - ни,

Бу о - мо - нат ду - нё - да, дўст - лар,

Бир бе - ба - хо дер -лар у - мр - ни.

Бу жим - боқ - ни е - ча ол - май

сан(эй) жон, са -роб рӯ - ё

дер-лар у - мр - ни.

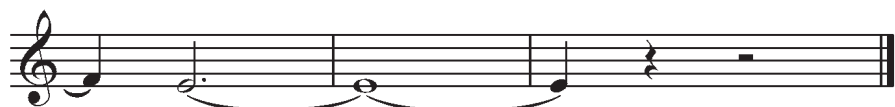
сан(эй) жон, са-роб рӯ - ё

дер - лар у - мр - ни.

Бир бе - ба - хо дер - лар у - мр -

ни.

АНСАМБЛИ ФОЛКЛОРИ-ЭТНОГРАФИИ «БОЙСУН»

Ансамбли фолклорӣ-этнографии «Бойсун» дастае мебошад, ки анъанаҳои қадимии мусиқии халқии вилоятҳои Сурхондарё-Қашқадарёро ҳаматарафа омӯхта, онҳоро таҷдид намуда, инчунин аз тариқи маданияти сахна тарғиб мекунад.

Иштирокчиёни ансамбл хусусан, гўйишҳои меҳнатии деҳқонро вобаста ба фаслҳои сол («Майдаё майда», «Янчик», «Ҳо зан-зан»), сурудҳои мавсимӣ-маросимӣ («Наврӯз», «Лолачон», «Ҳе, лола» ва диг.), гўйишҳои идҳои гуногун, сайр ва бозихоро («Ким олади-я шугинани-я», «Ҳа-ха-ха», «Келгин ёр ўйнайлик» ва диг.) бо иштиёқ ва маҳорати комил иҷро мекунанд.

БИЁ БО ҲАМ МЕБОЗЕМ!

Шеърӣ Қўрабой Ҳошимов

Оҳанги халқӣ

Такмили Қўрабой Охунов

Дух - тар - ча - и гир - ё - нак, кай ме - ша - ви

хан - до - нак? Аз мо чу - до ме - гар - ди,

дар ким - ку - чо ме - гар - ди? Тан - ҳо гаш - тан

чи ло - зим? Би - ё, бо ҳам ме - бо - зем|

дон бо - ши!

¹ Ансамбли мазкур дар назди Хонаи маданияти ноҳияи Бойсуни вилояти Сурхондарё ташкил ёфта, сараввал ансамбли суруд ва рақси халқии «Шалола» ном дошт.

КИМ ОЛАДИ-Я, ШУГИНАНИ-Я

Оғози меҳнати деҳқонӣ ба фасли баҳор рост меояд. Дар ин фасл иди анъанавии «Наврӯз» ва сайрҳои вобаста ба рӯйидани гули лола гузаронида мешавад. Хусусан, дар «Сайри лола»

дар кӯҳу адирҳо сайрҳо орошта, лола мечиданд, ки он ба сифати рамзи ҷавонӣ, зебӣ ва ид бо ғӯйишҳои махсус саройида мешуд. Ин анъана имрӯз ҳам давом дорад.

- ?! 1. Дар бораи театр чӣ гуна маълумот доред?
•• 2. «Суруди Мавлонота» дар кадом драмаи мусиқӣ иҷро мегардад?
3. Кадом балети А.Эргашевро медонед?
4. Дастаи мардумии «Бойсун» дар кадом вилоят фаъолият дорад ва чӣ гуна асарҳоро иҷро менамояд?
5. Дар суруди «Устозларим» чӣ гуна аломатҳои алтератсия истифода гардида, ба кадом лаҳн мос аст?

Мавзӯҳои 5–6: ДАР БОРАИ МУСИҚИИ
ТЕЛЕВИЗОР ВА КИНО

Телевизиор дар баробари ба халқ расонидани ахбори гуногун боз соҳиби имконияти тарғиби васеи намудҳои гуногуни санъат (мусиқӣ, санъати тасвирӣ, шеърӣ, меъморӣ ва диг.) мебошад. Албатта, дар ин бора мавқеи санъати мусиқӣ сазовори тавачҷӯҳи ба худ хос аст. Чунки, телевизиори имрӯза, қариб тамоми барномаҳои онро бе мусиқӣ тасаввур карда намешавад. Ба ин гуфтаҳо, намоишҳои ҳаррӯза, ки аз тариқи Ширкати радиову телевизиори Ўзбекистон паҳш мешавад, далел шуда метавонанд.

Намоишҳои махсус оид ба мусиқӣ бошад, дар баробари ба омма расонидани намунаҳои гуногуни мусиқӣ боз ба ривочи ин санъат ҳам таъсир мерасонад. Масалан, дар барномаҳои телевизиор, суруд ва оҳангхоро оид ба дурдонаҳои мусиқии классикии ҷаҳон, инчунин, мақомҳои мумтоз, эҷодиёти халқ бисёр тамошо карда ё шунидаед. Ба воситаи намоиши «Оҳанграбо» имкон доред, ки бо санъаткорони барҷаста аз наздик шинос шавед.

Дар айни замон, баромадҳои мунтазами эҷодиёти бахшӣ-достонсароён, ансамблҳои фолклорӣ-этнографӣ ҳам дар тамошобин шавқи зиёде бедор мекунад.

Инчунин, таъсири амиқи телевизорро ба ривочи санъати эстрада таъкид кардан лозим аст. Гуфтан мумкин, ки имрӯз дар Ўзбекистон қариб ҳамаи хонандагони машҳури эстрада ё гурӯҳҳои эстрадӣ, хусусан, ба воситаи намоиши видеоклипҳо ба халқ шинохта шудаанд.

Мирхалил Махмурдов

Донишомӯзи азиз!

Шумо агар мавқеи муҳими мусикиро дар намоишҳои телевизор хуб дарк карда бошед, акнун эътибори худро ба санъати кино ҳам нигаронед, ки ҳамчунин аз ҳамин телевизор ва толорҳои махсуси тамошо намоиш дода мешавад. Маълум мегардад, ки филмҳои бадеӣ ва ҳуҷҷатии пештар ва ҳозир офаридашуда, инчунин, мултфилмҳои дӯстдоштаи шуморо ҳам бе мусиқӣ тасаввур карда намешавад.

Дар ин замина аҳамияти намунаҳои мусиқӣ, ки композиторони Ўзбекистон махсус барои ҳар як кино эҷод кардаанд, ниҳоят калон мебошад. Масалан, барои филмҳои бадеии «Рӯзҳои мозӣ», «Бачаҳои Танга» суруд ва оҳангҳои пурмаънои Мирхалил Махмурдов таровати хос мебахшад.

Ҳамин гуна ҳолатҳои дилнишинро дар филмҳои ҳуҷҷатии «Фароштурукҳои умед», «Рангинкамони ҷонноки асрҳо», мултфилмҳои «Булбул», «Гулҳои сахро» ва ҳоказо ҳис кардан мумин аст.

☉ Шунидани мусиқӣ. Аз филми «Бачаҳои Танга» суруди «Тулпор»-ро шунавед.

ТУЛПОР

Шеъри Усмон Азим

Мусиқии Мирхалил Махмурдов

Тул-пор, тул-пор,

Тул-пор, тул-пор, бе-ли-да э-гар, бе-ли- да э- гар.

Ша - мол, ша-мол, ша-мол, ша -мол нов - да-ни э-гар,

нов - да - ни э - гар, ю - ра - гим, ю - ра - гим,

ю - ра - гим, ю-ра -гим, тул - пор бұл-са.

Бу-лут , бу - лут, бу-лут, бу-лут бо -шим га те-гар.

Қир-ғий қа-но-тин ё - зар, қир-да ақ-ли -

дан о - зар. Мен қир -лар-да ю - гур - сам,

о - лам -ни ша - мол бо - сар.

ВАТАНГИНАМ

Шеъри Пулод Муъмин

Мусиқии Аваз Мансуров

Бо суръати валсона

Яккахон

Ма-ним у-чун о- лам- да-йин

Кат-га- ги- нам, Ва-тан- ги-нам. Оқ сут

бер- ган о- нам- да-йин Бит- та- ги-нам

На қ о р а т:

Ва-тан- ги-нам. Бах- тим- га тонг — Ўз-бе-кис-

тон, Бах- тим- га тонг — Ўз- бе-кис- тон,

Хор

Бах- тим- га тонг — Ўз- бе-кис тон, Бах- тим-

Я к к а х о н:

га тонг — Ўз-бе-кис- тон, Ва-тан- ги-нам,

Ва-тан- ги-нам, Ва-та- ним, Ва-та- ним, ним, ним, ним.

учун

1.3.5. Хор

2.4.6.

Тугатиш

Маним учун оламдайин
 Каттагинам Ватангинам,
 Оқ сут берган онамдайин,
 Биттагинам Ватангинам.

Гул фаслида оҳорларга
 Айланақол, Ватангинам,
 Қўшиғимда оҳангларга
 Айланақол, Ватангинам.

Н а қ а р о т :

Бахтимга тонг – Ўзбекистон,
 Бахтимга тонг – Ўзбекистон,
 Ватангинам, Ватангинам,
 Ватаним...

Н а қ а р о т :

Вужудимга гулдай меҳринг
 Ўйдингми ё, Ватангинам?
 Юрагимга бутун меҳринг
 Қўйдингми ё, Ватангинам?

 Муסיкии суруди «Тулпор»-ро аз филми «Бачагони танга» шунавед.

- ?! 1. Кадом барномаҳои муסיкиеро медонед, ки ба воситаи телевизори Ўзбекистон намоиш дода мешаванд?
2. Суруди «Ватангинам»-ро ёд кунед.
3. Кадом муסיкии кинои М. Маҳмудовро медонед?
4. Аз муסיкии мултфилмҳои «Булбул», «Гули сахро» чиҳоро ҳис мекунед?
5. Суруди «Тулпор» дар кадом кино ва аз тарафи кӣ иҷро гардидааст?

Мавзӯи 7: БА САҲНАИ МУСИҚИИ ЧАҲОНӢ БАРОМАДАНИ САНЪАТИ МУСИҚИИ ӮЗБЕК

Бо шарофати истиқлол арзишҳои миллӣ-бадеии мо аз нав таҷдид мегардад. Ватани мо бо мамлакатҳои ҳамсоя ва дури хориҷӣ ҳам робитаҳои наздики маданӣ-мусиқиро ба роҳ монд. Акнун дар сахнаҳои ҷаҳонӣ боло рафтани санъати мусиқии халқамонро бо фахр қайд мекунем. Ба ин, аз ҷумла аз репертуари ҷамоаҳои калон ва бонуфузи иҷрокунандаи хориҷӣ ҷой гирифтани асарҳои композиторони Ӯзбекистон, баромадҳои зафармандонаи консертии санъаткорони барҷастаи мо — Турғун Алиматов дар ИМА ва Германия, Абдуҳошим Исмоилов дар ИМА, Фаронса, Германия, Муноҷот Юлчиева дар Фаронса, Оркестри миллии симфонӣ дар Туркия, Оркестри камеравии асбобҳои халқии ӯзбек «Сӯғдиёна» дар Испания, Голландия, Германия, Ҳиндустон, ансамбли «Ялла» дар ИМА мисоли равшан аст.

Инчунин, хизматҳои созандагон ва хонандагони ӯзбекистониро, ки дар озмунҳои байналхалқӣ бомуваффақият иштирок мекунанд, алоҳида таъкид кардан лозим. Дар ин

Суннат Иброҳимов

замина, санъаткорони ҷавони мо, аз қабилҳои пианинонавозон Улуғбек Полвонов, Наргис Алиева, Гулнора Алимова, ки дар озмуни байналхалқии пианинонавозон ғолиб гаштаанд, иҷро-

кунандагони виолончел Дилшод Назаров, Суннат Иброҳимов, хонанда Анна Гузаироваро бо эҳтиром ба забон мегирем.

Дар айни замон дар Ўзбекистон гузаронида шудани тадбирҳои калони мусиқӣ, ки дорои аҳамияти байналхалқӣ мебошанд, ҳамчунин қобили таваҷҷӯҳ аст. Аз ҷумла, гузаронидани фестивали «Таронаҳои Шарқ» дар шаҳри Самарқанд, фестивали мусиқии симфонӣ дар Тошканд ба анъана даромадааст.

ҲУНАРМАНД ЁШЛАР МАДҲИЯСИ

Шеър ва мусиқии Қўлдош Мамиров

По - йим-да за-ми-ним шу кўх-на Ту - рон,
Бар - қа - рор мил -ла- тим ўз о - на ти-лим
Касб ҳу - нар э - гал - ла, ол ил - му ур - фон,
де-я биз-ни чор - лар меҳ-
нат-каш э-лим. Биз эл - нинг ёш ку - чи,
қуд-рат - ла-ри - миз,

Ва-тан ку-тар до - им, дус - тим, ёд-да- тут.

Биз аж-дод-нинг во-рис ав-лод - ла - ри - миз,

Ку-тар ке-ла - жа - ги бу-юк о - на юрт.

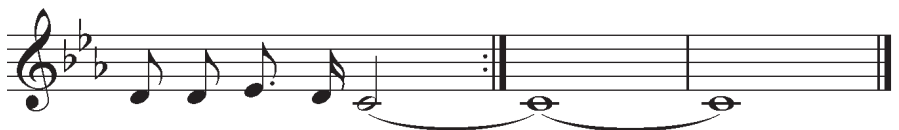
Ку-тар ке-ла- жа- ги бу-юк о- на юрт.

Биз аж-дод-нинг во-рис ав-лод - ла - ри - миз,

ку - тар ке - ла - жа - ги

бу - юк о - на юрт.

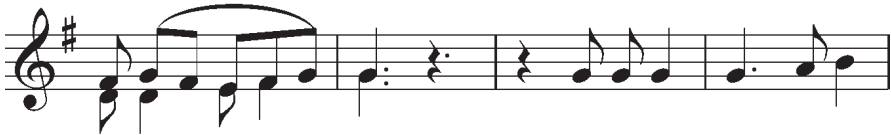
САМАРҚАНД

Шеъри Сафар Барноев

Муסיқии Ҳабибулло Раҳимов

Ша-хар-лар сар- ва-ри Са-мар- қанд.

Са- мар- қанд. Ер ю-зин сай- қа-ли

Са- мар- қанд. Са- мар- қанд.

Бул- бул-лар боғ- ла-рин тарк эт – мас.

Бул-бул-лар тарк эт-мас, Кӯ-зи-миз гав- ҳа-ри

Са-мар- қанд. Са- мар- қанд.

Тил-да маш-хур, дил-да маш-хур Бо-ғи ша- мо-

ли, хей. Са- мар- қанд ўз- бек э- ли- нинг

хус- ни жа- мо- ли. Са- мар- канд.
Са- мар- канд.
Са- мар- канд.

**ЮРТ ИШҚИДА ЁНАМАН
(ДАР ИШҚИ ВАТАН СЎЗАМ)**

Шеъри Н. Нарзуллоев

Музиқши Ф. Зокиров

Ўз- бе кис- тон Ва- та - ним,
Бахт, ба - хо-рим, ча-ма- ним, Юрт я -го - на, қалб тан-хо
Эл - га фи - до жон - та - ним.
Қу - чиб қай - нок қу - чо - гин,

Күз - га сур - тиб туп - ро - гин.

Хур - лик кү - ши - гин куй - лаб,

Ў - па - ман юрт бай - ро - гин. Ял - ла, ял - ла, ял - ла - ман,

Юрт иш - қи - да ё - на - ман!

Ял - ла, ял - ла, ял - ла - ман, Та - ро - на - ман, ал - ла - ман.

Эл - дан о - либ ил - хо - мим, Юрт иш - қи - да ё - на - ман!

О - дам о - дам - ни дей - ди,

Соғ - лом о - лам - ни дей - ди.

О - шиқ ах-ли ва-фо-ли, Со - диқ са-нам-ни дей - ди.

Са - до - кат - дан куй - лай - ман,

О - ки - ба - тин үй - лай - ман.

Му-хаб - бат - сиз ҳа - ёт йўқ, Са-о - дат - дан сўй - лай-ман.

Ял - ла, ял- ла, ял-ла-ман, Та-ро-на-ман, ял-ла-ман.

Эл-дан о-либ ил-ҳо-мим, Юрт иш-қи-да ё - на-ман!

Ял - ла, ял- ла, ял-ла-ман, Та-ро-на-ман, ал - ла - ман.

Эл-дан о - либ ил-ҳо - мим, Юрт иш- қи - да ё - на - ман!

Ял - ла, ял- ла, ял- ла- ман, Та-ро-на-ман, ял-ла-ман.

Эл- дан о- либ ил- хо- мим,

Юрт иш- ки- да ё- на- ман!

Ял - ла, ял- ла, ял- ла- ман, Та-ро-на-ман, ял-ла-ман.

Эл- дан о- либ ил- хо- мим,

Юрт иш- ки- да ё- на- ман!

Оркестри камерии «Суғдиёна».

Оркестри камерии созҳои мардумии «Суғдиёна» соли 1991 ташкил ёфта, таркиби он аз рубоб, рубоб-прима, ғижжак, ғижжак-бас, ғижжак-контрабас, най, кӯшнай, рубоби кашқарӣ, рубоби афғон, дутор, дутор-бас, чанг, конун барин созҳои иборат аст. Ҳунарвари шоистаи Ўзбекистон Фирӯза Абдурахмонова ба Оркестри камерии «Суғдиёна» раҳбарӣ карда, аз репертуараш яқоя бо асарҳои оҳангсозони Ўзбекистон намунаҳои мусиқии мумтоз ҷаҳонӣ ҳам ҷой гирифтааст.

Оркестр дар давоми солҳои сипаришуда дар сахнаҳои консерти на танҳо республика, балки Германия, Фаронса, Тур-

кия, Қозоқистон ва дигар мамлакатҳои хориҷ санъати иҷрогарии сози ўзбекро ҳам намоиш дода меояд.

- ?! 1. Кадом санъаткори УЎбекистонро медонед, ки дар миқёси байналхалқӣ шинохта шудаанд?
2. Дар таркиби Оркестри камерии сози халқии «Сугдиёна» чӣ гуна сози мавҷуданд?
3. Дар суруди «Юрт ишқида ёнаман» чӣ гуна ғоя пеш гузошта шудааст?
4. Лаҳни суруди «Самарқанд»-ро муайян созед ва даҳ такти ибтидоии онро ба воситаи нота (солфеджо) саройед.

ЛУҒАТИ МУСИҚӢ

- А в ч –** осмон, болоравӣ ва қуллаи аз ҳама баланди он. Дараҷаи аз ҳама ривочёфтаи пардаҳои баланди оҳанги созии мақом ва гӯйишҳо.
- Б а ё т –** номи яке аз қабилаҳои турк ва номи мақоми муайян. Дар таркиби роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд силсилаҳои ҳар яке аз панҷ қисм иборати «Баёт I–V» ва «Баёти Шерозӣ I–V» мавҷуданд.
- Б а х ш ӣ –** иҷроқунандаи дoston дар ҳамчӯрии дӯмбра, қобиз ё ин ки дотор, инчунин эҷодкори дostonҳои нав.
- Б о з г ў й –** низоми оҳангҳое, ки дар навои созии мақом (Тасниф, Тарҷеъ, Гардун, Мухаммас, Сақил) бетағйир такрор меёбанд.
- Б у з р у к –** бузург, калон, муқаддас. Номи мақоми яқум дар низоми Шашмақом.
- Б у л а м о н –** асбоби пуфкуние, ки аз дарахти тут ба шакли сурнай сохта шудааст. Ҳаҷмаш аз сурнай хурд, қисмати пуфкунӣ ва «забонак»-и аз қамиш тайёрнамуда дорад. Дар буламон барои бо ангуштон зер кардан ҳашт сӯроҳӣ вучуд дорад.
- Г у л ё р - Ш а х н о з –** роҳи машҳури панҷқисмаи мақоми Фарғона-Тошканд. Қисми 1 – «Гулёр», қисми 2 – «Шахноз», қисми 3 – «Чапандози Гулёр», қисми 4 – «Ушшоқ» ва қисми 5 – «Қашқарҷаи Ушшоқ» номида мешавад.

- Д а р о м а д – саршавии роҳ. Дар роҳҳои гӯйиши мақом (Сарахбор, Талқин, Наср ва ғ.) қисми (ба хондан сар кардани ҳофиз) саршавии суруд.
- Д у в о з д а ҳ – низоми мақомҳои машҳур дар амалиёти мусиқии мақоми Шарқ дар асрҳои XIII–XVII, ба монанди Ушшоқ, Наво, Бусалик, Рост, Хусайнӣ, Ҳичоз, Раҳовӣ, Зангӯла, Ироқ, Исфаҳон, Зирафканд, Бузург (Бузрук). Дар роҳи пайдоиши Шашмақом ва бар ин асос мақомҳои Хоразм, роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд нақши муҳим бозидааст.
- Д у г о ҳ – ду чой, ду мавзеъ, ду парда. Номи мақоми чорум дар низоми Шашмақом.
- Д ў м б и р а – асбоби дутораи аз чӯби дарахти зардолу, тут ё арча тарошидашуда. Аз дутор бо овози махсуси гирифта, дастаи кӯтоҳ ва пардапеч надоштани фарқ мекунад.
- Д у н а с р – дар пардаҳои баланд (одатан, як октава боло) такрор гардидани низоми (порчай) оҳангҳои ибтидоӣ – ин ё ки гӯйишҳо дар мақомҳо.
- И р о қ – номи мамлакат дар Арабистон. Ба маъноҳои «Дур», «Роҳи дур» ҳам меояд. Номи мақоми шашум дар низоми Шашмақом.
- Қ о б и з (қўбуз) – асбоби тору камонакдор буда, ӯ аз косаи тарошидашуда, чӯбдаста ва ду тор иборат аст. Вай ба воситаи камонак навохта мешавад.
- Қ ў ш н а й – асбоби мусиқии пуфкунии аз ду найи камишии баҳам пайваста (чуфтшуда) иборат мебошад. Барои овоз ҳосил кардан аз як тарафи найҳо забонакҳо

мононда шуда, инчунин, ҳар яки он шаш ё ин ки ҳафт сӯроҳ дорад. Одатан, қӯшнаичиён— навозандаҳои касбӣ аз усули «нафасгардонӣ» васеъ истифода мебаранд.

Л а б ч а н г –

асбоби мусиқии махсусе, ки аз пӯлод ё устухон сохта мешавад. Лабчанги оҳанин одатан гирдашакл аст. Аз мобайни он ба андозаи 7—9 см забонаки фӯлодин гузаронида мешавад. Барои навохтани лабчанг онро ба дасти чап зер карда, айни замон бо таъсири ангушти ишоратӣ забончаро мавҷ занонида истодан даркор аст. Аз сабаби оддӣ ва ба ҳама дастрас будани шаклаш лабчангро нафақат калонсолон, балки хурдсолон ҳам бо ҳавас менавозанд.

М а ч о р –

(лотинӣ—калон) маҷмӯи овозҳои устувор (марҳилаҳои I, III ва V) тузуки ҳосилкунандаи сеовозаи калон (яъне маҷор).

М а н з у м –

номи умумии шӯъбаи гӯйиши мақомҳои Хоразм. Инчунин ин шӯъба «Роҳи гӯйиш» ҳам номида мешавад.

М а н с у р –

номи умумии шӯъбаи созии мақомҳои Хоразм.

М и н о р –

(лотинӣ— хурд) маҷмӯи овозҳои устувор (марҳилаҳои I, III ва V) тузуки ҳосилкунандаи сеовозаи хурд (яъне минор). Минор аз маҷор фарқ дошта, бештар барои ифода кардани ҳолати маъносӣ моил аст.

М и р з о д а в л а т –

оҳанги мусиқиест, ки аз ду қисмиборат аст. Дар байни мардум дар асоси ин оҳанги машҳур сурудҳо ҳам гуфта шудаанд.

- М и ё н х а т** – низоми порчаи суруде, ки дар пардаҳои миёна (одатан дар баландии квартаквинта нисбат ба даромад) иҷро мегардад.
- М у ш к и л о т** – душворихо. Номи умумии шӯъбаи оҳангҳои созии Шашмақом.
- Н а в о** – савт, оҳанги ҳазин. Номи мақоми сеюм дар низоми Шашмақом.
- Н а с р** – кӯмак, зафар, ғалаба, (проза) номи умумии шӯъбаи роҳҳои гӯйиши Шашмақом.
- Н а й и ч ў п о н ӣ** – созест, ки дар ҳолати дарозӣ нигоҳ (ғачирнай) дошта, пуф карда менавозанд. Вай аз устухони қаноти уқоби нар тайёр карда мешавад. Дар он барои бо ангуштон зер кардан чор сӯроҳӣ вучуд дошта, аз онҳо сетояшон дар пешорӯй, сӯроҳии дигар бошад, дар таги най ҷойгир аст. Уқобнай асосан аз тарафи чўпонҳо бо ҳавас навохта мешавад, ки маҳз аз ҳамин хотир вайро «чўпон най» низ меноманд.
- Н а қ ш** – ороиш, номи гӯйиши (наср) маълум. Аз таркиби шӯъбаи «Манзум»-и мақомҳои Хоразм ҷой гирифтааст.
- П е ш р а в** – ба пеш ҳаракаткунанда; шакли муайяни оҳанг, ки дар асоси оҳангҳои ҳаракати баланд қор карда шудаанд. Номи оҳанги соӣ дар шӯъбаҳои «Мансур», ки (роҳи навохтан) мақомҳои Хоразм ба таври васеъ истифода мешуд.
- Р о ҳ и г ў й и ш** – номи умумии гӯйиш (наср)-ҳо дар мақомҳои Хоразм. Инчунин ин шӯъбаро «манзум» ҳам мегӯянд.
- Р о ҳ и н а в о з и ш** – номи умумии шӯъбаи оҳангҳои созии мақомҳои Хоразмӣ. Шӯъбаи мазкурро «Мансур» ҳам меноманд.

- Романс – аз калимаи испании «романсе», асари калони вокалӣ, ки барои овоз ва чӯрнавоз эҷод шудааст. Нисбат ба суруд дар шакли мураккабтар мешавад.
- Р о с т – дуруст, ҳаққонӣ, саҳеҳ. Номи мақоми дуҷум дар низоми Шашмақом.
- Сарахбор – ахбори асосӣ, мавзӯи асосӣ. Тарона (I–IV, I–VI). Роҳи асосии гӯйиши Шашмақом.
- С а р б о з ч а – (форс-тоҷ.) маънои сарбозингар (бозингари асосӣ), фидокунандаи худро дорад. Сарбозон аскарҳои ҳарбии хонигариҳои Туркистон будаанд. Оҳанги «Сарбозча» руҳияи ҷанговаронаи ана ҳамин низомиён, қадамзании бардами онҳоро аз ҷиҳати бадеӣ ифода менамояд.
- С а т о – асбоби мусиқии камонакдор (намуди зоҳириаш сетор) танбӯрро ба хотир меоварад). Дар сато, асосан, намунаҳои мусиқии вазнини босуръат устакорона иҷро карда мешавад. Дар таҷрибаи мусиқӣ баъзан танбӯрро ба ҷойи сато, истифода мебаранд, яъне ҳолатҳои бо камонак навохтан ба ҷашм мерасад. Дар сато 3 ё 4 сими асосӣ (тор), 8—11 тори акси садодиҳандаи аз зери онҳо кашидашуда ва ба гӯшаҳои паҳлӯи даста пайвастгардида мавҷуд аст.
- С е г о ҳ – се ҷой, се мавзӯ, се парда. Номи оҳанге, ки дар қадим дар асоси се парда (садо) сохта шудааст. Дар таҷрибаи мусиқии касбии асрҳои миёна ривҷ ёфта, ба шакли оҳанги нафаси васеъ оварда шудааст. Номи мақоми Панҷум дар низоми Шашмақом.
- С и б и з и қ – асбоби мусиқие, ки аз қамиши оддӣ сохта шудаасту ба дарозӣ нигоҳ дошта менавозанд. Дар тарафе, ки пуф мегардад,

«забонча» бурида шуда, аз пеш се сӯрохиеро, ки бо ангуштон пахш карда мешавад, дорад.

Симфония – калимаи юнонӣ, маънои ҳамоҳангири ифода мекунад. Асари мусиқие, ки барои оркестри симфонӣ пешбинӣ шудааст. Одатан, асари силсилавии иборат аз 4 қисм. Инчунин, баъзан симфонияи иборат аз бештар (5) ва камтар (то 1) қисм ҳам дида мешавад.

Сувора – аспсавор; номи гӯйиши муайяни аз шӯъбаи «Манзум»-и мақомҳои Хоразм чойгирифта ва диг.

Сюита – маънои «пайдархамӣ», «як қаторӣ»-ро ифода мекунад. Яке аз намудҳои асосии мусиқии бисёрқисма аст, ки дар санъати Аврупо ташаккул ёфтааст.

Талқин – калимаи арабӣ, панду насиҳат, фаҳмонидан, нишон доданро мефаҳмонад. Яке аз роҳҳои асосии гӯйиши мақом.

Танбӯр – асбоби мусиқии тордор, ки барои навохтан офарида шудааст. Аз ҷӯби тут сохта шуда, косаи тарошидаи нокмонанд ва дастаи ба он пайваста дорад. Дар дастааш 16 пардаи пайваста дар сарпӯши косааш чор пардаи ҷӯбини (хас) ширешкардашуда ҳаст. Шумораи торҳои аз се то шаш адад буданаш мумкин аст. Алҳол танбӯрҳои сесима (тора) дар амал бисёртар истифода бурда мешаванд.

Тарона – маънои сурудро мефаҳмонад. Инчунин шакли ихчамдоштаи мақомҳо дар мобайни роҳҳои гӯйиш (Сарахбор, Тани мақом, Талқин, Наср ва диг.) истифода шуда ва «вазифаи» пайвастшавиро ҳангоми

аз як гӯйиш ба гӯйиши дигар гузаштан ичро мекарда. Бештар бо рубоихо гуфта мешаваунад.

Ф о л к л о р –

аз забони англисӣ гирифта шуда, фолк— халқ, лор— донишмандӣ, бохирадиро мефаҳмонад. Аз он маънои «хирадмандии халқ» ҳосил мешавад. Истилоҳи фолклор «эҷодиёти даҳонакии халқ», ибораи «фолклори мусиқӣ» бошад, ба ҷойи мусиқии мардумӣ низ истифода мегардад.

Х а т –

низом, порчаи оҳанги бо як байт шеър (ду мисраъ) хондани суруд дар роҳҳои гӯйиши мақом.

Х а т и т а н б ў р –

номи «навишти нота»-и ба худ хоси аз ҷониби бӯр –Комил Хоразмӣ дар асри XIX кашфгардида мебошад. Дар он 18 хати мувозии ба пардаҳои созии танбӯр мувофиқ мавҷуд буда, садоҳо дар асоси нуқтаҳо муайян карда мешаванд.

Х о н а –

хона, низоми (хонаи) оҳанг дар шакли пурраи нисбӣ. Аз бозгӯй фарқ дошта, ба хусусияти тағйирёбандагӣ соҳиб буда, барои рӯ ба ривочи авҷи худ овардани оҳанг нақши муҳим мебозад.

Ш а ш м а қ о м –

1. Маҷмӯи шаш хел мақоми мукаммале, ки ҳар як ба номи худ соҳибанд: Бузрук, Рост, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ, Ирок. 2. Маҷмӯи шаш мақоми мукаммал, силсилаи оҳангҳои созӣ ва гӯйишҳои дар асоси усулҳои муайяни дойра эҷодшуда.

Ш о д и ё н а –

номи оҳанги 12-қисма, ки аз қадим бо сурнай ва нағора дар тӯй, базм, сайр ва дигар идҳои мардумӣ ичро карда мешавад. Ҳар як қисми силсилаи шодиёна ба усули зарби соҳти лаҳни алоҳида соҳиб буда, онҳо баъзан дар нағораи якка

навохта мешаванд. Инчунин аз ҷониби ансамбли асбобҳои мусиқии иборат аз сурнай, карнай, нағора ва дойра ҳам иҷро карда мешавад.

Ч а н г –

асбоби мусиқии тордори зарбӣ ва ба трапетсия монанд. Дар он чамбулчамъ чил тор буда, онҳо ба 14 тори асосӣ муттаҳид мешаванд. Аз онҳо 13 тояш дар холи сегоӣ тақсим шуда, тори ғафси поёниаш яқтост. Торҳо ба воситаи ду чӯб зада навохта (хорошида) мешаванд.

Ч о р г о х –

чор чой, чор парда; номи оҳанги маълуми дар қадим ба чор парда асосшуда. Номи машҳури гӯйиш ва оҳанги созии («Чоргоҳ I–V»)-и мақомҳои Фарғона-Тошканд.

МУНДАРИЧА

Сарсухан	3
Гимни Давлатии Республикаи Ўзбекистон	4

ЧОРЯКИ I УСЛУБИ МАҲАЛЛИИ МУСИҚИИ МАРДУМӢ

<i>Мавзӯи 1:</i> Маълумот дар бораи услуби мусиқии Сурхондарё-Қашқадарё	6
<i>Мавзӯи 2:</i> Маълумот дар бораи услуби мусиқии Бухоро–Самарқанд	13
<i>Мавзӯи 3:</i> Санъати созандагӣ	18
<i>Мавзӯи 4:</i> Маълумот дар бораи услубҳои мусиқии Фарғона-Тошканд ..	23
<i>Мавзӯи 5:</i> Таронаи калон. Санъати ялла	28
<i>Мавзӯи 6:</i> Маълумот дар бораи услуби мусиқии Хоразм	32
<i>Мавзӯи 7:</i> Анъанаҳои дostonсарoйи Хоразм	36
<i>Мавзӯи 8:</i> Санъати сурудхонии Хоразм	42

ЧОРЯКИ II МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ МАҚОМҲО

<i>Мавзӯи 1:</i> Мафҳуми мақом. Шашмақом	45
<i>Мавзӯҳои 2–3:</i> Оҳангҳои созӣ – мушкилоти Шашмақом ва шуъбаи суруд (наsr)	50
<i>Мавзӯи 4:</i> Мақомҳои Хоразм	60
<i>Мавзӯи 5:</i> Мақомҳои Хоразм. Роҳи гӯйиш	64
<i>Мавзӯи 6:</i> Роҳҳои мақоми Фарғона-Тошканд	67

ЧОРЯКИ III МАҚОМИ САНЪАТИ МУСИҚИИ ЎЗБЕК ДАР САНЪАТИ МУСИҚИИ ҶАҲОН

<i>Мавзӯи 1:</i> Дар бораи маданияти мусиқии ҷаҳон	77
<i>Мавзӯи 2:</i> Алломаҳои Шарқ дар бораи мусиқӣ	80
<i>Мавзӯи 3:</i> Зинаҳои асосин ривочи маданияти мусиқии ҷаҳонӣ	82
<i>Мавзӯи 4:</i> Намояндагони мактаби классикии Вена	87
<i>Мавзӯи 5:</i> Маданияти мусиқии асрҳои XIX— XX, импрессионизм дар мусиқӣ	91
<i>Мавзӯҳои 6–7:</i> Доир ба маданияти мусиқии Ўзбекистон дар асри XX	101
<i>Мавзӯи 8:</i> Эҷодиёти композиторӣ дар мусиқии ўзбек	106
<i>Мавзӯи 9:</i> Ривочи симфонияи ўзбек дар эҷодиёти Мирсодиқ Тоҷиев ..	112

ЧОРЯКИ IV
МАДАНИЯТИ МУСИҚИИ ЎЗБЕКИСТОН

<i>Мавзӯи 1:</i> Маданияти мусиқии замонавӣи ўзбек	117
<i>Мавзӯҳои 2–3:</i> Санъаткорони барҷаста ва ҷамоаҳои мусиқии ўзбек	118
<i>Мавзӯи 4:</i> Санъати театр ва фаъолияти иҷроӣи концертӣ	130
<i>Мавзӯҳои 5–6:</i> Дар бораи мусиқии телевизиор ва кино	137
<i>Мавзӯи 7:</i> Ба сахнаи мусиқии ҷаҳонӣ баромадани санъати мусиқии ўзбек	142
Луғати мусиқӣ	151

Oqilxon Ibrohimov, Jamil Sadirov

MUSIQA

7-sinf uchun darslik

(Тоҷик тилида)

Нашри сеюми такмилёфта ва пуррашуда

Мутарчим *Ш. Турдиқулов*

Муҳаррир *Х. Ҳамидов*

Муҳаррири бадеӣ *Ш. Мирфаёзов*

Мусахҳах *М. Қиророва*

Муҳаррири техникӣ *Е. Корягина*

Саҳифабандии компютери *Ҳ. Шарипова*

Литсензияи нашриёт АИ № 290. 04.11. 2016

Ба чопаш 10.07.2017 иҷозат дода шуд. Андозаи 60x90 $\frac{1}{16}$.
Гарнитураи Таймс. Чопи офсетӣ. Ҷузъи шартӣи чопӣ 10,0.

Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 11,5. Адади нашр 390 нусаха.

Шартномаи Супориши

Дар Хонаи эҷодии табъу нашри ба номи Ғафур Ғуломи

Оҷонсии матбуот ва иттилооти Ўзбекистон,
100128. Тошканд, кўчаи Лабзак, 86 чоп шудааст.

www.gglit.uz

info@gglit.uz